

**FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ PROGRAMI**

TEMEL KONULARI BAĞLAMINDA VÂKİA SÛRESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

KEŞBULLAH CAN

İSTANBUL, 2022

**FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ PROGRAMI**

TEMEL KONULARI BAĞLAMINDA VÂKİA SÛRESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**KEŞBULLAH CAN
(180111030)**

**Danışman
(Prof. Dr. Mustafa Özel)**

İSTANBUL, 2022

19/07/2022

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Temel İslam Bilimleri Tezli yüksek lisans programı 180111030 numaralı Keşbullah CAN'ın hazırladığı "Vakıa Suresi Tefsirleri Üzerinde Bir Araştırma" konulu yüksek lisans tezi ile ilgili Tez Savunma Sınavı, 19/07/2022 Salı günü saat 17:00'da yapılmış, sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **Kabulüne Oy Birliği** ile karar verilmiştir.

Düzeltilme verilmesi halinde:

Adı geçen öğrencinin Tez Savunma Sınavı .../.../20... tarihinde, saat da yapılacaktır.

Tez adı değişikliği yapılması halinde: Tez adının Temel Konuları Bağlamında Vakıa Sûresi şeklinde değiştirilmesi uygundur.

Jüri Üyesi	Karar
1. Prof. Dr. Mustafa ÖZEL (Danışman)	Kabul.....
2. Prof. Dr. Mustafa ALTUNDAĞ	Kabul.
3. Dr. Öğr. Üyesi İhsan KAHVECİ	Kabul.....
4
5

*2. Danışman varsa doldurulması gerekmektedir.

31

-2022

ETİK BİLDİRİM

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bağlı olduğum üniversite veya bir başka üniversitedeki başka bir çalışma olarak sunulmadığını beyan ederim.

Keşbullah Can

TEMEL KONULARI BAĞLAMINDA VÂKİA SÛRESİ

Keşbullah Can

ÖZET

Bu çalışmamızda Vâkıa Sûresi, sûre eksenli konulu tefsir olarak incelenmiş ve içerdiği konular bütüncül bir yaklaşımla ele alınmıştır.

Çalışmamızın girişinde tezin konusu, amacı, metodu ve kaynakları ifade edilmiştir. Birinci Bölüm’de, tefsir ve konulu tefsir çeşitleri ele alınarak konu tefsiri ve bunun alt disiplinleri incelenmiştir.

İkinci Bölüm’de, Vâkıa Sûresi hakkında genel bilgilere yer verilmiştir. Sûre isminin tevkîfi olduğu vurgulanarak içtihadî olamayacağı ifade edilmiştir. Sûrenin âyet sayısı hakkındaki ihtilaflar bir tablo şeklinde ortaya konulmuş, sûrenin nüzûl dönemi tespit edilmeye çalışılmıştır. Ardından Vâkıa Sûresi, münâsebet ilmi açısından değerlendirilerek sûrenin hedefleri ve fazileti zikredilmiştir. Ayrıca hadis kaynaklarında Vâkıa Sûresi ile ilgili rivâyetlerin taraması yapılmıştır. Bununla birlikte Vâkıa Sûresi hakkında telif edilen eser, makale ve tezler de incelenmiştir.

Üçüncü Bölüm’de, Vâkıa Sûresi’nin âyetleri gruplara ayrılarak meâlleri verilmiştir. Akabinde âyetlerin tefsirleri yapılmış ve son olarak çalışmada elde edilen sonuçlar belirtilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Vâkıa Sûresi, Tefsir, Konulu Tefsir, Konu Tefsiri, Âyet Tefsiri.

THE SURAH al-WAQIAH IN THE CONTEXT OF BASIC THEMES

Keşbullah Can

ABSTRACT

In this study, Surah al-Waqiah is considered as an commentary on the subject of surah oriented, but the issues contained in Surah have been dealt with in a holistic approach.

In the introduction of our study, the subject, purpose, method and sources of the thesis are stated. In the First Chapter, the types of commentaries and related commentaries are discussed and oriented; also, its sub-types are also discussed.

In the Second Chapter, general information about Surah al-Waqiah is mentioned. It has been emphasized that the name of the Surah is under divine guidance and it has been stated that it cannot be regard as independent interpretation. The disputes about the number of verses of the Surah are presented in the form of a table. The the period of descent of the Surah has been tried to be determined. Then, the objectives and virtue of the Surah were mentioned by evaluating it from the point of view of the knowledge of the relations of Surah al-Waqiah. In addition, a scan of the narrations related to Surah al-Waqiah has been made in the hadith sources. However, the works, articles and thesis studies made about Surah al-Waqiah have also been examined.

In the Third Chapter, the verses of Surah al-Waqiah were divided into groups and the verses were given first and then the verses were translated. After that, the verses were explained and finally the result of the study was stated.

Keywords: Surah al-Waqiah, commentary, commentary on the subject, oriented, verse commentaries.

ÖNSÖZ

Bütün hamdler, insanı yaratıp ona kalemle yazmayı, düşünüp ifade etmeyi ve peygamberler göndererek insanlara bilmedikleri şeyleri öğreten Allah'a aittir. Son Peygamber olarak gönderilen Hz. Muhammed'e (s.a.v.), ehl-i beytine ve ashâbına sonsuz salât-u selâm olsun.

Cebrail vasıtasıyla Hz. Peygamber'e (s.a.v.) gönderilen bu mukaddes kitap, kendinden önceki kitapları doğrulayarak kıyâmete kadar bütün insanların ve cinlerin son semâvi kitabıdır. Bu ilâhi kelâm, muhataplarını hidâyete ve en doğru yola ileten ve neticede iyi işler yapan müminlere kendileri için büyük mükâfat olduğunu belirten, inkâr edenlere de elem dolu azabın olduğunu haber veren ilâhi bir mesajdır.

Hz. Peygamber (s.a.v.) yirmi üç yıllık peygamberlik döneminde kendisine vahyedilen âyetleri ashâbı kirâma tebliğ etmiş, onların da bu âyetleri başkalarına ulaştırmasını buyurmuştur. Bu tebliği ileriye taşıyan ashâbı kirâmdan İbn Abbâs (r.a.) Mekke ekolünü, Medine'de Übey b. Kâ'b (r.a.) Medine ekolünü ve Irak'ta da Abdullah b. Mes'ûd (r.a.) Irak ekolünü kurmuştur. İslâm'ın geniş coğrafyalara yayılmasıyla birlikte Kur'ân'ın doğru anlaşılmasına ve anlatılmasına yönelik çalışmalar artarak devam etmiştir. Bu bağlamda âlimler, uzman oldukları alanlarda Kur'ân tefsirine yönelik eserler kaleme almışlardır. Yapılan ilk dönem çalışmalarını rivâyet tefsirleri oluşturduğu görülmektedir. Genişleyen İslâm coğrafyasına paralel olarak ilerleyen süreçte karşılaşılan yeni sosyo-kültürel olaylar, Kur'ân'ın doğru anlaşılmasına yönelik ihtiyaçları beraberinde getirmiş, bu da tefsir ilminde dirâyet disiplininin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Dirâyet disipliniyle birlikte âlimler, insanların Kur'ân'ı daha iyi anlamalarını sağlamak ve ortaya çıkan problemleri çözüme kavuşturmak için farklı yöntem ve metodlar kullanarak eserler kaleme almışlardır. İşârî Tefsir, Lugavî/Filolojik Tefsir, Karma Yöntem, Mezhebî Tefsir, İlmî Tefsir, İctimaî Tefsir, Ahkâm Tefsiri ve Konulu Tefsir, bu yöntem ve metodlar içerisinde yer alan başlıca tefsir çeşitleridir.

Konulu Tefsir Metodu günümüzde yaygın olarak kullanılan bir tefsir çeşidi olmuştur. Bu bağlamda Vâkıa Sûresi, konulu tefsir metodu kullanılarak ve belli başlı tefsirler ışığında ele alınmak suretiyle incelenecektir. Ayrıca sûrede ifade edilen tevhid ile âhiret konuları ve bu konulara dair belirtilen hissî ve aklî deliller ifade edilecektir.

Çalışmamızın hazırlanmasında, başta danışman hocam Prof. Dr. Mustafa Özel olmak üzere, tefsir hocam Prof. Dr. Sadrettin Gümüş'e değerli katkılarından ötürü teşekkürlerimi ifade ediyorum.

Temmuz, 2022

Keşbullah Can

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	İV
ABSTRACT.....	V
ÖNSÖZ.....	VI
KISALTMALAR	İX
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	4
1. TEFSİR VE KONULU TEFSİR ÇEŞİTLERİ.....	4
1.1. TEFSİR KAVRAMI	4
1.1.1. Tefsirin Tanımı.....	4
1.2. KONULU TEFSİR ÇEŞİTLERİ.....	5
1.2.1. Kur’ân Eksenli Konulu Tefsir	5
1.2.2. Sûre Eksenli Konu Tefsiri	11
1.2.3. Âyet Eksenli Konu Tefsiri	13
1.2.4. Konu Tefsiri’nin Diğer Tefsir Çeşitleriyle İlişkisi	15
İKİNCİ BÖLÜM	16
2. VÂKIA SÛRESİNE GENEL BAKIŞ.....	16
2.1. TEFSİR KAYNAKLARINDA VÂKIA SÛRESİ.....	16
2.1.1. Sûrenin İsmi	16
2.1.2. Sûrenin Âyet Sayısı, Kelimeleri ve Harf Adedi.....	17
2.1.3. Sûrenin Nüzûl Dönemi	20

2.1.4. Sûrenin Nüzûl Sebebi ve Mushaftaki Sırası	21
2.1.5. Münâsebet İlmi Açısından Vâkıa Sûresi.....	21
2.1.6. Sûrenin İçerdiği Konular	27
2.1.7. Sûrenin Hedefleri.....	27
2.1.8. Sûrenin Fazileti	27
2.2. HADİS KAYNAKLARINDA VÂKİA SÛRESİ.....	28
2.3. VÂKİA SÛRESİ HAKKINDA YAPILAN ÇALIŞMALAR	30
2.3.1. Vâkıa Sûresi Hakkında Osmanlı Türkçesi ile Yazılan Eserler	30
2.3.2. Vâkıa Sûresi Hakkında Arapça Eserler	32
2.3.3. Vâkıa Sûresi Hakkında Türkçe Eserler.....	33
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	36
3. TEMEL KONULARI BAĞLAMINDA VÂKİA SÛRESİNİN TEFSİRİ.....	36
3.1. KİYÂMET	36
3.2. ÂHİRET HAYATINDA İNSAN GRUPLARI	39
3.3. İYİLER (ASHÂBÜ'L-YEMÎN)	58
3.4. KÖTÜLER (ASHÂBÜ'Ş-ŞİMÂL).....	68
3.5. ALLAH'IN GÜCÜ	82
3.6. KUR'ÂN-I KERÎM.....	96
3.7. ÖLÜM VE ÖLÜM ÖTESİ ÂLEM	104
SONUÇ.....	112
KAYNAKÇA	116

KISALTMALAR

a.e.	: Aynı eser
a.g.e.	: Adı Geçen Eser
a.g.m.	: Adı geçen Makale
a.s.	: Aleyhisselam
b.	: İbn
bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
çev.	: Çeviren
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
ed.	: Editör
h.	: Hicri
H.z.	: Hazreti
m.	: Miladi
md.	: Madde
haz.	: Hazırlayan
r.a.	: Radıyallahu anhu/anha
s.a.v.	: Sallallahu Aleyhi ve Sellem
s.	: Sayfa
sy.	: Sayı
sad.	: Sadeleştiren
no.	: Numara
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	: Tahkik
t.y.	: Tarih yok
v.	: Vefat
v.d	: Ve diğerleri
y.y.	: Yayın Yeri Yok

GİRİŞ

Kur'ân-ı Kerîm, tüm beşeriyetin dînî, îtikâdî, ilmî, dünyevî ve uhrevî kitabıdır. Geçmiş semâvî kitapları doğrulayıcı, muhafaza ve teyid edicidir. Bu Yüce Kitab'ın her hükmü bizzat Efendimiz Hz. Muhammed Mustafa (s.a.v.) tarafından yerine getirilmiş ve sahâbe tarafından gerek bireysel ve gerek toplumsal olarak benimsenmiş ve uygulanmıştır. İnsanlığın bütün davranışlarına yön vermeyi esas alan bu Yüce Kitap, îtikâdî, ahlâkî ve hukûkî alanlarda getirdiği esaslar neticesinde, insanlığı her dönem doğru yola iletmiş, azgınlık ve sapkınlıktan uzak tutmuştur. İnsanların Kur'ân-ı Kerîm'i doğru anlamaları ve uygulamaları için müfessirler her dönem tefsir çalışmalarında bulunmuş ve Kur'ân-ı Kerîm'in farklı özelliklerini ele alarak onu en doğru şekilde yorumlamaya gayret etmişlerdir. Bu doğrultuda çağımızda tercih edilen tefsir metodu, konulu tefsir metodu olup insanlığın karşılaştığı problemleri Kur'ânî bir yaklaşımla çözmeyi amaçlamıştır.

Araştırmanın Konusu ve Amacı

Peygamber Efendimiz (s.a.v.) döneminde müminler, Kur'ân-ı Kerîm'i Efendimizin sünnetlerine; sözlerine ve uygulamalarına dikkat ederek anlamaya çalışmış, ihtilâfa düştükleri konularda Efendimiz, âyetlerin gerekli tefsirini ve izâhını yapmıştır. Nitekim bu husus Nahl Sûresi'nin 44. âyetinde şöyle zikredilmektedir. “(O peygamberleri) apaçık belgeler ve kitaplarla gönderdik. İnsanlara, kendilerine indirileni açıklaman ve onların da (üzerinde) düşünmeleri için sana da bu Kur'ân'ı indirdik.” Dolayısıyla sahâbe tâbiîne, onlar da sonra gelenlere Kur'ân-ı Kerîm'i en doğru şekilde tefsir etmiş ve bu birikime dayanarak tarihi süreç içinde birçok tefsir kitabı kaleme alınmıştır.

Araştırmanın konusu, Vâkıa Sûresi'ni temel konuları bağlamında ele alarak incelemektir. Bu araştırmanın temel amacı, rivâyet, dirâyet, mezhebî, işârî, fikhî, ilmî, içtimâî ve son dönem tefsir kaynaklarını dikkate alarak Vâkıa Sûresi'nin konulu tefsirini ortaya koymaktır.

Vâkıa Sûresi, ifade ettiği kıyâmet olgusu ve sûrenin merkezinde yer alan üç grubun âkıbetinin eşsiz bir üslûpla anlatılması, bizi bu sûreyi incelemeye sevk etmiştir.

Araştırmada İzlenen Metod

Araştırmanın konusu gereği ilk olarak tefsir çeşitleri ile ilgili kaynaklar ele alınmıştır. Daha sonra Vâkıa Sûresi rivâyet, dirâyet, mezhebî, işârî, fikhî, ilmî, içtimâî ve son dönem tefsir kaynakları olmak üzere elli üç tefsir kitabı incelenmiştir. Ayrıca konu ile ilgili olarak, sûre merkezli çalışmalar, makaleler ve yazılmış eserlerden istifade edilmiştir. Âyet mealleri, Türkiye Diyanet Vakfı tarafından yayınlanan Sadrettin Gümüş, Hayrettin Karaman, Ali Özek, İbrahim Kafî Dönmez, Mustafa Çağrıncı ve Ali Turgut'un kaleme aldığı Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâlî ile Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yayınladığı Kur'ân Yolu'ndan istifade ile tarafımızdan yazılmıştır. Çalışmamızda istifade ettiğimiz eser ve müelliflerin vefat tarihleri hicrî ve milâdî olarak verilmiş, bu konuda genellikle *DİA (Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi)* esas alınmıştır.

Araştırmamız giriş, üç bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır.

Araştırmanın Kaynakları

Bu çalışmamızda başlıca rivâyet tefsirlerinden: Taberî'nin (ö. 310/923) Câmiü'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân, Sa'lebî'nin (ö. 427/1035) el-Keşfu ve'l-Beyân, Mâverdi'nin (ö. 450/1058) en-Nüket ve'l-Uyûn, Begavî'nin (ö. 516/1122) Meâlimü't-Tenzîl, İbn Atiyye el-Endelüsî'nin (ö. 541/1147) el-Muharreru'l-Vecîz, İbnü'l-Cevzî'nin (ö. 597/1201) Zâdü'l-Mesîr fi 'İlmi't-Tefsîr, Ali b. Muhammed el-Hâzin'in (ö. 741/1341) Lübâbü't-Te'vîl fi Me'âni't-Tenzîl, İbn Kesîr'in (ö. 774/1373) Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm, Yahyâ es-Semerkindî'nin (ö. 860/1456) Bahru'l-Ulûm, Ebû Zeyd es-Seâlibî'nin (ö. 875/1470) el-Cevâhiru'l-Hisân fi Tefsîri'l-Kur'ân, Suyûtî'nin (ö. 911/1505) ed-Dürü'l-Mensûr, zikredilebilir.

Dirâyet tefsirlerinden, Ebû Mansûr Mâtürîdî'nin (ö. 333/944) Te'vîlâtü'l-Kur'ân, Fahreddin er-Râzî'nin (ö. 606/1210) Mefâtihü'l-Gayb, Beyzâvî'nin (ö. 685/1286) Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl, Ebü'l-Berekât en-Nesefî'nin (ö. 710/1310) Medârikü't-Tenzîl ve Hakâikü't-Te'vîl, Hatîb eş-Şirbînî el-Kâhîrî'nin (ö. 977/1570) es-Sirâcü'l-Münîr, Ebussuûd Efendi'nin (ö. 982/1574) İrşâdü'l-'Akli's-

Selîm ilâ Mezâya'l-Kitâbi'l-Kerîm, Elmalılı Muhammed Hamdi'nin (ö. 1942) Hak Dini Kur'ân Dili, İbn Âşûr'un (ö. 1973) et-Tahrîr ve't-Tenvîr tefsirleri zikredilebilir. Ayrıca Kelâmî, İşârî, Fıkhî, İçtimâî ve çağdaş dönem tefsirlerden de yararlanılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. TEFSİR VE KONULU TEFSİR ÇEŞİTLERİ

1.1. TEFSİR KAVRAMI

1.1.1. Tefsirin Tanımı

Tefsir kelimesi, ‘F-S-R’(فسر) kökünden türemiş tef’îl (تفعيل) babından bir masdardır. Türkçede “bir şeyi açıklamak, kapalı bir şeyi açmak” gibi anlamlarda kullanılmaktadır.¹ Kur’ân ilimlerinde bir kavram olarak kullanılan tefsir, Ebû Hayyân el-Endelüsî’ye göre; “Tefsir, Kur’ân lafızlarının telaffuz keyfiyetini, delalet ettikleri manaları, müfred ve mürekkep hallerinden çıkan hükümleri, terkip durumunda yüklenen anlamları ve tamamlayıcı olan diğer hususları araştıran bir ilimdir.”²

Ebû Abdillâh Bedruddin ez-Zerkeşî’nin (ö. 794/1392) tanımına göre; Tefsir, “Allah tarafından Onun Peygamberi Hz. Muhammed’e indirilen kitabın anlaşılması, manaların açıklanması, hükümlerin ve hikmetlerin açığa çıkarılmasını sağlayan bir ilimdir.”³

Bu tanımlara baktığımızda müfessirlerin tefsir kavramını tarihi süreç içerisinde farklı şekillerde tarif ettiklerini görmekteyiz. Bunların neticesinde Taberî gibi müfessirler rivâyet tefsirine ağırlık verirken, Ebû Mansûr el-Mâtürîdî gibi müfessirler ise dirâyet tefsirlerine ağırlık vermişlerdir. Müfessirler, Kur’ân-ı Kerîm’in muradına ve hakikatine ulaşabilmek için âyetlerin kıraât farklılıkları, îrâbı, belâgat, mezhebî, fikhî ve içtimâî yönleriyle ilgili farklı tefsir çalışmaları ortaya koymuşlardır. Bu tür

¹ İbn Manzûr, Ebû’l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî, (ö. 711/1311), **Lisânü’l-Arab**, thk. Emin Muhammed Abdulvahhab, Muhammed Sâdık, Dâru İhyâi’t-Turâsî’l-Arabiyye, Beyrut, 1999, C: X, s. 261.

² Ebû Hayyân el-Endelüsî, Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf, (ö. 745/1344), **el-Bahru’l-Muhît**, thk. Sîdkî Muhammed Cemîl, Dâru’l-Fıkr li’t-Tibâa ve’n-Neşr ve’t-Tevzî’, Beyrut, Lübnan, C: I, s. 26.

³ ez-Zerkeşî, Ebû Abdillâh Bedruddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdillâh et-Türkî el-Mısrî el-Minhâcî eş-Şâfîî, (ö. 794/1392), **el-Burhân fî Ulûmi’l-Kur’ân**, thk. Muhammed Ebu’l-Fazl İbrahim, Dâru’n-Nevâdir, Kuveyt, 2010, C: I, s. 14.

çalışmaların yanı sıra sûre eksenli veya Kur'ânî bir kavram üzerine yapılmış eserler de görmekteyiz.

Çalışmamız sûre eksenli konulu tefsir olması sebebiyle, burada konulu tefsir çeşitlerine kısaca değinilecektir.

1.2. KONULU TEFSİR ÇEŞİTLERİ

1.2.1. Kur'ân Eksenli Konulu Tefsir

Konulu tefsir kavramının ıstılâhî manasına değinmeden önce, Kur'ân kelimesinin lügat ve ıstılâhî manasına değinilecektir.

Kur'ân kelimesinin hangi kökten türemiş olduğu hususunda farklı görüşler bulunmaktadır. Bu görüşler, Kur'ân kelimesinin hemzeli veya hemzesiz oluşuna göre iki gruba ayrılmaktadır. İmam Şâfiî ve başka âlimlere göre: *Kur'ân* (القرآن) kelimesi ma'rife ve özel bir isimdir. Hemzeli olmayıp Kara'e (قرأ) fiilinden ve başka bir kökten türememiştir. İmam Şâfiî'ye göre: Kara'e (قرأ) fiilinden türemiş olsaydı her okunan *Kur'ân* sayılırdı. Ancak, *Kur'ân* (القرآن) isim olarak Tevrât ve İncîl gibi özel isimdir.⁴

İbn Abbâs'ın (r.a.) görüşüne göre: Kara'e (قرأ) fiilinden türemiştir. Buna göre Kur'ân (القرآن) kelimesi, tilavet etmek ve okumak manasına gelmektedir. Bu görüşü, ilk dönem müfessirlerinden Taberi, çağdaş müfessirlerden ise Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır ve Muhammed Tâhir b. Âşûr savunmaktadır.⁵

Kur'ân-ı Kerîm'in vasıfları ve farklı yönleri ele alınarak çeşitli tanımları yapılmıştır. Bu tanımlardan birkaç örnek vermek gerekirse şunları söyleyebiliriz;

⁴ el-Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî, (ö. 458/1066), **Menâkıbu's-Şâfiî**, thk. Seyyid Ahmed Sakr, Dâru'n-Neşr li't-Tıbbâa, Kâhire, 1970, C: I, s. 277; Zerkeşî, **a.g.e.**, C: I, s. 278; İsmail Cerrahoğlu, **Tefsir Usûlü**, TDV Yayınları, Ankara, 2019, s. 35.

⁵ et-Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî el-Bağdâdî, (ö. 310/923), **Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân**, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Turkî, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1994, C: I, s. 43; Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, (ö. 1942), **Hak Dini Kur'ân Dili**, sade. İsmail Karaçam, Emin Işık, Nusrettein Bolelli, v.d., Umut Matbaası, İstanbul, t.y., C: I, s. 532; İbn Âşûr, Muhammed et-Tâhir b. Muhammed b. Muhammed et-Tâhir et-Tûnisî, (ö. 1393/1973), **et-Tahrîr ve't-Tenvîr**, ed-Dâru't-Tunusiyye Lin-Neşr, Tunus, 1984, C: II, s. 174.

1. Hz. Peygamber'e (s.a.v.) Cebrâil (a.s.) vasıtasıyla indirilmiş, mushaflarda yazılmış, tevâtürle nakledilmiş, tilâvetiyle ibadet olunan, mûciz bir kelâmdır.⁶
2. Fâtiha Sûresi'nden başlayarak Nâs Sûresi'nin sonuna kadar Hz. Peygamber'e (s.a.v.) indirilmiş mümtaz lafızlardır.⁷

Şimdi ise konulu tefsirin lügat ve ıstılâhî tanımlarına değinilecektir.

Konulu tefsir, Arapçada et-Tefsîru'l-Mevzû'î (التفسيرُ الموضوعي) olarak ifade edilmektedir.⁸ Mevzû' kelimesi, 'V-D-A'(وضع) kökünden türemiş olup ism-i mef'ûldür. Türkçede, indirmek, eksiltmek ve sabitleştirmek gibi anlamlarda kullanılmaktadır.⁹

Konulu tefsirin tanımı şu şekilde ifade edilebilir: Kur'ân'dan herhangi bir konuyu bir veya birden fazla sûreyi ele alarak, Kur'ân-ı Kerîm'i, Kur'ân'ın temel ilke ve hedeflerine göre yorumlayan bir ilimdir.¹⁰ Ayrıca, herhangi bir konu veya kavrama ait âyetleri nüzûl sırasına göre toplayarak, Kur'ân bütünlüğü içerisinde değerlendiren bir ilimdir. Veyahut sûre eksenli olmak üzere Kur'ân'ın temel ilke ve hedeflerine uygun olarak yorumlanmasını ifade eden bir ilimdir.¹¹

Tanımlara dikkatlice bakıldığında konulu tefsirin kendi içerisinde üçe ayrıldığı görülmektedir.¹² Birincisi, konu tefsiri olup, herhangi bir konunun Kur'ân bütünlüğü

⁶ ez-Zürkânî, Muhammed Abdülazîm, (ö. 1367/1948), **Menâhilü'l-İrfân fî Ulûmi'l-Kur'ân**, Mektebetü İsa el-Bâbî el-Halebî, Mısır, t.y., C: I, s. 19.

⁷ Zürkânî, **a.g.e.**, C: I, s. 19.

⁸ Batı kaynaklarında 'thematic interpretation/commentary' ve Türkçe kaynaklarda 'konulu tefsir' olarak yaygınlaşmıştır ve yazarların farklı yaklaşımları neticesinde tefsir çeşitlerine yönelik farklı isimler türemiştir. Bunlardan bazıları şunlardır: Parçacı Tefsir, Mevziî Tefsir, Tezciî Tefsir, Atomik Tefsir, Sentetik Tefsir, Müselsel/Seri Tefsir, Bütünsel/tevhidi Tefsir. Ayrıca bkz. Deliser, B. "Tefsir Tarihine Konulu Yönelişler ve Konulu Tefsir -Eleştirel Yaklaşım-", **Universal Journal of Theology**, 2018, sy. 3, s. 16-38

⁹ el-Fîrûzâbâdî. Ebü't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'küb b. Muhammed, (ö. 817/1415), **el-Kâmûsu'l-Muhît**, thk. Yusuf Muhammed, Dâru'l-Fıkr, Beyrut, 2008, s. 694; İbn Manzûr. **a.g.e.**, C: XV, s. 325.

¹⁰ Mustafa Muslim, **Mebâhis fi't-Tefsîri'l-Mevzû'î**, Dâru'l-Kalem, Dimaşk, 2000, s. 16.

¹¹ Muhsin Demirci, **Konulu Tefsire Giriş**, İFAV, İstanbul, 2017, s. 79

¹² İbrahim b. Salih el-Humeydî, konulu tefsirin altı kısmını açıklamış ve onu iki kısma ayırmanın en doğru olacağını söylemiştir. Humeydî'ye göre doğru olanlar, bir konunun Kur'ân bütünlüğü içerisinde çalışılması, bir diğeri ise sûrenin konularıyla beraber çalışılmasıdır. Humeydî'ye göre doğru

içerisinde ele alınmak suretiyle değerlendirilmesi, ikincisi ise, belirli bir konunun tek bir sûre üzerinden çalışılması; üçüncüsü ise, kavram tefsiridir. Kavram tefsiri, bir konuyu ayrıntılı bir şekilde ele almamakla birlikte, Kur'ânî bir terimin lügat ve ıstılâhî yönlerine değinen, semantik ve hermenötik açılardan ele alarak tahlil edilmesini amaçlayan bir tefsir çeşididir.¹³

Konulu tefsir ilk olarak, hicri XIV. asırda Mısır Ezher Üniversitesi'nin Usûlu'd-Dîn Fakültesi tefsir bölümünde öğretim üyelerinin ders maddesi olarak kabul etmesiyle ortaya çıkmıştır.¹⁴ Müşteşriklerin bu asırda Kur'ân'la ilgili ileri sürdükleri birtakım şüpheler bu tefsir metodunun ele alınıp incelenmesine ve geliştirilmesine yol açmıştır. Kur'ân'ın bu şüphelere karşı durma ve çağın problemlerini çözme noktasında âciz kaldığını düşünenlere en iyi cevap "Konulu Tefsir Metodu" kullanılarak yapılan tefsir çalışmaları olmuştur. Bundan dolayı konulu tefsir metodu üzerinde yapılan çalışmalar, bu asırda daha çok ortaya çıkmıştır. Böylece dünyanın siyasî, hukûkî, iktisâdî, îtikâdî, ahlâkî ve içtimâî sorunları, bu metod doğrultusunda yeniden ele alınmıştır. Bunun neticesi olarak insanlar, yapılan bu çalışmalardan Kur'ân'ın evrensel prensiplerini kolayca anlayabilecek ve hayatlarına tatbik etmiş olacaklardır.¹⁵

Bu metodun, yöntem olarak Hz. Muhammed (s.a.v.) döneminden itibaren uygulandığı görülmektedir. Zira Hz. Muhammed'e (s.a.v.) bazı âyetlerin tefsiri sorulduğunda, söz konusu konuyu açıklayan başka bir âyetle konuya açıklık getirdiği görülmektedir.¹⁶ Nitekim konu hakkında örnek vermek gerekirse, İbn Mes'ud'dan (r.a.) şöyle rivâyet edilmektedir;

olmayanlar, kavram çalışması, bir konunun belirli bir sûre üzerinden çalışılması, sûre edatları üzerine yapılan çalışmalar, gazete ve dergilerde bir veya birkaç âyet üzerine yapılan kısa çalışmalardır. Bu dört kısımdan ilk ikisinin doğru olan kısımlara dahil olduğunu ve ayrıca ayırmanın gereksiz olduğunu belirtmektedir. Son ikisinin ise konulu tefsirin yöntem ve tanımına uymadığını belirtmektedir. Bkz. İbrahim b. Salih el-Humeydî, **el-Medhal ile't-Tefsîri'l-Mevzû'î**, Dâru İbni'l-Cevzî, Demmam, 2020, s. 29.

¹³ Fehd b. Abdurrahman b. Süleyman er- Rûmi, **Buhûs fî Usûli't-Tefsîr ve Menâhicih**, Mektebetü't-Tevba, Riyad, 1999, s. 66.

¹⁴ Mustafa Müslim, **a.g.e.**, s. 17; Abdulhay Feramâvî, **el-Bidâye fî't-Tefsîri'l-Mevzû'î**, Mektebetu Cumhuriyyeti Mısır, Kâhire, 1977, s. 50.

¹⁵ Mahmud Beysûnî Fûde, **et-Tefsîru'l-Mevzû'î Neş'etuhû ve Etvâruhû ve Meâlimuh**, Mecelletu Külliyyeti'ş-Şerî'a ve Usûli'd-Dîn, 1983, s. 13.

¹⁶ Mustafa Müslim, **a.g.e.**, s. 17.

“الَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يَلْبِسُوا إِيمَانَهُمْ بِظُلْمٍ أُولَٰئِكَ لَهُمُ الْأَمْنُ وَهُمْ مُهْتَدُونَ” “İman edip de imanlarına zulmü (şirki) bulaştırmayanlar var ya; işte güven onların hakkıdır. Doğru yolu bulmuş olanlar da onlardır.”¹⁷ Bu âyet nâzil olduğunda insanlara ağır gelmiş ve Efendimiz’e (s.a.v.) şu soruyu sormuşlardı: “ Ey Allah’ın Resûlü, bizlerden nefesine zulmetmeyen var mı ? Efendimiz (s.a.v.) şu cevabı verdi: “Sizlerin ifade ettiği gibi değildir, Lokman’nın (a.s.) oğluna dediğini işitmediniz mi ? “ وَإِذْ قَالَ لُقْمَانُ لِابْنِهِ وَهُوَ ” يَعِظُهُ يَا بُنَيَّ لَا تُشْرِكْ بِاللَّهِ إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ ” “Hani Lokmân oğluna öğüt vererek şöyle demişti: "Yavrum! Allah'a ortak koşma! Çünkü ortak koşmak elbette büyük bir zulümdür."¹⁸ Sahâbe, zulüm (ظلم) kavramını haddi aşmak ve maksattan uzaklaşmak olarak algılamış, sonucunda kavramsal bir çelişki içerisine düşmüşlerdi. Dolayısıyla Efendimiz (s.a.v.) bu âyette, zulüm (ظلم) kavramının şirk anlamına geldiğini, bu kavramı başka bir âyetle delillendirerek açıklamıştır.

Yukarıdaki örnekten anlaşıldığı üzere konulu tefsirin Efendimiz (s.a.v.) döneminden itibaren uygulandığı görülmektedir.

Burada kısaca “Konu Tefsiri” ve “Kavram Tefsiri”ne değinilecektir.

1.2.1.1. Konu Tefsiri

Konulu Tefsir’in kendi içerisinde üç kısma ayrıldığından söz edilmişti. Burada birincisi olan konu tefsirinden bahsedilecektir. Konulu Tefsir çeşitleri arasında Konu Tefsiri, metod bakımından çokça tercih edilen tefsir çeşididir.¹⁹

Konu Tefsiri’nin metodunu şu ifadelerle açıklamak mümkündür. Öncelikle Konu Tefsirini diğer tefsir çeşitlerinden ayrı tutmak gerekmektedir. Kur’ân’ın farklı üslûplarla değindiği, tartıştığı ve yorumladığı bir konu belirlenir ve konu ile ilgili âyetler mekkî, medenî oluşlarına ve nüzûl sırasına dikkat edilerek toplanır. Daha sonra nüzûl sebeplerine bakılarak toplanan âyetler, nâsîh-mensuh, umum-husus tasnifi yapılır. Belirlenen konunun unsurları âyetler ışığında belirlenir ve bu unsurlar arasında bütünlük sağlanarak konunun ana ve yan başlıkları tespit edilir. Böylece araştırmacı

¹⁷ En’âm, 6/82.

¹⁸ Lokmân, 31/13; el-Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cu’fî, (ö. 256/870), **el-Câmiu’s-Sahîh**, thk. Mustafa Dîb Bugâ, Dârü İbn Kesîr, Dımaşk, 1993, C: IV, 68, Tefsir, 268.

¹⁹ Mustafa Müslim, **a.g.e.**, s. 27.

konuyu Kur'ân'ın hedeflerine uygun bir biçimde yorumlar ve insanlığın yaşantısına rehber olacak şekilde çözümler üretmeye çalışır.²⁰ Ayrıca araştırmacı konuya açıklayıcı etki katmadıkça kıraât farklılıklarını, îrâbla ilgili hususları ve belâgat yanlarını zikretmez.²¹

Konu Tefsiri niteliğine göre iki kısma ayrılmaktadır:

1.2.1.1.1. Genel Konu Tefsiri – التفسير الموضوعي العام

Bu tür tefsir, asıl itibariyle Kur'ân'da var olan bir konuda, gayeleri aynı olan âyetleri bir araya getirmek suretiyle yapılan çalışmaları kapsar. Bu kapsama giren örnek tefsir çalışmaları şunlardır:²²

1. Ahkâmu'l-Kur'ân – Cessâs (ö. 370/981)
2. et-Tibyân fi Aksâmi'l-Kur'ân – İbn Kayyim (ö. 751/1350)
3. Neylu'l-Merâm min Tefsîri Âyâti'l-Ahkâm – Sıddık Han (ö. 1307/1890)
4. ed-Dustûru'l-Kur'ânî fi Şuûni'l-Hayât – Muhammed İzzet Derveze (ö. 1984)

1.2.1.1.2. Özel Konu Tefsiri – التفسير الموضوعي الخاص

Yönleri ve fertleri arasında mana ve gaye birliği bulunan ve sınırlı konusu olmakla birlikte bir çok âyeti konuyla ilişkilendirmenin mümkün olduğu tefsir türüdür. Örnek çalışmalar şunlardır:²³

1. es-Sabr fi'l-Kur'ân – Yusuf el-Karadâvî
2. el-Yahûd fi'l-Kur'ânî'l-Kerîm – Muhammed İzzet Derveze (ö. 1984)

1.2.1.2. Kavram Tefsiri

Kavram, sözlükte bir nesnenin veya düşüncenin zihindeki soyut ve genel tasavvuru anlamına gelmektedir. Kavramı şöyle tanımlayabiliriz: Fikirlerin,

²⁰ Abdussettâr Fethullah Said, **el-Medhal ile't-Tefsîri'l-Mevzû'î**, Dâru't-Tevzî ve'n-Neşri'l-İslamiyye, Kâhire, 1991, s. 58.

²¹ Mustafa Müslim, **a.g.e.**, s. 27.

²² Abdussettâr Fethullah Said, **a.g.e.**, s. 24.

²³ Abdussettâr Fethullah Said, **a.g.e.**, s. 25.

düşüncelerin ve olayların ortak özelliklerini anlatmak için ifade edilen yeni ve farklı anlamlar yüklenmiş sözcüklerdir.²⁴

Sözcük ve tanımdan anlaşıldığı gibi Kavram Tefsiri, Kur'ân'da yer alan bir kavramın her yönüyle incelenerek açıklanmasını kapsamaktadır. Bunun için öncelikle araştırmacı Kur'ânî bir kavram belirler ve söz konusu kavram ile ilgili kelime ve türevlerinin yer aldığı âyetleri toplar. Sonra, Kur'ân'ın söz konusu kavramı hangi farklı anlamlarda kullandığına bakar ve siyak-sibak itibariyle ele alır. Kavramın delalet ettiği manaları inceler ve söz konusu kavramı naslar arasında bağlantılar kurarak açıklar.²⁵ Örnek çalışmalar şunlardır:

1. Kelimetu “el-Hak” fi'l-Kur'âni'l-Kerîm – Muhammed b. Abdurrahman er-Râvi
2. el-Mustalahâtü'l-Erba'a fi'l-Kur'ân “el-Îlâh, er-Rab, el-İbâde, ed-Dîn” – Ebü'l-Ala Mevdûdî
3. “el-Hamd” fi'l-Kur'âni'l-Kerîm – Muhammed Muhammed Halife
4. Min Mufredâti'l-Kur'ân “el-Munâfikûn” – Muhammed Cemil Gazi

1.2.1.3. Konu ve Kavram Tefsiri Arasındaki Farklar

Konu ve Kavram Tefsirleri arasındaki farklılıkları şöyle sıralayabiliriz:

1. Konu Tefsiri'nde kelime tahliline ihtiyaç duyulmayabilir. Ancak Kavram Tefsiri'nde kelime tahlili yapılmadan kavramsal bir tefsir yapılamaz. Örnek vermek gerekirse, “Kur'ân-ı Kerîm'e göre Hz. Muhammed” adlı bir çalışmada kelime tahliline gerek yoktur. Ayrıca Muhammed bir kavram da değildir. Dolayısıyla Kavram Tefsiri'nde uygulanan metod, Konu Tefsiri'nde uygulanmayabilir.
2. Konu Tefsiri kapsamlı tefsir çalışmalarıdır. Kavram Tefsiri ise kısmi tefsir çalışmalarıdır. Kavramın tüm yönleri incelendikten sonra çalışma sona ermiş demektir. Ancak Konu Tefsiri çalışmalarında kavramlara gerek duyulsa bile sadece kavramlar üzerinde durmak bir çalışma için

²⁴ Muhsin Demirci, **a.g.e.**, s. 101.

²⁵ Fehd b. Abdurrahman, **a.g.e.**, s. 66.

yeterli değildir. Konunun etraflıca incelenip değerlendirilmesi gerekmektedir.

3. Kavram Tefsiri, Konu Tefsiri'nin kapsamına girerken, Kavram Tefsiri tek başına Konu Tefsiri'ni oluşturamaz. Çünkü Kavram Tefsiri kısmi tefsir çalışmasıdır. Konu Tefsiri ise geniş çaplı tefsir çalışmasıdır.
4. Konulu tefsir yorum ağırlıklıdır. Kavram tefsiri ise dil ağırlıklıdır.²⁶

1.2.2. Sûre Eksenli Konu Tefsiri

Öncelikle sûre kelimesinin lügat yönünü ve ıstılâhî tanımını belirterek devam edeceğiz.

Sözlükte, “sıçramak, yüksek ve güzel bina, alâmet ve nişan” manalarına gelmektedir. Sevr (سور) kökünden gelen sûre kelimesi tekil anlam ifade etmektedir. Çoğulu *süver* ve *sûr* olarak kullanılmaktadır.²⁷

Istılâhî olarak sûrenin tanımı, sınırları Peygamber Efendimiz (s.a.v.) tarafından belirlenmiş, farklı sayıda âyetlerin bir araya getirilmesi sonucu oluşturulan Kur'ân bölümleridir.²⁸ Yirmi üç yıllık vahiy döneminde nâzil olan Kur'ân-ı Kerîm, âyetlerin sayıları bakımından, uzunluk ve kısalık yönünden farklı sûrelere ayrılmıştır. Kur'ân-ı Kerîm'de yüz on dört sûre bulunmaktadır. Söz konusu sûrelerin her birisinin kendine özgü temel hedef ve gayeleri bulunmaktadır.

Sûre Eksenli Konu Tefsiri çalışmaları herhangi bir sûreye bütüncül bir yaklaşımla beraber sûrenin temel hedefi doğrultusunda tefsir edilmesini amaçlamaktadır. Söz konusu tefsir çalışması sûrenin temel hedef ekseninden sapmamak suretiyle ele alınarak yapılır. Sûre Eksenli Konu Tefsiri çalışmaları kendi içerisinde ikiye ayrılmaktadır. Birincisi, sûre içerisinde yer alan belirli bir konunun ele alınarak incelenmesi, diğeri de sûrenin tüm konularının araştırma konusu olarak ele alınmasıdır.²⁹

²⁶ Muhsin Demirci, **a.g.e.**, s. 104.

²⁷ Râgıb el-İsfahânî, Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal, (ö. 425/1033), **el-Müfredât**, thk. Safvân Adnân Dâvûdî, Dâru'l-Kalem, Dımaşk, 2009, md. “s-v-r”, s. 434.

²⁸ Muhammed Muhammed Ebu Şehbe, **el-Medhal li-Dirâsâti'l-Kur'âni'l-Kerîm**, Dâru'l-Liva, Riyad, 1987, s. 320.

²⁹ Muhsin Demirci, **a.g.e.**, s. 104.

1.2.2.1. Tek Konulu Sûre Tefsiri

Sûreleri ihtiva ettiği konular bakımından ele aldığımızda ikiye ayırmak mümkündür. Birincisi, Tek Konulu sûrelerdir. Fil ve İhlas sûreleri gibi, diğeri de Çok Konulu sûrelerdir. Bakara ve Kehf sûreleri örnek olarak gösterilebilir. Çalışılan konu sadece belirli bir sûrede mevcut ise, söz konusu çalışma sûre bağlamında incelenebilir. Mücâdele Sûresi'nde yer alan zihâr konusu buna örnek olarak gösterilebilir. Bu tür çalışmalara Tek Konulu Sûre Çalışmaları denilmektedir. Ancak farklı sûrelerde yer alan bir konunun belirli bir sûrede ele alınarak incelenmesi, konunun bütünselliği bakımından yetersiz bulunmasına yol açmaktadır. Dolayısıyla farklı sûrelere bakılarak konunun ele alınıp incelenmesinden sonra ona Sûre Eksenli Konulu Tefsir demek, tanım açısından pek isabetli görülmemektedir.³⁰

1.2.2.2. Çok Konulu Sûre Tefsiri

Herhangi bir sûrenin ihtiva ettiği tüm konuları ele alan çalışmalardır. Bu tür çalışmalarda öncelikle sûrenin temel hedefi tespit edilir ve konular arasındaki ilişkiyi ortaya koymak suretiyle sûrenin tefsiri yapılır. Ancak burada sözünü ettiğimiz sûre tefsiri, Konulu Tefsir'den ziyade müfessirlerin genel anlamda kullandıkları yorumlama yöntemi çerçevesinde yapılan tefsirlerdir. Netice itibariyle bu anlamdaki çok konulu sûre tefsirlerini birden fazla konunun incelenmesinden dolayı Konulu Tefsir'in bir türü olarak kabul etmek pek de mümkün görülmemektedir.

Nûr sûresi bu husus için örnek teşkil edebilir.

1. Zinanın hükmü
2. İfk hadisesi
3. İffetli kadınlara zina isnâdı ve cezası
4. İnsan uzuvlarının aleyhte şahitlik etmesi
5. Evlere girmenin adâbı
6. Mümin kadınların örtünme meselesi
7. Bekarları evlendirme sorumluluğu
8. Efendilerle köle-cariye ilişkisi
9. Hayvanların bahsi

³⁰ Muhsin Demirci, a.g.e., s. 105.

10. Akrabalar arası ziyaret vb. konuları içermektedir.

Yukarıda ifade ettiğimiz konular birbirlerinden farklı alanlara aittir. Bu konular bağlamında, sûrenin hedef ve gayeleri konulara göre değişkenlik göstermektedir. O halde Nûr sûresi ve benzeri mahiyetteki sûreler, ihtiva ettiği birden fazla konu ve bu konulara bağlı olan hedef ve gayeler sebebiyle, Sûre Eksenli Konu Tefsiri adı altında değerlendirilmesi uygun değildir. Çünkü konunun doğru ifade edilebilmesi açısından Kur'ân'da geçen o konunun bütüncül bir yaklaşımla ele alınması gerekmektedir. Bu tür çalışmaların tefsir çeşidi açısından Konu Tefsiri adı altında değerlendirilmesi daha uygundur.

Ancak Târik sûresinin konularına baktığımızda, dört konusu olmasına rağmen sûrenin özel ve genel hedefleri, maksatları ve ihtiva ettiği konuları birbirleri ile irtibatlıdır. Bu durumda Târik sûresi ve benzeri mahiyetteki sûreler söz konusu özellikleri nedeniyle Tek Konulu sûreler olarak kabul edilebilir.

Netice itibariyle şunu ifade edebiliriz; Çok konulu bir sûre, anlam bütünlüğü bakımından tek konulu sûre gibi değerlendiriliyorsa ve bu konular da Kur'ân'ın başka bir yerinde zikredilmiyorsa, bu durumda söz konusu sûre, Sûre Eksenli Konu Tefsiri için uygun görülebilmektedir. Aksi halde birbirinden farklı konuları ihtiva eden, hedef ve gayeleri farklı olan çok konulu bir sûrenin tek bir konu çatısı altında değerlendirilmesi doğru bir yaklaşım değildir. Çünkü herhangi bir sûrede anlatılan bir konu, başka bir sûrede daha geniş olarak ya da farklı bilgilerle yer alabilmektedir. Bu durumda bir konuyu bir veya birkaç sûre bağlamında ele alarak yahut başka sûrelerde yer almasına rağmen tek bir sûrenin konusu gibi görerek araştırma konusu yapmak ya da çok konulu bir sûrenin tüm konularını genel yorumlama yöntemini kullanarak buna Sûre Eksenli Konu Tefsiri demek doğru bir yaklaşım değildir.³¹ O halde tek ve çok konulu sûrelerin, Konulu Tefsir adı altında ve tek konulu sûrelerin, Sûre Eksenli Konu Tefsiri adı altında değerlendirilmesinin daha uygun olduğu kanaatindeyiz.

1.2.3. Âyet Eksenli Konu Tefsiri

Öncelikle âyet kelimesinin lügat yönünü ve ıstılâhî tanımını belirterek devam edeceğiz.

³¹ Muhsin Demirci, a.g.e., s. 109.

Âyet kelimesi sözlükte, alâmet, delil, mucize ve işaret gibi anlamlarda kullanılmaktadır.³² Bu kelimenin çoğulu *ây* ve *âyât* olarak kullanılmaktadır. Istilâhî olarak âyet kelimesi, Kur'ân-ı Kerîm'in sûrelerini oluşturan harfler, kelimeler ve cümlelerdir. Bu harfler *mukatta'a* harfleri gibi tek veya birkaç harften müteşekkil bitişik harfler olmakla beraber, bunların belirli kesin bir manaya delâlet ettiği söylenemez, kelimeler ve cümleler ise sûrenin temel hedef ve gayelerini ifade eden ilâhî sözlerdir.³³ Ayrıca Allah'ın varlığına delâlet eden her şeye de âyet denilmektedir.³⁴

Konu ve kavramların îzahı için âyet tefsirine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu ihtiyaçtan ötürü âyet tefsiri, Konu Tefsiri çeşitleri arasına dahil edilmektedir. Ancak bu yaklaşım daha önce belirttiğimiz gibi âyetin tam olarak îzah ve tefsir edilmesi noktasında yetersiz olacaktır. Çünkü Kur'ân-ı Kerîm'i en güzel Kur'ân'ın kendisi tefsir etmektedir.³⁵

Âyet tefsiri üzerine bir örnek vermek gerekirse, Şeyhülislâm Esad Efendi'nin Âyetü'l-Kürsî tefsirini verebiliriz.³⁶

Şeyhülislâm Esad Efendi bu çalışmasında, Âyetü'l-Kürsî'nin fazileti hakkında altı hadis zikretmiştir. İ'râb, beyân ve tefsir başlıkları altında çalışmasını sürdürmüştür.³⁷ Bu ve benzeri çalışmalar, her ne kadar âyet eksenli olsa da esasen Kur'ân bütünlüğü içerisinde ele alınmaları gerekmektedir. Nitekim Şeyhülislâm Esad Efendi çalışmasında, âyetin daha iyi anlaşılması için farklı sûrelerden âyetlere atıfta bulunduğunu görmekteyiz. Bu da çalışma prensibi bakımından âyet tefsiri değil, Konu Tefsiri anlamına gelmektedir. Çünkü tek bir âyetin tefsiri Kur'ân bütünlüğü göz ardı edilerek yapılamaz. Netice olarak böyle bir tefsir tarzını Âyet Eksenli Konu Tefsiri olarak kabul etmek mümkün değildir.³⁸

³² Râgıb el-İsfahânî, **a.g.e.**, md. "a-y-t", s. 102.

³³ es-Suyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî eş-Şâfî, (ö. 911/1505), **el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân**, thk. Şuayb el-Arnaût, Mustafa Mustafa, Müessesetü'r-Risale, Beyrut, 2008, s. 145.

³⁴ İsmâil Cerrahoğlu, **a.g.e.**, s. 60.

³⁵ Muhsin Demirci, **a.g.e.**, s. 112

³⁶ Mustafa Özel, 'Şeyhülislâm Esad Efendi'nin Âyetü'l-Kürsî Tefsiri' **İslam Araştırmaları Dergisi**, 2003, sy. 10, s. 81-105.

³⁷ Mustafa Özel, **a.g.m.**, s. 81-105

³⁸ Muhsin Demirci, **a.g.e.**, s. 113.

1.2.4. Konu Tefsiri'nin Diğer Tefsir Çeşitleriyle İlişkisi

Konu Tefsiri ve diğer tefsir çeşitlerinin ortak gayesi, Kur'ân'ı açıklamaktır. Bu tefsir çalışmaları hiçbir zaman birbirinden müstağni değildir. Dolayısıyla Konu Tefsiri hakkında çalışan bir araştırmacı, konusu ve çalışması gereği diğer tefsir çeşitleriyle ilgilenmek durumundadır. Çünkü Konu Tefsiri, diğer tefsir çeşitlerinin temel taşlarına bina edilerek oluşturulmaktadır. Konu Tefsiri bir anlamda temel taşları hazırlanmış ancak rivâyet bağlamında bilgilerin toplanarak konusu gereği özel izahlarda bulunarak hazırlanan çalışmalardır. Dolayısıyla konusu gereği yerine göre içtimâî, fikhî, fennî, edebî gibi tefsirlerle ilişki içerisine girmektedir. Yani söz konusu çalışma, fikhî bir konuyu kapsıyorsa bu durumda ahkâm tefsirlerine ihtiyaç duyulmaktadır. Netice olarak Konu Tefsiri, bütün tefsir çeşitleriyle ilişki içerisinde olup tümünü kendi çatısı altına alan ve onlara önemli işlevler yükleyebilen bir tefsir çeşididir.³⁹

³⁹ Muhsin Demirci, **a.g.e.**, s. 114.

İKİNCİ BÖLÜM

2. VÂKIA SÛRESİNE GENEL BAKIŞ

2.1. TEFSİR KAYNAKLARINDA VÂKIA SÛRESİ

2.1.1. Sûrenin İsmi

Vâkıa Sûresi, adını sûrenin birinci âyetinden aldığı ifade edilmektedir.⁴⁰ İbn Âşûr, sûre ismini Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) verdiği belirterek İbn Abbâs'tan (r.a.) bir rivâyet nakletmektedir.⁴¹ Ebû Bekir (r.a.): *'Ey Allah'ın Resûlü, yaşlandın' der. Peygamber Efendimiz şöyle cevap verir, Hûd, Vâkıa, Murselât, Amme Yetesâelûn ve İze'-ş-şemsu kuvviret sûreleri beni yaşlandırdı.*'⁴² İbn Âşûr bu sûrenin sahâbe döneminde de Vâkıa Sûresi olarak adlandırıldığını ve bunun haricinde başka bir isminin olmadığını ifade etmektedir. Ayrıca İbn Âşûr, sûre isimlerinin tevkîfî olduğu görüşündedir.

Ebû İshak Ahmed b. Muhammed es-Sa'lebî, "muhakkak surette meydana gelecek" anlamından dolayı sûreye bu ismin verildiğini belirtmektedir. Çünkü Vâkıa, gerçekleşen ve vukuu muhakkak olan bir hadise demektir. Ayrıca Vâkıa, kıyâmetin bir adıdır.⁴³ Sa'lebî, içtîhâdi bir yaklaşımla sûre adının sûrede anlatılan vukuu muhakkak hâdiselere dayandığını ifade etmektedir. Aynı yaklaşım içerisinde olan Kurtubî, yakında vukuu bulacak olmasından dolayı Vâkıa olarak adlandırıldığını veya

⁴⁰ Mevdûdî, Ebû'l-A'lâ, (ö. 1399/1979), **Tefhimu'l Kur'ân**, çev. Muhammed Han Kayani, Yusuf Karaca, Nazife Şişman, vd. İnsan Yayınları, İstanbul, 2005, C: VI, s. 89; Süleyman Ateş de sûre isminin birinci âyetten geldiğini belirtmiştir. bkz. Süleyman Ateş, **Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri**, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, 1988, C: V, s. 2595.

⁴¹ İbn Âşûr, **a.g.e.**, C: XXVII, s. 279.

⁴² et-Tirmizî, Ebû İshâ Muhammed b. İshâ b. Sevre, (ö. 279/892), **el-Câmiu's-Sahîh**, thk. Beşşar Avâd Ma'rûf, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut, 1996, C: V, 47, Tefsiru'l-Kur'ân, 56.

⁴³ es-Sa'lebî, Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm en-Nisâbü'rî, (ö. 427/1035), **el-Keşfu ve'l-Beyân 'an Tefsiri'l-Kur'ân**, thk. Salah Baosman, Hasan el-Gazâlî, Zeyd Mehariş, v.d., Dâru't-Tefsir, Cidde, 2015, C: XXV, s. 404.

meydana geldiğinde çok şiddetli olayların vukuu bulacağından bu isimle ifade edildiğini söylemektedir.⁴⁴

Netice olarak, Tirmizî'nin rivâyetine baktığımızda, Hz. Peygamber'in (s.a.v) bazı sûreleri belirtirken sûre isimleriyle, bazılarını da ilk âyetinde olduğu gibi belirttiğini görmekteyiz. Bu rivâyete dayanarak Vâkıa Sûresi'nin ismi Hz. Peygamber'in (s.a.v.) ifadesiyle belirlendiği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Zerkeşî, bu isimlendirmelerin tevkîfi olduğuna delalet ettiğini belirtmektedir.⁴⁵

Ayrıca Hz. Osman'ın (r.a.) mushafında da sûrenin adı Vâkıa olarak yazıldığı görülmektedir.

2.1.2. Sûrenin Âyet Sayısı, Kelimeleri ve Harf Adedi

Sûrenin âyet sayısı, doksan altıdır.⁴⁶ Kûfe âlimlerine göre doksan altı âyeti olan bu sûre, Basra âlimlerine göre doksan yedidir. Mekke, Medine⁴⁷ ve Şâm âlimlerine göre ise doksan dokuzdur. İhtilaf, sûrenin on dört âyetinde bulunmakta⁴⁸ ve ayrıntısı (Şekil 1.1.) de gösterilmiştir.

Sûrenin kelime adedi, üç yüz yetmiş sekizdir. Sûrenin harf adedi bin yedi yüz üçtür.⁴⁹ Elmalılı Hamdi Yazır, sûrenin kelime adedini, bin iki yüz yetmiş sekiz ve harf adedini, yedi bin elli üç olarak belirtmektedir.⁵⁰ Hatîb Şîrbînî ise sûrenin kelime

⁴⁴ el-Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh, (ö. 671/1273), **el-Câmi li-Ahkâmî'l-Kur'ân**, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Turkî, Kâmil Muhammed el-Harrât, Muhammed Mu'tez Kerîmuddîn, Müessesetü'r-Risale, Beyrut, 2006, C: XX, s. 176.

⁴⁵ Zerkeşî, "sûre isimleri tevkîfi olmasaydı, sûre hakkında bilgiye sahip olan kimseler, sûreye uygun gelen manalara bakarak değişik isimler türetebilir ve sûre isimleriyle ilgili bir disiplinsizlik meydana gelebilir" der. Bu ifadeden Zerkeşî'nin sûrelerinin tevkîfi olduğu görüşünde olduğu ortaya çıkmaktadır. bkz. Zerkeşî, a.g.e., C: I, s. 270; Suyûtî, sûre isimlerinin hadisler ve eserlerden kaynaklı tevkîfi olduğunu açıkça ifade etmiştir. bkz. **İtkân** C: I, s. 119.

⁴⁶ el-Mukâtil b. Süleymân, Ebû'l-Hasen Mukâtil b. Süleymân b. Beşîr el-Ezdî el-Belhî, (ö. 150/767), **Tefsîr Mukâtil b. Süleymân**, thk. Abdullah Mahmud Şihâne, Müessesetü't-Tarihi'l-Arabi, Beyrut, 2002, C: IV, s. 213.

⁴⁷ Medine, medine kiraât ekolu iki kola ayrılır, bunlar medeni evvel ve medeni âhirdir. Medeni evvel, Kufe ulemasının Medine Ulemasından naklettikleridir. Medeni âhir, Abu Cafer Yezid bin Ka'ka ve Şeybe bin Nasah'a mensub rivâyetlerdir. bkz. ed-Dâni, Ebû Amr Osmân b. Saîd b. Osmân, (ö. 444/1053), **el-Beyân fî Addi Âyi-l Kur'ân**, thk. Gânim Kadura'l-Hamd, Merkezu'l-Mahtûtât ve't-Turâs ve'l-Vesaik, Kuveyt, 1994, s. 67; İbnü'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî (ö. 597/1201), **Fünûnu'l-Efnân fî Uyûni Ulûmi'l-Kur'ân**, thk. Hasan Ziyâuddîn İtr, Dâru'l-Beşairi'l-İslamiyye, Beyrut, 1987, s. 67.

⁴⁸ Sa'lebî, a.g.e., C: XXV, s. 399.

⁴⁹ Sa'lebî, a.g.e., C: XXV, s. 400; Dâni, a.g.e., s. 239.

⁵⁰ Yazır, a.g.e., C: VII, s. 392.

adedini, üç yüz doksan sekiz olarak vermektedir.⁵¹ Başta ifade ettiğimiz ve Dâni'nin el-Beyân fî Addi Âyi-l Kur'ân adlı eserinde belirttiği adetler kanaatimize göre isabetli olarak görülmektedir.

⁵¹ el-Hatib eş-Şirbînî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Kâhirî, (ö. 977/1570), **es-Sirâcü'l-Munîr**, y.y., t.y., C: IV, s. 178.

Şekil 1.1.

NO	ÂYET VE NUMARASI	KUFE	MEKKE	MEDİNE EVVEL	MEDİNE AHİR	ŞAM	BASRA
1	8 ﴿فَأَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ﴾	X	Ayrı bir âyet olarak saymaktadır	Ayrı bir âyet olarak saymaktadır	Ayrı bir âyet olarak saymaktadır	Ayrı bir âyet olarak saymaktadır	Ayrı bir âyet olarak saymaktadır
2	9 ﴿وَأَصْحَابُ الْمَشْأَمَةِ﴾	X	Ayrı bir âyet olarak saymaktadır	Ayrı bir âyet olarak saymaktadır	Ayrı bir âyet olarak saymaktadır	Ayrı bir âyet olarak saymaktadır	Ayrı bir âyet olarak saymaktadır
3	15 ﴿عَلَىٰ سُرُرٍ مَّوْضُونَةٍ﴾	Ayrı bir âyet olarak saymaktadır	Ayrı bir âyet olarak saymaktadır	Ayrı bir âyet olarak saymaktadır	Ayrı bir âyet olarak saymaktadır	X	X
4	18 ﴿يَا كُتَّابَ وَتَارِيحَ﴾	X	Ayrı bir âyet olarak saymaktadır	X	Ayrı bir âyet olarak saymaktadır	X	X
5	22 ﴿وَحُورٌ عِينٌ﴾	Ayrı bir âyet olarak saymaktadır	X	Ayrı bir âyet olarak saymaktadır	X	X	X
6	25 ﴿وَلَا تَأْتِيهَا﴾	X	X	X	Ayrı bir âyet olarak saymaktadır	Ayrı bir âyet olarak saymaktadır	Ayrı bir âyet olarak saymaktadır
7	27 ﴿وَأَصْحَابُ الْيَمِينِ﴾	X	Ayrı bir âyet olarak saymaktadır	Ayrı bir âyet olarak saymaktadır	X	Ayrı bir âyet olarak saymaktadır	Ayrı bir âyet olarak saymaktadır
8	35 ﴿إِنَّا أَنْشَأْنَاهُنَّ إِنْشَاءً﴾	Ayrı bir âyet olarak saymaktadır	Ayrı bir âyet olarak saymaktadır	Ayrı bir âyet olarak saymaktadır	Ayrı bir âyet olarak saymaktadır	Ayrı bir âyet olarak saymaktadır	X
9	41 ﴿وَأَصْحَابُ الْجَيْشِ﴾	X	Ayrı bir âyet olarak saymaktadır	Ayrı bir âyet olarak saymaktadır	Ayrı bir âyet olarak saymaktadır	Ayrı bir âyet olarak saymaktadır	Ayrı bir âyet olarak saymaktadır
10	42 ﴿فِي سَمُورٍ وَحَمِيمٍ﴾	Ayrı bir âyet olarak saymaktadır	X	Ayrı bir âyet olarak saymaktadır	Ayrı bir âyet olarak saymaktadır	Ayrı bir âyet olarak saymaktadır	Ayrı bir âyet olarak saymaktadır
11	47 ﴿وَكَانُوا يَفْقَهُونَ﴾	X	Ayrı bir âyet olarak saymaktadır	X	X	X	X
12	49 ﴿قُلْ إِنَّ الْأَوَّلِينَ وَالْآخِرِينَ﴾	Ayrı bir âyet olarak saymaktadır	Ayrı bir âyet olarak saymaktadır	Ayrı bir âyet olarak saymaktadır	X	X	Ayrı bir âyet olarak saymaktadır
13	50 ﴿لَمْ جُوعُونَ﴾	X	X	X	Ayrı bir âyet olarak saymaktadır	Ayrı bir âyet olarak saymaktadır	X
14	89 ﴿فَرُوحٌ وَرِيحَانٌ﴾	X	X	X	X	Ayrı bir âyet olarak saymaktadır	X

2.1.3. Sûrenin Nüzûl Dönemi

İbn Hişam es-Sîretü'n-Nebeviyye adlı eserinde İbn İshak'tan Hz. Ömer'in (r.a.) İslam'ı kabul etmesi olayını şöyle rivâyet etmektedir. “Hz. Ömer (r.a.) Peygamber Efendimizi (s.a.v.) öldürmek maksadıyla çıktığı yolda Nuaym b. Abdullah (r.a.) ile karşılaşmış ve ondan kız kardeşinin müslüman olduğunu öğrenmiştir. Bu sebeple Hz. Ömer (r.a.) kız kardeşinin yanına gider. Evinin önüne geldiğinde, Habbâb b. Eret (r.a.), Fâtıma bint Hattâb ve eşi Saîd b. Zeyd'e (r.a.) Tâhâ Sûresini okumaktadır. Habbâb b. Eret (r.a.), Hz. Ömer'in (r.a.) sesini duyunca evin bir tarafına gizlenir. İçeri giren Hz. Ömer (r.a.), bazı sesler duyduğunu söyler ve kız kardeşi ve eşine sert bir şekilde karşılık verir. Kız kardeşinin aldığı darbeden ötürü yaralandığını gören Hz. Ömer (r.a.), yaptığından pişman olur ve kız kardeşinin tuttuğu sahifeye bakmak ister. Kız kardeşi sahifeyi vermek istemez ve ‘sen necis birisin bu sahifeye ancak temiz olanlar el sürebilir’ der, Hz. Ömer (r.a.) temizlenir ve Tâhâ Sûresi'nin yazılı olduğu sahifeyi alır ve okumaya başlar. Bundan etkilenen Hz. Ömer; (r.a.) bunların çok güzel kelimeler olduğunu söyler. Bu sözleri duyan Habbâb b. Eret (r.a.) gizlendiği yerden çıkar ve şöyle der: Peygamber Efendimizin (s.a.v.) senin hakkında dua ettiğini işittim. Nitekim, Peygamber Efendimiz (s.a.v.) şöyle dua etmiştir: Allah'ım, İslam'ı Ebü'l-Hakem b. Hişam yahut Ömer b. el-Hattâb ile destekle. Bu sözleri işiten Hz. Ömer (r.a.), Peygamber Efendimizin (s.a.v.) yanına gider ve müslüman olur.”⁵² Bu olay Habeşistan hicretinden sonra olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla Hz. Ömer'in (r.a.) en erken risaletin beşinci yılında müslüman olduğunu söyleyebiliriz.

Abdullah b. Abbâs'ın (r.a.) rivâyetinde Tâhâ, Vâkıa ve Şuarâ sûrelerinin peşpeşe nâzil olduğu belirtilmiştir.⁵³ Dolayısıyla yukarıda bahsettiğimiz olayı doğrular niteliktedir.

Ayrıca bu olaydan Vâkıa sûresinin mekkî bir sûre olduğu da anlaşılmaktadır. İbn Atıyye, tefsirinde bu sûrenin sözü muteber müfessirlerin icmâsı ile mekkî

⁵² İbn Hişam, Ebü Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik b. Hişam b. Eyyûb el-Himyerî el-Meâfirî el-Basrî el-Mısrî, (ö. 218/833), *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, thk. Ömer Abdusselam Tedmurî, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabi, Beyrut, 1990, C: I, s. 372.

⁵³ Suyûtî, *el-İtkân*, s. 35.

olduğunu belirtmekte ve sûre içerisinde medenî veya seferî bir âyetin sabit olmadığını ifade etmektedir.⁵⁴

2.1.4. Sûrenin Nüzûl Sebebi ve Mushaftaki Sırası

Sûrenin nüzûl sebebi ile ilgili rivâyetler için kaynaklara bakılmış ancak konuyla ilgili bir rivâyet bulunamamıştır. Ancak sûrenin birkaç âyeti hakkında nüzûl sebebi ve buna dair rivâyetler bulunmaktadır.

Sûre, mushafta elli altıncı sıradadır.⁵⁵ Nüzul sırası kırk altıdır. Şuarâ sûresinden önce, Tâhâ sûresinden sonra nâzil olmuştur.⁵⁶

2.1.5. Münâsebet İlmi Açısından Vâkıa Sûresi

Sözlükte bir şeyin diğer şeyle olan bağlantısı anlamına gelen (نسب) kökünden türemiş olan münâsebet kelimesi, iki şey arasındaki ilişki anlamına gelmektedir.⁵⁷

Tefsir ilminde bu disipline “el-münâsebe beyne'l-âyât, (المناسبة بين الآيات), et-tenâsüb beyne'l-âyât ve's-süver, (التناسب بين الآيات والسور), tenâsübü'l-ây ve's-süver, (تناسب الآي والسور), münâsebâtü'l-Kur'ân” (مناسبات القرآن) da denilmektedir. Münâsebet kelimesi âyetler ve sûreler arasında icmâl-tafsîl, umûm-husûs, aklî-hissî gibi buna benzer alâka çeşitlerinden biriyle veya sebep-müsebbep, illet-mâlûl, benzerlik-zıtlık gibi zihnî bağlarla mana irtibatını göstermek üzere kullanılmaktadır.⁵⁸ Buna bağlı olarak âyetler ve sûreler arasındaki münâsebet ve tenâsüb konusu, mevcut mushaf tertibinin tevkîfi olduğu görüşü esas alınarak incelenmektedir. Ayrıca âyetler ve sûreler arasındaki münâsebet ve tenasübe dair bilgilerin akla dayandığı belirtilmektedir.⁵⁹

Kur'ân'ın, âyet ve sûreleriyle bir bütün olduğu düşüncesinin işlendiği nazmü'l-Kur'ân konusunun, münâsebâtü'l-âyât ve's-süver ile yakın ilgisi bulunmaktadır.

⁵⁴ İbn Atıyye, Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib b. Abdîrahmân b. Gâlib el-Muhâribî el-Gırnâtî el-Endelüsî, (ö. 541/1147), **el-Muharreru'l-Vecîz fî Tefsîri'l-Kitâbi'l-'Azîz**, thk. Abdusselam Abdüşşâfi Muhammed, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 2001, C: V, s. 238.

⁵⁵ Süleyman Ateş, **a.g.e.**, C: X, s. 2595.

⁵⁶ İbn Âşûr, **a.g.e.**, C: XXVII, s. 280.

⁵⁷ İbn Fâris, Ebû'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris b. Zekerıyyâ b. Muhammed er-Râzî el-Kazvîni el-Hemedânî (ö. 395/1004), **Mu'cemu Mekâyisi'l-Luga**, thk. Abdusselam Harun, Dâru'l-Fıkr, 1979, C: V, s. 423.

⁵⁸ Zerkeşî, **a.g.e.**, C: I, s. 35.

⁵⁹ Zerkeşî, **a.g.e.**, C: I, s. 37.

Ayrıca münâsebâtü'l-âyât ve's-süver konusu, i'câzü'l-Kur'ân ilmiyle de alakalı olmakla birlikte onun alt disiplini olarak kabul edilmektedir.⁶⁰

Kur'ân âyetleri çeşitli zaman aralıklarında çeşitli sebepler üzerine indirilmiştir. Ancak âyetlerin farklı zaman dilimlerinde indirilmiş olması, âyetler arasındaki irtibata engel teşkil etmemektedir. Aksine bu durum insicâm ve münâsebetin tesisi için sebep olmaktadır. Dolayısıyla âyetler ve sûreler arası münâsebette olduğu gibi, bir sûrenin ilk âyeti ile son âyeti arasında da insicâm vardır. Netice olarak bu âyetlerin herhangi birini yerinden oynatmak veya lafızların yerini değiştirmek asla mümkün değildir. Çünkü bu, Kur'ân'ın tertibiyle alakalıdır. Kur'ân'ın tertibi de mûcizevî yönlerinden biridir.⁶¹

Zerkeşî el-Burhan adlı eserinde, münâsebet ve tenâsüb konusunu ilk olarak Bağdat'ta İbn Ziyâd en-Nîsâbüri (ö. 324/936) tarafından ifade edildiğini belirtmektedir.⁶² Zemahşerî, Fahreddin er-Râzî ve Burhâneddin el-Bikâî gibi müfessirlerin İbn Ziyâd en-Nîsâbüri'nin bu düşüncesini benimsemek suretiyle, âyetler ve sûreler arası anlam ilişkilerini Kur'ân'ı anlamada bir yöntem olarak kabul ettiklerini görmekteyiz.⁶³ Ancak İbn Ziyâd en-Nîsâbüri'nin münâsebâtü'l-âyât ve's-süver ilmine katkısı, şifâhi nakilden öteye geçmemektedir.⁶⁴

Ancak Zemahşerî'den ziyade, tefsirlerinde bu ilme yer veren ve bu ilmin kalıcı olmasına katkı sağlayan âlimler arasında ilk olarak Fahreddin er-Râzî'nin (ö. 606/1210) olduğu ifade edilmektedir. Râzî'den sonra bu ilme, tefsirlerinde yer veren âlimler olarak, Ebü'l-Hasen Alî b. Ahmed b. el-Hasen et-Tücîbî el-Harâllî (ö. 637/1240) ve Şerefuddin Ebü'l-Fadl Muhammed b. Abdillâh el-Mürsî (ö. 655/1257) ve Ebü Abdillâh Cemâluddîn Muhammed b. Süleymân b. el-Hasen el-Belhî el-Makdisî (ö. 698/1298) gibi âlimler belirtilebilir. Ayrıca Ebu Ca'fer Ahmed b. İbrahim el-Gırnâtî (ö. 708/1308) "el-Burhân fî Tertîbi Süveri'l-Kur'ân" adıyla ilk müstakil eseri yazan âlim olduğu söylenebilir. Nizâmuddin Hasan b. Muhammed en-Nîsâbüri

⁶⁰ Mehmet Faik Yılmaz, "Münâsebâtü'l-Âyât ve's-Süver", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)**, Ankara, 2020, C: XXXI, s. 568.

⁶¹ Muhsin Demirci, **Tefsir Usûlü**, İFAV, İstanbul, 2019, s. 204.

⁶² Zerkeşî, **a.g.e.**, C: I, s. 36; İbnü'z-Zübeyr es-Sekafi, Ebü Ca'fer Ahmed b. İbrâhîm b. el-Gırnâtî el-Endelüsî, (ö. 708/1308), **el-Burhân fî Tenâsübi Süveri'l-Kur'ân**, thk. Muhammed Şa'bânî, Dâru İbni'l-Cevzî, Dammam, 2008, s. 65.

⁶³ Mehmet Faik Yılmaz, **a.g.m.**, C: XXXI, s. 568.

⁶⁴ Muhsin Demirci, **Tefsir Usûlü**, **a.e.**, s. 205.

(ö. 728/1327), Ebû Hayyân Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf b. Hayyân el-Endelüsî (ö. 745/1344), Ebü'l-Fazl Adudüddîn Abdurrahmân b. Ahmed b. Abdilgaffâr el-Îcî (ö. 756/1355) gibi müfessirlerin eserlerinde âyet ve sûreler arasındaki münâsebetleri ifade ettikleri görülmektedir. Son olarak Ebü'l-Hasen Burhânüddîn İbrâhîm b. Ömer b. Hasen er-Rubât el-Hırbevî el-Bikâî (ö. 885/1480) “Nazmü’ d-Dürer fî Tenâsübi’l-Ây ve’s-Süver” adıyla oldukça hacimli bir eser telif etmiştir. Dirâyet ve rivâyet tefsirleri içerisinde, âyetler ve sûreler arasındaki münâsebet ve tenâsub konusunu derin ve engin bir şekilde ele aldığı görülmektedir.⁶⁵

2.1.5.1. Vâkıa Sûresinin İsmi ile Konusu Arasındaki Münâsebetleri

Vâkıa Sûresi, adını sûrenin birinci âyetinden aldığı ifade edilmektedir. Ayrıca Vâkıa, kıyâmetin adlarından biridir. Muhakkak surette meydana gelecek anlamından dolayı bu ismin verildiği belirtilmektedir. Bundan dolayı mahşerde insanların gruplara ayrılması ve cennet ehlinin cennete ve cehennem ehlinin cehenneme girmesi, kıyâmetin kopmasına bağlıdır.⁶⁶ Ancak sûre isminin tevkîfi olduğunu daha önce ifade etmiştik.

2.1.5.2. Vâkıa Sûresinin Başı ile Sonu Arasındaki Münâsebeti

Sûre, konu itibariyle ilk bölümlerinde diriliş ve buna dair deliller ile başlamakta ve son bölümde ise bunu teyid amaçlı ifadeler kullanmaktadır. Örnek vermek gerekirse,

1. Sûrenin kırk yedinci âyeti ﴿وَكَاؤُوا يَاقُولُونَ أَيَّدَا مِنَّا وَكُنَّا تُرَابًا وَعِظَامًا أَإِنَّا لَمَبْعُوثُونَ﴾

inkarcıların bu dediklerine son bölümde cevaben ﴿إِنَّ هَذَا لَهُوَ حَقُّ الْيَقِينِ﴾

âyeti, anlam bütünlüğü açısından çok derin bir insicâm oluşturmaktadır.

2. Sûre, yedinci ila onuncu âyetlerinde ifade edilen,

﴿وَكُنْتُمْ أَزْوَاجًا ثَلَاثَةً ﴿٧﴾ فَأَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ مَا أَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ ﴿٨﴾ وَأَصْحَابُ الْمَشْأَمَةِ مَا

أَصْحَابُ الْمَشْأَمَةِ ﴿٩﴾ وَالسَّابِقُونَ السَّابِقُونَ ﴿١٠﴾﴾

⁶⁵ Muhsin Demirci, **Tefsir Usûlü**, a.e., s. 207.

⁶⁶ Seyyid Kutub, İbn İbrâhîm b. Hüseyin eş-Şâzilî, (ö. 1966), **fî Zılâli'l-Kur'ân**, Dâru's-Şurûk, Kâhire, 1972, C: VI, s. 3461; Mustafa Müslim, İyâde el-Kubeyî, Ahmed el-Bedevisî, v.d., **et-Tefsîru'l-Mevzû'î li Süveri'l-Kur'âni'l-Kerîm**, Câmia Şârîka, 2010, C: VII, s. 593.

﴿فَأَمَّا إِنْ كَانَ مِنَ الْمُقَرَّبِينَ ﴿٨٨﴾ فَرَوْحٌ وَرَيْحَانٌ﴾ ile başlamakta ve ﴿وَجَنَّتٌ نَّعِيمٍ ﴿٨٩﴾ وَأَمَّا إِنْ كَانَ مِنَ أَصْحَابِ الْيَمِينِ ﴿٩٠﴾ فَسَلَامٌ لَّكَ مِنْ أَصْحَابِ الْيَمِينِ ﴿٩١﴾ وَأَمَّا إِنْ كَانَ مِنَ الْمُكَذِّبِينَ الضَّالِّينَ ﴿٩٢﴾ فَنُزُلٌ مِنْ حَمِيمٍ ﴿٩٣﴾ وَتَصْلِيَةٌ جَهِيمٍ ﴿٩٤﴾﴾ ile tamamlanmaktadır.⁶⁷

2.1.5.3. Vâkıa Sûresinin Önceki Sûre ile Münâsebeti

Sûre, mushafta elli altıncı sıradadır. Nüzul sırası, kırk altıdır. Şuarâ sûresinden önce, Tâhâ sûresinden sonra nâzil olmuştur. Ancak münâsebet ve tenâsüb konusu, mevcut mushaf tertibinin tevkiî olduğu görüşü esas alınarak incelenmektedir. Dolayısıyla mevcut mushaf tertibini dikkate aldığımızda Vâkıa Sûresi'nden önce Rahman Sûresi gelmektedir.

Rahmân Sûresi ile Vâkıa Sûresi arasındaki münâsebetleri şöyle ifade edebiliriz:

1. Rahmân Sûresi'nde Allah Teâlâ'nın insanlara bahşettiği nimetler ve bu nimetlere karşılık insanlardan şükretmeleri talep edilmiş ve nankörlük yapmaktan uzak durmaları tembih edilmiştir. Bu sûrede, şükredenlere hayırlı mükâfatlar varken, nankörlük yapanlara ve inkarcılara ise kötü cezalar vardır.
2. Önceki sûrede, dünya nimetleri ile cennet nimetleri zikredilmiş, bu sûrede ise kalıcı olan cennet nimetlerine kimlerin sahip olacağı ifade edilmiştir.
3. Önceki sûrede, rahmet ve merhametin izhârı varken bu sûrede cezaların izhârı vardır.⁶⁸
4. Önceki sûrenin 46. âyeti ﴿وَلَمَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ جَنَّاتٍ﴾ ile 62. ﴿وَمِنْ دُونِهِمَا﴾ ﴿جَنَّاتٍ﴾ âyetinde cennetler zikredilmiştir. Bu sûrede ise cennet ehlinin hangi cennetlere sahip olacağı açıklanmıştır.⁶⁹

⁶⁷ Mustafa Müslim, *et-Tefsîru'l-Mevzû'î li Süveri'l-Kur'âni'l-Kerîm, a.e.*, C: VII, s. 594.

⁶⁸ Fahreddin er-Râzî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî *et-Taberistânî*, (ö. 606/1210), *et-Tefsîru'l-Kebîr*, Dâru'l-Fikr li't-Tibâa ve'n-Neşr ve't-Tevzî', Beyrut, 1981, C: XXIX, s. 140.

⁶⁹ Ebû Hayyân el-Endelüsî, *a.g.e.*, C: X, s.75.

5. Vâkıa Sûresi, Rahmân Sûresi'nin sonunda yer alan celâl ve ikrâmı açıklamaktadır.
6. Önceki sûrede, mükerrer olarak gelen ﴿فِي أَيِّ آلاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ﴾ âyetinin manası arasında da bir münâsebet vardır. Kıyâmetin kopmasından sonra yalanlama ihtimali kalmayacaktır. Fırsat eldeyken tekzip ve yalanlamayı bırakarak îmâna ve şükre yönelmenin önemini ifade etmektedir.⁷⁰
7. Her iki sûrede de “Kıyâmet”, “Cennet” ve “Cehennem'in” vasıfları anlatılmaktadır.⁷¹
8. Önceki sûrede bulunan ﴿فَإِذَا انشَقَّتِ السَّمَاءُ فَكَانَتْ وَرْدَةً كَالدِّهَانِ﴾ âyetiyle inkarcıların ve inananların bahsi başlarken Vâkıa Sûresi'nde ise ﴿إِذَا﴾
﴿وَقَعَتِ الْوَاقِعَةُ﴾ âyetiyle önceki sûrenin tamamlayıcısı ve devamı niteliğindedir. Böylece Rahmân Sûresi, insanları, cinleri, yaratılışı, mahlûkâtı ve nimetleri zikretmektedir. Devamında ise cehennem ehlini ve cennet ehlini zikretmekte ve farklı cennetlerden bahsetmektedir. Vâkıa Sûresi'nde ise mü'minlerin amellerine göre farklı cennetlere sahip olacakları zikredilmektedir. Devamında ise yaratılış ve nimetler hakkında beyan ederek inkarcılara karşı hüccetler ifade edilmektedir. Bir nevi Rahmân Sûresi'nde başlarda zikredilen, Vâkıa Sûresi'nde sonlarda zikredilmekte, onun sonlarında zikredilenler ise bunun başlarında zikredilmektedir.⁷²

2.1.5.4. Vâkıa Sûresinin Sonraki Sûre ile Münâsebeti

⁷⁰ Yazır, a.g.e., C: VII, s. 393.

⁷¹ el-Merâgî, Ahmed Mustafa, (ö. 1952), **Tefsîru'l-Merâgî**, Şirketu Mektebeti ve Matba'ati Mustafa el-Bâbî el-Halebî, Mısır, 1946, C: XXVII, s. 130.

⁷² Saîd Havvâ, (ö. 1989), **el-Esâs fi't-Tefsîr**, Dâru's-Selâm li't-Tibâa ve'n-Neşr ve't-Tevzî, Kâhire, 1985, C: X, s. 5680; Remzi Seyyid Şa'bân, Mustafa Şerîf, İbrahim Seyyid Suveyrkî, v.d., (مجمع البحوث الإسلامية بالأزهر), **et-Tefsîru'l-Vasît li'l-Kur'ân'il-Kerîm**, Matbaatu'l-Mushafi'ş-Şerif, Mısır, 1992, C: IX, s. 1232.

Vâkıa Sûresi'nden sonra gelen Hadîd Sûresi, mushafta elli yedinci, nüzûl sırasına göre doksan dördüncü sûredir. Zilzâl Sûresi'nden sonra Muhammed Sûresi'nden önce nâzil olmuştur. Mekkî sûreler arasında sayılmaktadır.⁷³

Vâkıa Sûresi ile Hadîd Sûresi arasındaki münâsebetleri şöyle ifade edebiliriz:

1. Vâkıa Sûresi'nde ﴿فَسَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظِيمِ﴾ âyetinde tesbih emredilmekte ve Hadîd Sûresi'nde ﴿سَبِّحْ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ﴾ tesbih kelimesi ile başlamaktadır. Ayrıca tesbih kelimesi ”سَبِّحَ” geçmiş zaman kipiyle gelerek bir nevi emrin yerine getirildiğini göstermektedir.⁷⁴
2. Vâkıa Sûresi'nin son bölümünde “mukarrab” ve “ashâbu'l-yemîn” olan kullardan bahsedilmektedir. Hadîd Sûresi'nde ise sûrenin birinci âyetinde ifade edilen “سَبِّحْ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ” kısımda göklerde ve yeryüzünde yaşayan tüm mevcûdâtın tesbih ettiği ifade edilmektedir. Dolayısıyla “mukarrab” ve “ashâbu'l-yemîn” olan kullar da buna şamildir.⁷⁵

2.1.5.5. Vâkıa Sûrenin Âyetleri Arasındaki Münâsebeti

Vâkıa Sûresi, kıyâmetin kopması ile ilgili âyetlerle başlayarak, mahşer günü insanların gruplar halinde olacağından bahsetmektedir. Akabinde amel defteri sağından verilenler, amel defteri solundan verilenler ve amelde önde olanların bahsi geçmektedir. Devamında amelde önde olanların nasıl bir cennet içerisinde olacakları ifade edilmekte, akabinde de amel defterleri sağından verilenlerin nasıl bir cennet içerisinde olacakları zikredilmektedir. Derin bir insicâm içerisinde grupların durumları sondan geriye doğru ifade edilmektedir. Amel defterleri solundan verilen kimselerin düşecekleri cehennem çukurundan bahsedilerek, bunun sebebi olarak onların kıyâmeti ve kıyâmetten sonra dirilişi yalanlamaları gösterilmektedir. Devamında inkarcıların düşüncelerini çürütecek mâhiyette deliller beyan edilmektedir.

⁷³ Ebû Hayyân el-Endelüsî, a.g.e., C: X, s.99.

⁷⁴ Ebû Hayyân el-Endelüsî, a.g.e., C: X, s.100.

⁷⁵ el-Bikâî, Ebü'l-Hasen Burhânüddîn İbrâhîm b. Ömer b. Hasen er-Rubât el-Hırbevî, (ö. 885/1480), *Nazmü'd-Dürer fi Tenâsübi'l-Ây ve's-Süver*, Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, Kâhire, t.y., C: XIX, s. 252.

2.1.6. Sûrenin İçerdiği Konular

Bu sûre, içerdiği tevhîd ve âhîret konularıyla, Mekkeli müşriklerin itirazlarına karşı verilen cevapları ifade etmektedir. Onların en önemli itirazı olan, kıyâmetin vukuu ve ölümden sonra diriliş ve âhîret hayatına dair ortaya attıkları mesnetsiz sözlere verilen cevapları içermektedir.⁷⁶

Sûrenin içerdiği konuları genel anlamda şöyle sıralamak mümkündür.

1. Kıyâmetin kopacağı ve dirilişin muhakkak oluşu, mahşerde insanların gruplar halinde olması ve onların âhîretteki durumları,
2. Diriliş ve cezâyâ dair deliller,
3. Cennet nimetleri,
4. Cehennem azâbı,
5. Yaratılış ve bir takım mahlukâta dair bilgiler,
6. Kur'ân-ı Kerîm'in şânının yüceliği ve diriliş dair verdiği bilgiler.⁷⁷

2.1.7. Sûrenin Hedefleri

Sûre, diğer mekki sûrelerde olduğu gibi tevhîd-i rubûbiyet ve tevhîd-i ulûhiyet akîdesini sağlama almak üzerine inşâ edilmiştir. Bu doğrultuda, Allah Teâlâ'nın âlemler ve insanlar üzerinde her an yaratıcılığını, hayatı devam ettirmesini, her şeyin üzerinde olan tasarrufunu, hâkimiyetini, mâlikiyetini, irâdesini ve idâresini yansıtan âyetleri bu sûrede görmek mümkündür. Ulûhiyeti de yalnız O'na tahsis edip, sadece ve sadece O'na kulluğu emreden âyetleri de görmek mümkündür.⁷⁸

2.1.8. Sûrenin Fazileti

Ebû Zıbye'den gelen bir senetle, Ebû İshâk Sa'lebî, Abdullah b. Mes'ûd'un (r.a.) ölüm hastalığına yakalandığı hâdiseyi anlatırken, Ebû Zıbye'nin (r.a.) şöyle dediğini rivâyet etmektedir: *Abdullah b. Mes'ûd (r.a.) ölüm hastalığına yakalanmıştı. Osman b. Affân (r.a.) ziyaretine gelerek, şikâyetin ne diye sordu. Abdullah*

⁷⁶ Mevdûdî, a.g.e., C: VI, s. 89.

⁷⁷ Mustafa Müslim, v.d., **et-Tefsîru'l-Mevzû'î li Süveri'l-Kur'âni'l-Kerîm, a.e.**, C: VII, s. 591; Remzi Seyyid Şa'bân, v.d., a.e., C: IX, s. 1233; Hasan Habenneke el-Meydânî, (ö. 1978), **Meâricü't-Tefekkür ve Dekâiku't-Tedebbür**, Dâru'l-Kalem, Dımaşk, 2002, C: VIII, s. 430; Me'mûn Hammûş, **et-Tefsîru'l-Me'mûn**, y.y., Dımaşk, 2006, C: VII, s. 556.

⁷⁸ Mustafa Müslim, v.d., **et-Tefsîru'l-Mevzû'î li Süveri'l-Kur'âni'l-Kerîm, a.e.**, C: VII, s. 591.

- *Günahlarımdan şikâyet ediyorum, dedi.*
- *Peki arzun nedir?*
- *Rabbimin rahmetini arzuluyorum.*
- *Senin için bir doktor getirteyim mi? diye sordu Osman b. Affân (r.a.)*
- *Beni doktor hasta etti, diyerek cevap verdi Abdullah b. Mes'ûd (r.a.)*
- *Sana ikramda bulunulmasını emredebim mi?*
- *İkrama ihtiyacım yok dedi, Abdullah b. Mes'ûd (r.a.)*
- *Senden sonra kızlarının olur.*
- *Kızlarımla fakir kalacağından mı korkuyorsun.! Ben kızlarıma, Vâkıa Sûresi'ni okumalarını emrettim. Çünkü ben Rasulullah'ın (s.a.v.) şöyle dediğini işitmiştim. "Kim Vâkıa Suresini okursa, ona asla fakirlik isabet etmez."*⁷⁹

Ebû İshâk Sa'lebî, Übey b. Kâ'b'ın (r.a.) Rasulullah'ın (s.a.v.) şöyle dediğini rivâyet etmektedir: "Kim Vâkıa Sûresi'ni okursa, gâfiller zümresi arasına ismi yazılmaz ve Allah, kıyâmet günü onu mukarrab kulları arasında diriltir."⁸⁰

Suyûtî, İbn Abbâs'ın (r.a.) Rasulullah'ın (s.a.v.) şöyle dediğini rivâyet etmektedir: "Vâkıa Sûresi, zenginlik sûresidir. Böylece bu sûreyi okuyunuz ve çocuklarınıza öğretiniz."⁸¹

Suyûtî, Âişe'nin (r.a.) kadınlara şöyle dediğini nakleder: "Vâkıa Sûresi'ni okumaktan kendilerinizi alıkoymayınız."⁸²

2.2. HADİS KAYNAKLARINDA VÂKİA SÛRESİ

Hadis kaynaklarından elde ettiğimiz rivâyetleri bu başlık adı altında zikrederek konumuza devam edeceğiz.

⁷⁹ Sa'lebî, **a.g.e.**, C: XXV, s. 401; Hâfız İbn Asâkir'in naklettiği rivâyette, "ben kızlarıma her gece Vâkıa Sûresi'ni okumayı emrettim." ile "Kim Vâkıa Sûresi'ni her gece okursa, ona asla fakirlik isabet etmez" ibârelerinde "her gece" kelimeleri ile gelmiştir. İbn Kesîr bu rivâyeti tercih etmiştir; İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dımaşkî eş-Şâfiî, (ö. 774/1373), **Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm**, thk. Hikmet b. Beşir, Dâr İbn'il-Cevzî, Dammam, 2010, C: VII, s. 124; Suyûtî, Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî eş-Şâfiî, (ö. 911/1505), **ed-Dürü'l-Mensûr**, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin Turki, Merkez Hicr li'l-Buhûs ve'd-Dirâsâti'l-Arabiyye ve'l-İslâmiyye, Kâhire, 2003, C: XIV, s. 173.

⁸⁰ Sa'lebî, **a.g.e.**, C: XXV, s. 403.

⁸¹ Suyûtî, **ed-Dürü'l-Mensûr**, C: XIV, s. 174.

⁸² Suyûtî, **ed-Dürü'l-Mensûr**, C: XIV, s. 174.

1. عن أنس بن مالك: علموا نساءكم سورة الواقعة؛ فإنها سورة الغنى.⁸³

Yukarıdaki rivâyetten anlaşıldığı üzere, Vâkıa Sûresi'nin bolluk ve zenginlik sûresi olduğu ve bu sûrenin kadınlarımıza öğretilmesi ortaya çıkmaktadır.

2. عن عبد الله بن مسعود: من قرأ سورة الواقعة كل ليلة لم تُصِبْهُ فاقةٌ أبداً.⁸⁴

Görüldüğü üzere, Vâkıa Sûresi'nin her gece okunmasıyla fakirliğin ve darlığın asla gelmeyeceği düşünülmektedir.

3. عن عبد الله بن عمر: قرأت على النبي ﷺ سورة الواقعة فلما بلغت {فَرَوْحٌ وَرِيحَانٌ} [الواقعة: ٨٩] قال لي رسول الله ﷺ: {فَرَوْحٌ وَرِيحَانٌ} [الواقعة: ٨٩] يا ابنِ عُمَرَ.⁸⁵

Rivâyetten anlaşıldığı kadarıyla, Vâkıa Sûresi'ni İbn Ömer (r.a.) Hz. Peygamber'e (s.a.v.) tilâvet etmekte ve onu doğrulamaktadır. Başka bir rivâyette ise "فَرَوْحٌ" yerine "فَرَوْحٌ" olarak gelmektedir.⁸⁶

4. - من قرأ سورة الواقعة وتعلمها لم يُكْتَبْ مِنَ الْعَافِلِينَ ولم يفتقر هو وأهل بيته ومن قرأ والفجر وألبيال عشر في ليالي عشر غفر له.⁸⁷

Yukarıdaki rivâyetten anlaşıldığı üzere, Vâkıa Sûresi'ni okumanın ve onu okutmanın neticesinde o kimse, gâfillerden olmayacağı, onun ve ailesinin fakirlikle yüzleşmeyeceği görülmektedir.

⁸³ ed-Deylemî, Ebû Mansûr Şehredâr b. Şîrûye b. Şehredâr, (ö. 558/1163), **Firdevsü'l-Ahbâr bi-Me'sûri'l-Hitâb**, thk. Saîd b. Beysûnî Zaglûl, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1986, C: III, s. 10., el-Bânî, bu hadis-i şerifi zayıf hadis olarak saymıştır.

⁸⁴ el-Fesevî, Ebû Yûsuf Ya'kûb b. Süfyân b. Cüvvân, (ö. 277/890), **Meşyeha Ya'kûb b. Süfyân el-Fesevî**, thk. Muhammed b. Abdullah es-Serî', Dâru'l-Âsimeh, Riyad, 2010, s. 45., Fesevî, İbn Mes'ûd'un (r.a.) kızlarına Vâkıa Sûresi'ni her gece okumaları yönünde emrettiğini belirtmiştir., İbn Kesîr, **a.g.e.**, C: VII, s. 124., el-Elbânî, bu hadis-i şerifi zayıf hadis olarak saymıştır.

⁸⁵ et-Taberânî, Ebû'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb, (ö. 360/971), **el-Mu'cemu'l-Evsat**, thk. Târik b. İ'vazi'l-lah b. Muhammed, Abdulmuhsin b. İbrahim el-Huseynî, Dâru'l-Harameyn, Kâhire, 1995, C: IV, s. 360.

⁸⁶ el-Heysemî, Ebû'l-Hasen Nüreddîn Alî b. Ebî Bekr b. Süleymân, (ö. 807/1405), **Mecmau'z-Zevâ'id ve Menbau'l-Fevâ'id**, thk. Hüsâmeddîn el-Kudsî, Mektebetü'l-Kudsî, Kâhire, 1994, C: VII, s. 156., bu hadis-i şerifin râvileri sikadır. (Güvenilirdir.)

⁸⁷ eş-Şevkânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed eş-Şevkânî es-San'ânî el-Yemenî, (ö. 1250/1834), **el-Fevâidu'l-Mecmûa**, thk. Abdurrahman b. Yahya el-Muallimî el-Yemânî, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1995, s. 311., Şevkânî bu rivâyetin senesinde Abdulkuddûs b. Habîb'in bulunduğunu ve onun metrûk kimse olduğunu belirtmiştir.

5. عن أنس بن مالك: شَيَّبْتَنِي سُوْرَةُ “هُودٍ” وَأَخْوَاتُهَا “الْوَاقِعَةُ” وَ “القَارِعَةُ” وَ “الحَاقَةُ” وَ “إِذَا الشَّمْسُ كُوْرَتْ” وَ “سَأَلَ سَائِلٌ”⁸⁸.

Rivâyetten anlaşıldığı kadarıyla, Vâkıa Sûresi'nin içerdiği konular bakımından Hz. Peygamber'in (s.a.v.) saçlarını ağırttığı görülmektedir.

6. عن جابر بن سمرة: كان رسولُ الله ﷺ يَصَلِّي الصَّلَاةَ كَنَحْوِ مَنْ صَلَاتِكُمْ الَّتِي تَصَلُّونَ الْيَوْمَ وَلَكِنَّه كَانَ يَخْفَفُ، كَانَتْ صَلَاتُهُ أَخْفَ مِنْ صَلَاتِكُمْ، وَكَانَ يَقْرَأُ فِي الْفَجْرِ الْوَاقِعَةَ وَنَحْوَهَا مِنَ السُّوْرِ.⁸⁹

Görüldüğü üzere, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sabah namazlarında Vâkıa Sûresi ve benzeri sûreleri okuduğu anlaşılmaktadır.

7. أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ يَكْتَرُ قِرَاءَةَ سُورَةِ يَسٍ وَسُورَةِ الدُّخَانِ وَالْوَاقِعَةَ.⁹⁰

Rivâyetten anlaşıldığı kadarıyla, Hz. Peygamber (s.a.v.) Yâsin, Duhân ve Vâkıa sûrelerini çok okuduğu anlaşılmaktadır.

8. إِكْتَارُهُ ﷺ مِنْ قِرَاءَةِ يَسٍ وَسَجْدَةٍ وَلُقْمَانَ وَسُورَةِ الدُّخَانِ وَتَبَارَكَ الْمَلِكِ وَالزُّمَرِ وَالْوَاقِعَةَ.⁹¹

Yukarıdaki rivâyetten anlaşıldığı üzere, Hz. Peygamber (s.a.v.) Yâsin, Secde, Lokmân, Duhân, Mülk, Zümer ve Vâkıa sûrelerini çok okuduğu görülmektedir.

2.3. VÂKİA SÛRESİ HAKKINDA YAPILAN ÇALIŞMALAR

2.3.1. Vâkıa Sûresi Hakkında Osmanlı Türkçesi ile Yazılan Eserler

⁸⁸ Saîd b. Mansûr, Ebû Osmân b. Şu'be el-Horasânî, (ö. 227/842), **es-Sünen**, thk. Sad b. Abdullah, Dâru's-Samîi, Riyad, 1997, C: V, s. 370.

⁸⁹ Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Mervezî, (ö. 241/855), **el-Müsned**, thk. Şuayb el-Arnaût, Âdil Murşid, Heysem Abdulgafur, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1999, Dâru's-Selâm, Riyad, 2013, C: XXXIV, s. 504.

⁹⁰ Tâcüddîn es-Sübki, Ebû Nasr Tâcüddîn Abdülvehhâb b. Alî b. Abdilkâfi, (ö. 771/1370), **Tabakâtu's-Şâfi'iyeti'l-Kübrâ**, thk. Mahmud Muhammed et-Tinâhî, Abdulfettah Muhammed el-Hilvu, Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, Kâhire, t.y., C: VI, s. 306.

⁹¹ el-Gazzâlî, Hüccetü'l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed et-Tûsî, (ö. 505/1111), **İhyâü Ulûmi'd-Dîn**, Dâru İbn Hazm, Beyrut, 2005, s. 407; Zeynüddin el-İrâkî, Gazzâlî'nin zikrettiği hadis-i şerif hakkında “اكثره” kelimesini hadis kaynaklarında bulamadığını belirtmektedir. Ayrıca bkz. Zeynüddin el-İrâkî, Ebû'l-Fazl Zeynüddin Abdürrahîm b. el-Hüseyn b. Abdirrahmân, (ö. 806/1404), **el-Mugnî 'an Hamli'l-Esfâr fi'l-Esfâr fi Tahrîci mâ fi'l-İhyâ' i mine'l-Ahbâr**, Dâru İbn Hazm, Beyrut, 2005, s. 407.

1. Tefsir-i Sure-i Vakıa

Bu eserin yazarı belli değildir. Eser Osmanlıca olup yazma bir eserdir. H. Selim Ağa ktp. Kemankeş bölümü 000035 numarada kayıtlıdır. 44-83 varaktan ibarettir.

2. Sure-i Yâsin, Sure-i Vakıa ve Diğer Bazı Surelerin Tefsiri

Eser Osmanlıca olup müellifi belli değildir. Süleymaniye Ktp. Hacı Mahmud Efendi bölümü 000238 numarada kayıtlıdır. Yazma eserdir. 93 yapraktan ibarettir.

3. Tefsir-i sure-i Vakıa

Eser Osmanlıca olup müellifi belli değildir. Süleymaniye Ktp. Fatih bölümü 005334-01 numarada kayıtlıdır. Nesih hatlı ve meşin ciltlidir. Yazma eserdir. 29 yapraktan ibarettir.

4. Tefsîru Sûreti'l-Vakı'a

Yazma bir eser olup müellifi belli değildir. Deffeleri düşmüş ciltli ve keşideleri kırmızıdır. 135ab'de Şeyh Alaeddin'in fıkha dair bir makalesi, 136a-140a arasında da Bayezid Bistami'den rivâyetler vardır. Kastamonu yek. bölümü KHK2437/11 numarada kayıtlıdır.

5. Tefsir-i Sure-i Vakıa

Osmanlıca bir eserdir. Müellifi bilinmemektedir. Müstensih Mustafa b. Abdurrahman'dır. Yazma bir eser olup 1089 h. tarihlidir. Nesih hatlı ve mukavva ciltlidir. Süleymaniye Ktp. Servili bölümü 000019-02 numarada kayıtlıdır. 40-74 yapraktan ibarettir.

6. Vakıa Suresinin Tefsiri

Osmanlıca bir eserdir. Müellifi bilinmemektedir. 1125 h. tarihlidir. Nesih hatlı ve mukavva ciltlidir. Süleymaniye Ktp. M. Murat-M. Ârif bölümü 000157-07 numarada kayıtlıdır. 290-315 yapraktan ibarettir.

7. Tefsiru Sureti'l-Vakıa

Eserin müellifi Muhammed b. Hamza el-Ayıntabi el-Hanefî'dir. Süleymaniye Ktp. Pertev Paşa bölümü 000613 numarada kayıtlıdır. Eser Arapça olup, Muhammed b. Hamza el-Ayıntabi el-Hanefî Tefsiri adıyla Osmanlıcaya tercüme edilmiştir. Çeviren, Ezdi Hıdır b. Abdurrahim, müst. Muhammed Sana'i'dir. Yazma eserdir. 109-116 varaktan ibarettir. Ayrıca bu eser "Tefsiru Sureti'l-Vakıa" adıyla aynı bölümde

Hızır b. Abdurrahman el-Ezdi'ye (793) atfedilmiştir. Eser Osmanlıca olup yazma bir eserdir. Eserin tarihi 1234 h. olarak belirtilmektedir. 109-116 varaktan ibarettir.

8. el-Havâssü'n-Nâfia fi Tefsiri Sûreti'l-Vâkıa

Eser Osmanlıca olup, müellifi Kureyşizâde el-Hâc Mehmed Fevzi Efendi'dir. (ö. 1318/1900), 1313 h. tarihinde basılmış ve GNL. 168438 numara 4619. bölümde kayıtlıdır. 19 sayfadan ibarettir.⁹²

2.3.2. Vâkıa Sûresi Hakkında Arapça Eserler

1. Suretü'l-En'am ve Suretü'l-Vakı'a

Yazma bir eser olup müellifi belli değildir. Arapça bir eserdir. Süleymaniye Ktp. Ayasofya bölümü 000019 numarada kayıtlıdır. 23 yapraktan ibarettir. Nesih hattıyla kaleme alınmıştır.

2. Suretü'l-Vakıa

Yazma bir eser olup müellifi belli değildir. Arapça bir eserdir. Adana İl H. Ktp. 000428 nurada kayıtlıdır. 152b-155a varaktan ibarettir.

3. Tahricü'l-Ehâdîsi'l-Asari'l-Vakıa fi Tefsiri'l-Keşşaf li'z-Zemahşeri

Arapça bir eserdir. Müellifi Ebû Muhammed Cemaleddin Abdullah b. Yusuf b. Muhammed Zeylai'dir. (ö. 762/1360) GNL. 056467-01 numarada kayıtlıdır.

4. Risale fi Tafsir Surati'l-Vakıa

Arapça yazma bir eser olup müellifi belli değildir. Millet ktp. Ali Emiri Arabi bölümü 004485 numarada kayıtlıdır. 106-112 sayfadan ibarettir.

5. Envaru't-Tenzil ve Esraru't-Te'vil'in Vakıa Suresine Haşiyeye

Yazma bir eser olup arapça olarak kaleme alınmıştır. Müellifi Ahmed b. Ömer'dir. Eser 1144 h. tarihinde yazılmıştır. 18-32 yapraktan ibarettir. Süleymaniye Ktp. Esad Efendi bölümü 000228 numarada kayıtlıdır.

6. Tefsir-i Sure-i Vakıa

⁹² Edirne müftüsü Kureyşizâde Mehmed Fevzi Efendi'nin Osmanlıca olarak kaleme aldığı bu eser, Selma Yıldırım tarafından 2018 tarihinde transkripsiyon çalışması yapılmıştır. Bu çalışmada ayrıca Fevzi Efendi'nin hayatı ve eserleri de ifade edilmiştir.

Arapça bir eserdir. Müellifi Muhammed b. Osman el-Hilmi el-Adavi'dir. Dersâdet, Sahafiye-i Osmaniye Şirketi tarafından 1310 h. tarihinde basılmıştır. GNL. 229733 numara 59921. bölümde kayıtlıdır.⁹³

7. سورة الواقعة ومنهجها فى العقائد

Eser Mahmud Yakub'a aittir. Sûrenin içerdiği akâid konularını ele almaktadır. Dâru't-Turâsi'l-Arabî tarafından 1988 yılı Kâhire'de yayınlanmıştır.

8. The Semantics of Indefinite Articles in Surat Al-Waqia = Delâlâtü Sîgati't-Tenkîr fi Sûreti'l-Vâkıa

Eser Gülhan Altürk'e ait olup Şarkiyat Araştırmaları Dergisi'nde Arapça olarak yayınlamıştır. 2018, cilt: XI, sayı: 46, s. 33-46.⁹⁴

9. Salâhuddîn Halîl B. Aybek es-Safedî'nin Tefsîru Sûreti'l-Vakıa Adlı Risalesinin Tahkik ve Tahlili = The Critical Edition of Jami'al-bayan Fi Tafsir Al-Qur'an By Muhammad B. Abd Al-Rahman Al-Lji

Eser Hamza Elyasino'ya ait olup Universal Journal of Theology'de yayınlanmıştır. 2020, cilt: V, sayı: 2, s. 241-259.⁹⁵

2.3.3. Vâkıa Sûresi Hakkında Türkçe Eserler

2.3.3.1. Yazma Eser

1. Terceme-i Tefsir-i Suretü'l-Vakı'a

Eser yazma bir eser olup Türkçedir. Müellifi ve yayın tarihi belli değildir. Milli ktp. 002403 numarada kayıtlıdır. 1b-16a yapraktan ibarettir.

2.3.3.2. Makaleler

1. Vakıa Sûresi 79. Ayet Bağlamında Mushaf'a Abdestsiz El Sürme Meselesi

⁹³ Bu eser “Tefsiru Sureti'l-Vakı'a” adıyla Süleymaniye ktp. H. Hüsnü Paşa bölümü 000060 numarada kayıtlıdır. Müellifi Muhammed b. Osman Hilmi el-Adapazari Adali'dir. 1278/1861, İstanbul Matbaa-i Amire, 1288. 460 sayfadan ibarettir. Süleymaniye ktp. Hacı Mahmud Efendi bölümü 000157 numarada “Tefsir Sureti'l-Vakı'a” adıyla kayıtlıdır. İstanbul'da 1305'te neşredilmiştir. 460 sayfadan ibarettir.

⁹⁴ Altürk, bu çalışmasında Vâkıa Sûresi'nin başlıca tenkîr üslubunun özelliklerini belirtmiştir. Ayrıca Vâkıa Sûresi'nde tenkîr sıygasının ana anlamını ve bu sıyganın hangi bağlamlarda kullanıldığını belirterek, tenkîrin diğer anlamlarını da tespit etmeyi amaçlamıştır.

⁹⁵ Elyasino, bu çalışmasında Salâhu'd-Dîn Halîl b. Aybek Safedî'nin (ö. 1363/764) “Tefsîru Sûreti'l-Vakı'a” adlı risâlesinin tahkikini yapmıştır. Bu eser Muînüddîn Muhammed b. Abdürrahman el-İcî'nin (ö. 905/1500) “Cevâmiü't-Tibyân fi Tefsîri'l-Kur'ân” adlı tefsirinde Vâkı'a Sûresi çerçevesinde ortaya koyduğu açıklamaları ele almakla birlikte bununla ilgili değerlendirmelere de yer vermektedir.

Hakan Uğur'a ait olan bu çalışma Vâkıa Sûresi'nin 79. âyetiyle ilgilidir. Usûl İslam Araştırmaları dergisinde yayınlanmıştır. (2016, sayı: 25, s. 205-230.)⁹⁶

2. Vakıa Suresi 79. Âyeti Bağlamında Abdestsiz Olanların Mushafa Dokunması ile Taharet İlişkisi = The Relationship of Touching Mushaf, Abdest and Cleaning in the Context of Case 79

Mehmet Seyid Geçit'e ait olan bu çalışma Vâkıa Sûresi'nin 79. âyetiyle ilgilidir. Batman Akademi Dergisi'nde (Batman Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi) yayınlanmıştır. (2021, cilt: V, sayı: 1, s. 247-266.)⁹⁷

3. Vakıa Suresinde Anlatılan Üç Grup İnsan Karakteri

Abdullah Demir'e ait olan bu çalışma Vâkıa Sûresi'nde anlatılan üç grup insan karakteriyle ilgilidir. Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi'nde yayınlanmıştır. (2017, cilt: I, sayı: 7, s. 32-36.)⁹⁸

2.3.3.3. Tezler

1. Ahiret Hayatı Açısından Vakıa Suresi ve Tefsiri

Halil Cebeci'ye ait olan bu çalışma Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Tefsir Bilim Dalı'nda yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.⁹⁹

2. Vakı'a Suresi'nin Din Eğitimi Açısından Tahlili

⁹⁶ Uğur, bu çalışmasında mezhep imamlarının söz konusu âyetle ilgili görüşlerini ifade etmektedir. Ancak çalışmanın ana hedefi mezhep görüşlerinden ziyade, söz konusu âyetin bu meseleye bir delil olup olamayacağını tespit etmek amacıyla hazırlandığı görülmektedir.

⁹⁷ Geçit, bu çalışmasında söz konusu âyet bağlamında farklı görüşleri açıklamaktadır. Müfessirler arasında gerçekleşen görüş farklılıklarını ve bu bağlamda söz konusu âyetin taharetle olan ilişkisini ortaya koymaktadır.

⁹⁸ Demir, bu çalışmasında bazı insan karakteri ya da insan tiplerinden örnekler vermektedir. Vâkıa Sûresi bağlamında da üç grup insan karakterinin özelliklerini açıklamaktadır.

⁹⁹ Cebeci, bu çalışmasında konulu tefsir metodu üzerinden söz konusu sûreyi ele almıştır. Cebeci'nin bu çalışması iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde sûre hakkında genel bilgiler vermiş, ikinci bölümde ise sûrenin âyetlerini değişik gruplara ayırarak tefsir etmeye çalışmıştır. Taberî, Kurtubî, İbn Kesîr ve Yazır'ın eserlerinden istifade ettiğini belirtmektedir. Cebeci'nin bu çalışması Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Tefsir Bilim Dalı tarafından 1999 yılında yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Mücahit Yılmaz'a ait olan bu çalışma Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Eğitimi Bilim Dalı'nda yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.¹⁰⁰

3. Vâkıa Sûresi Örneklüğünde Müsnedün İleyh ve Müsnedin Halleri

Adnan Yamaç'a ait olan bu çalışma İstanbul Üniversitesi Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı Arap Dili ve Belagatı Bilim Dalı'nda yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.¹⁰¹

4. el-Vâkıa Suresi Bağlamında Arap Dilindeki Merfûâtın İncelenmesi

Fahri Tepe'ye ait olan bu çalışma Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı'nda yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.¹⁰²

5. Kıraat ve Konulu Tefsir Bağlamında Vakıa Suresi

Hayati Genç'e ait olan bu çalışma Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Tefsir Bilim Dalı'nda yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.¹⁰³

¹⁰⁰ Yılmaz, bu çalışmasında Vâkıa Sûresi'nde ifade edilen kıyâmet olgusunu, âhirette insanların durumlarını ve bu durumlara göre alacakları mükâfat ve cezaya değinerek, eğitim ile ilişki kurmaya ve âyetlerin tefsirinde bu eğitim metot ve ilkelerine değinmeye çalışmıştır. Yılmaz'ın bu çalışması giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Bu çalışma Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Eğitimi Bilim Dalı tarafından 2009 yılından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

¹⁰¹ Yamaç, bu çalışmasının giriş kısmında meânî, beyân ve bedî' ilimlerini genel olarak tanıttıktan sonra çalışmanın içeriği hakkında bilgi vermiştir. Birinci ve ikinci bölümlerde konular teorik açıdan ele alınmıştır. Üçüncü bölümde ise âyetlerde geçen müsnedün ileyh ve müsnedlerin tespiti yapılarak bunların tahlili yapılmıştır. Yamaç'ın bu çalışması İstanbul Üniversitesi Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı Arap Dili ve Belagatı Bilim Dalı tarafından 2019 yılında yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

¹⁰² Tepe, bu çalışmasında Vâkıa Sûresi'nin sarf, nahiv, belâgat ve kıraat ilimleri açısından ele aldığı veri toplama yöntemi ile filolojik yöntem kullanmıştır. Bu çalışma giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı tarafından 2019 yılında yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

¹⁰³ Genç, bu çalışmasının giriş kısmında, tez konusunun teorik kısmını oluşturan kıraat ve konulu tefsir hakkında bilgiler vermektedir. Birinci bölümde Vâkıa Sûresi genel olarak ele alınmıştır. İkinci bölümde ise söz konusu sûre kıraat ve konulu tefsir açısından değerlendirilmesi yapılmıştır. Bu çalışma Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Tefsir Bilim Dalı tarafından 2021 yılında yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. TEMEL KONULARI BAĞLAMINDA VÂKIA SÛRESİNİN TEFSİRİ

Bu bölümde sûre, muhtevâsı dikkate alınarak beş başlık altında incelenecektir.

3.1. KİYÂMET

Bu başlık altında kıyâmetin kopmasıyla birlikte olacaklar ele alınacaktır.

Âyetler

﴿إِذَا وَقَعَتِ الْوَاقِعَةُ ۗ لَيْسَ لَوْعَتِهَا كَاذِبَةٌ ۖ خَافِضَةٌ رَافِعَةٌ ۗ إِذَا رُجَّتِ الْأَرْضُ رَجًا ۖ وَبُسَّتِ الْجِبَالُ بَسًّا ۗ فَكَانَتْ

هَبَاءً مُنْبَثًّا ۗ﴾

Meâlleri

1. Olacak vak'a olduğu zaman,
2. Onun oluşunu yalanlayacak hiçbir kimse yoktur.
3. O, alçaltan ve yüceltendir.
4. Yer şiddetle sarsıldığında,
5. Dağlar serpildikçe serpildiğinde,
6. Artık dağlar parçalanmış, toz haline gelmiştir.

Tefsiri

“Olacak Vak'a Olduğu Zaman”¹⁰⁴

Arap dili ve edebiyatı için lisanî ve edebî güzelliklere en güzel örnek teşkil edebilecek hiç şüphesiz Kur'ân-ı Kerîm'dir. Bu edebî sanatlardan biri de “berâat-i istihlâl”dir. Bu edebî sanat, maksada ve muhtevaya uygun bir şekilde işaret eden ve

¹⁰⁴ Vâkıa, 56/1.

konuya ilgi çeken bir üslûpla başlamaktır. Dolayısıyla bütün sûreler en mükemmel edebî üslûpla başlamaktadır.¹⁰⁵

Vâkıa Sûresi de bu edebî üslûba işaret eden “إِذَا” ile başlamaktadır. Bu harfle başlayan sûreler arasında ilk nâzil olan sûredir. Bu edat şart manası ifade etmekle beraber zarftır ve cevabı mahzuptur. Berâat-i istihlâl sanatının bu âyette anlaşılır olması, cevabın mahzup olmasına bağlıdır. Çünkü, zihinleri olacak olan hadiseye yöneltmekte ve ilgilerini çekmektedir. Böylece zihinler kıyâmet kopunca nelerin olacağını düşünecek ve sanki şu an olayları yaşıyormuş gibi olacaktır. Bu durum ise olayın tüm şiddetini nefislere hissettirecektir.

“الواقعة” Kıyâmetin bir ismidir.¹⁰⁶ Kıyâmet kelimesi, Kur’ân-ı Kerîm’de muhtelif isimlerle o günün azametini ve dehşetini anlatmak üzere etkileyici üslûplar taşıyan âyetlerde ele alınmaktadır. Birçok yerde “yevmül-kıyâme” yani kıyâmet günü şeklinde zikredilmektedir.¹⁰⁷ Mekkî sûrelerden olan Vâkıa, Teğâbün, Hâkka, Kıyâmet, Tekvîr, İnfîtâr, İnşikâk, Ğâşiye, Zilzâl ve Kâria gibi sûrelere kıyâmetle ilgili isimler verilmiştir. Dolayısıyla Kur’ân-ı Kerîm’de kıyâmet geniş bir şekilde ifade edilmekte ve her safhası ayrıntılı olarak anlatılmaktadır.

Kıyâmet gününün başlangıcı, birinci defa sûra üflenmesiyle olacaktır. İkinci defa üflendiğinde hesap günü başlayacak ve Allah Teâlâ’nın mahlûkât hakkında vereceği karar sonrası bitecektir.

“Onun Oluşunu Yalanlayacak Hiçbir Kimse Yoktur”¹⁰⁸

Kıyâmet koptuğu zaman, onun oluşunu yalanlayacak hiçbir nefis olmayacaktır. Bu âyetteki “كاذبة” kelimesini masdar olarak değerlendirenler olmuştur. Bu durumda manası “kıyâmetin kopuşu yalan olamaz” şeklinde olacaktır.¹⁰⁹ Ancak masdar

¹⁰⁵ Suyûtî, *el-İtkân*, s. 626.

¹⁰⁶ İbn Atıyye, *a.g.e.*, C: V, s. 238.

¹⁰⁷ Muhammed Fuâd Abdilbâki, (ö. 1967), *el-Mu‘cemu’l-Müfehres li Elfâzi’l-Kur’âni’l-Kerîm*, “kym” md., Dâru’l-Hadîs, Kâhire, 2001, s. 582.

¹⁰⁸ Vâkıa, 56/2.

¹⁰⁹ el-Vâhidî, Ebü’l-Hasen Ali b. Ahmed b. Muhammed en-Nisâbûrî, (ö. 468/1076), *el-Vasît fi Tefsiri’l-Kur’âni’l-Mecîd*, thk. Âdil Ahmed Abdulmevcûd, Ali Muhammed, Ahmed Muhammed Seyra, v.d., Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut, 1994, C: IV, s. 232; el-Begavî, Ebü Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes‘ûd b. Muhammed el-Ferrâ’, (ö. 516/1122), *Me‘âlimu’t-Tenzîl*, thk. Muhammed Abdullah en-Nemr, Osman Cuma’ Süleyman Müslim, Dâru Taybe, Riyad, 1991, C: VIII,

manasından ziyade, sıfat olarak değerlendirilmesi ve takdirin “نفس كاذبة” “yalanlayan bir nefis” anlamında ifade edilmesi, anlam bütünlüğü açısından tamamlayıcı olacaktır.¹¹⁰

“O, Alçaltan ve Yüceltendir.”¹¹¹

“خافضة” Alçaltan, kıyâmet koştığı zaman, insanlar kötü amellerine göre alçalacak ve salih amellerine göre de yükselecektir.¹¹² “خافضة” kelimesinin mukaddem gelmesi, yıkımın şiddetini ifade ederek alçalmanın daha fazla olacağını beyan etmek içindir.¹¹³

“Yer Şiddetle Sarsıldığında,”¹¹⁴

“إذا رجت” Yer şiddetle sarsıldığında, bu âyet “إذا وقعت” den bedel olarak kabul edilebilir. Bu durumda manası; “kıyâmet koştığı zaman yer şiddetle sarsılır”, şeklinde ifade edilebilir. Yahut “خافضة” âyetine bağlı olup manası şu şekilde olur; “yer sarsıldığı zaman her şey altüst olacaktır”. Çünkü sarsıntı olmadan fiziki olarak alçalmak ve yükselmek mümkün değildir. Bu durum manevi olarak da iyilerin yükselmesi ve kötülerin alçalması için görülebilir.¹¹⁵ “إذا رجت” sözünde, Mücâhid, “إذا زلزلت” yani, “yer sarsıldığında” şeklinde mana vermiştir.¹¹⁶

“إذا رجت” Bu âyette, yerin sarsılması hakkında iki görüş bulunmaktadır. Birincisi, ilk sarsılmada yeryüzünde hayatta olan her şeyin ölmesi demektir. İkincisi, ölenlerin dışarı çıkarılması anlamındadır.¹¹⁷ Yerlerin sarsılması sûra üflendikten sonra olacağı ifade edilmektedir. Bu durum Zümer Sûresi’nde şöyle anlatılmaktadır. ﴿وَنُفِخَ

s. 7; İbnü’l-Cevzî, Ebü’l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî, (ö. 597/1201), **Zâdü’l-Mesîr fi İlmi’t-Tefsîr**, thk. Zuheyr eş-Şâvîş, Dâru İbn Hazm, Beyrut, 2002, s. 1385.

¹¹⁰ ez-Zemahşerî, Ebü’l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî, (ö. 538/1144), **el-Keşşâf**, thk. Halîl Ma’mûn Şihâ, Dâru’l-Marife, Beyrut, 2009, s. 1074.

¹¹¹ Vâkıa, 56/3.

¹¹² Nisâbü’rî, **a.g.e.**, s. 232; İbnü’l-Cevzî, **a.g.e.**, s. 1385.

¹¹³ Yazır, **a.g.e.**, C: VII, s. 396.

¹¹⁴ Vâkıa, 56/4.

¹¹⁵ Yazır, **a.g.e.**, C: VII, s. 396.

¹¹⁶ Kurtubî, **a.g.e.**, C: XX, s. 178; Taberî, **a.g.e.**, C: XXI, s. 282.

¹¹⁷ İbnü’l-Cevzî, **a.g.e.**, s. 1385.

- فِي الصُّورِ فَصَعِقَ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ إِلَّا مَنْ شَاءَ اللَّهُ ثُمَّ نَفَخَ فِيهِ أُخْرَى فَإِذَا هُمْ قِيَامٌ يَنْظُرُونَ ﴿١١٨﴾
meâli; “*Ve sûra üflenmiştir. Göklerde kim var, yerde kim varsa çarpılıp yıkılmıştır. Ancak Allah'ın dilediği kimseler hariç. Sonra ona bir daha üflenmiştir. Bir de bakarsın onlar kalkmışlar bakıyorlardır.*”¹¹⁸

“Dağlar Serpildikçe Serpildiğinde, Artık Dağlar Parçalanmış, Toz Haline Gelmiştir.”¹¹⁹

Yer şiddetle sarsıldığında, dağlar serpildikçe serpildiğinde, artık dağlar parçalanmış, toz haline gelmiştir. Artık yerler başka bir hâl almış yerlere, gökler de başka bir hâl almış göklere bürünmüştür. Bu durum İbrahim Sûresi’nde şöyle ifade edilmektedir. ﴿يَوْمَ تُبَدَّلُ الْأَرْضُ غَيْرَ الْأَرْضِ وَالسَّمَاوَاتُ وَبَرَزُوا لِلَّهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ ﴿١٢٠﴾ meâli; “*Yer başka bir yer, gökler de başka gökler haline getirildiği gün, insanlar bir ve gücüne karşı durulamaz olan Allah'ın huzuruna çıkarlar.*”¹²⁰

Bu âyet bölümünü özetle ifade etmek gerekirse, Allah Teâlâ, hiç kimse tarafından inkâr edilemeyecek bir hadise hakkında kullarına haber vermektedir. O öyle bir hadisedir ki, gözler gördüğünü, kulaklar duyduğunu ve kalpler de hissettiklerini asla inkâr edemez. O gün geldiğinde yerler ve gökler parçalanıp toz duman olacaktır. Her şey altüst olacaktır. İyiler yükselecek ve kötüler de alçalacaktır.¹²¹

Bu kısmın sûreyle olan münâsebeti hakkında şunları söylemek mümkündür.

1. Sûrenin adıyla birinci âyetin münâsebeti bulunmaktadır.
2. Bu kısmın konusu kıyâmetin oluşunu tasvir etmektedir. Sûrenin ismi de kıyâmet isimlerinden biridir.

3.2. ÂHİRET HAYATINDA İNSAN GRUPLARI

Bu başlık adı altında, âhîret hayatında insanların amellerine göre gruplara ayrılacakları ve onları bekleyen mükâfaatler ele alınacaktır.

¹¹⁸ Zümer, 39/68.

¹¹⁹ Vâkıa, 56/5-6.

¹²⁰ İbrâhîm, 14/48.

¹²¹ İbn Ebû Hâtîm, Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs er-Râzî, (ö. 327/938), **Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm**, thk. Es'ad Muhammed et-Tayyib, Mektebetu Nizar, Riyad, 1997, C: X, s. 3329.

Âyetlerin Metni

﴿وَكُنْتُمْ أَزْوَاجًا ثَلَاثَةً ﴿٧﴾ فَأَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ مَا أَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ ﴿٨﴾ وَأَصْحَابُ الْمَشْأَمَةِ مَا أَصْحَابُ الْمَشْأَمَةِ ﴿٩﴾
وَالسَّابِقُونَ السَّابِقُونَ ﴿١٠﴾ أُولَئِكَ الْمُقَرَّبُونَ ﴿١١﴾ فِي جَنَّاتِ النَّعِيمِ ﴿١٢﴾ ثَلَاثَةٌ مِنَ الْأُولَى ﴿١٣﴾ وَقَلِيلٌ مِنَ الْآخِرِينَ ﴿١٤﴾ عَلَى
سُرُرٍ مَوْضُونَةٍ ﴿١٥﴾ مُتَّكِنِينَ عَلَيْهَا مُتَقَابِلِينَ ﴿١٦﴾ يَطُوفُ عَلَيْهِمْ وِلْدَانٌ مُخَلَّدُونَ ﴿١٧﴾ بِأَكْوَابٍ وَأَبَارِيقٍ وَكَأْسٍ مِنْ
مَعِينٍ ﴿١٨﴾ لَا يُصَدَّعُونَ عَنْهَا وَلَا يُنْفَوْنَ ﴿١٩﴾ وَقَاكِبَةً مِمَّا يَتَخَبَّرُونَ ﴿٢٠﴾ وَلَحْمٍ طَيِّبٍ مِمَّا يَشْتَهُونَ ﴿٢١﴾ وَحُورٌ عِينٌ ﴿٢٢﴾
كَأَمْثَالِ اللُّؤْلُؤِ الْمَكْنُونِ ﴿٢٣﴾ جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٢٤﴾ لَا يَسْمَعُونَ فِيهَا لَغْوًا وَلَا تَأْثِيمًا ﴿٢٥﴾ إِلَّا قِيلًا سَلَامًا
سَلَامًا ﴿٢٦﴾﴾

Meâlleri

7. (işte o gün geldiğinde) Siz üç sınıfa ayrılmış olacaksınız.
8. Sağdakiler var ya, ne mutlu o sağdakilere!
9. Soldakiler ne bahtsızdırlar onlar.
10. Önde olanlar ise öne çıkanlardır.
11. İşte onlar, Allah'a yaklaştırılanlar,
12. Na'im cennetlerindedirler.
13. Çoğu öncekilerden,
14. Birazı da sonrakilerdendir.
15. Onlar, altın ve mücevherle işlenmiş tahtlar üzerindedirler.
16. Onların üzerine birbirine karşılıklı olarak yaslanırlar,
17. Onların etrafında ebediyen genç kalan uşaklar dolaşır,
18. Kaynağından doldurulmuş, testiler, ibrikler ve kadehlerle.
19. Ondandır ne başları ağrıtılır ne de akılları giderilir.
20. Ve seçebilecekleri türlü türlü meyvelerle,
21. Ve arzuladıkları kuş eti ile,
22. Pek güzel gözlü huriler,
23. Saklı inciler gibi,
24. Amellerine karşılık olarak.
25. Orada ne boş bir söz ve ne de günaha sokan bir laf işitirler.
26. Yalnız "selam, selam" sözünü işitirler.

Tefsiri

“(İşte O Gün Geldiğinde) Siz Üç Sınıfa Ayrılmış Olacaksınız.”¹²²

Bir imtihan ve sına ma yeri olan bu dünya hayatı, insanların ahiretlerini inşa edecekleri yegâne yerdir. Bu dünya hayatında her mükelleften beklenen gaye, amel bakımından en iyisi olmaya çalışmaktır. Bu durumda, dünya hayatında insanların hayatları boyunca yaptıkları iyi-kötü ameller, amel defteri adı verilen deftere kaydedilir. Çünkü amel bakımından bir değerlendirme yapılabilmesi için bu kayıtlar önemlidir. Mülk Sûresi’nde bu durum şöyle ifade edilmektedir: ﴿الَّذِي خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيَاةَ﴾

﴿الَّذِي خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيَاةَ﴾ meâli; “Allah, hanginizin daha güzel amel yapacağını sınamak için ölümü ve hayatı yaratmıştır. O, mutlak galiptir, çok bağışlayıcıdır.”¹²³ Her mükellef insanın amel defteri hesap günü geldiğinde eline verilecektir. Onlar amel defterinin küçük büyük her şeyi kaydettiğini görürler. Amel açısından en güzel ve en iyi olanlar herkesten önde dururlar. Amel bakımından iyilikleri üstün olanlar ise sağ tarafta dururken, amel bakımından kötülükleri galip gelenler ise sol tarafta dururlar. Kıyâmetin kopmasından sonra gerçekleşecek olan bu hesap gününde herkes, amellerine göre gruplara ayrılacaklardır.

Hesap gününde insanların amellerine göre üç gruba ayrılacakları ifade edilmektedir. Burada söz konusu muhatabın kimler olduğuna dair iki görüş bulunmaktadır. Birincisi, İbn Atıyye bu âyetteki muhatabın bütün insanlık olduğunu belirtmektedir. İbn Atıyye bu görüşe delil olarak “Ashâbu’ş-Şimâl” hakkında tasvir edilen insanların durum ve hallerinin bu ümmete ait olmadığını ifade etmektedir. Dolayısıyla bu hitap, bütün insanlığı kapsamaktadır.¹²⁴ İbn Âşûr, İbn Atıyye ile aynı görüşü paylaşmaktadır. Ancak İbn Âşûr bu görüşünü, sûrenin bütün insanlığa bir öğüt niteliğinde olmasından ötürü savunduğunu belirtmektedir. Ayrıca bu görüşü birçok

¹²² Vâkıa, 56/7.

¹²³ Mülk, 67/2.

¹²⁴ İbn Atıyye, a.g.e., C: V, s. 240.

müfessirin de savunduğu ifade edilmektedir.¹²⁵ İkinci görüş ise hitabın bu ümmetle sınırlı olduğudur. Yazır bu görüşü tercih etmektedir.¹²⁶

Mâverdî söz konusu âyet hakkında Hz. Ömer'e dayandırdığı bir rivâyet naklederek, söz konusu rivâyette, âyette sözü geçen üç gruptan ikisinin cennette ve kalan bir grubun cehennemde olacağını ifade etmektedir.¹²⁷ İbn Ebû Hâtim, İbn

Abbâs'ın (r.a.) söz konusu âyetin tefsiri için şu âyeti işaret ettiğini belirtir; ﴿ثُمَّ أَوْرَثْنَا

الْكِتَابَ الَّذِينَ اصْطَفَيْنَا مِنْ عِبَادِنَا فَمِنْهُمْ ظَالِمٌ لِنَفْسِهِ وَمِنْهُمْ مُقْتَصِدٌ وَمِنْهُمْ سَابِقٌ بِالْخَيْرَاتِ يُأْتِنُ اللَّهُ ذَلِكَ هُوَ الْفَضْلُ

﴿الْكَبِيرُ﴾ meâli, “Sonra biz o kitabı kullarımızdan seçtiğimiz kimselere miras bıraktık.

Onlardan da nefislerine zulmeden var, orta yolu tutan var, Allah'ın izniyle hayırlarda ileri geçenler var. İşte bu büyük lütuftur.”¹²⁸ Bu âyetin Vâkıa Sûresi'nde ifade edilen üç gruba işaret ettiğini görmekteyiz.¹²⁹ O halde Yazır'ın savunduğu görüş hakkında bu âyeti delil olarak işaret edebiliriz.

Söz konusu hitabın bu ümmet için ifade edilmiş olması, geçmiş ümmetlerin kıyâmet gününde bir grup içerisinde toplanacakları anlamına gelmemektedir. Kanaatimizce, Yazır'ın, söz konusu âyetin muhatabı olarak bu ümmeti işaret etmesi, bu ümmetin azametinden ve şânından ötürü olduğu düşüncesine bağlıdır. Bu hitapla birlikte sûrede ifade edilen grupların durumları, mükâfatları ve cezaları, diğer ümmetleri kapsamakla birlikte, söz konusu hitap sebebiyle özellikle bu ümmeti ilgilendirdiği söylenebilir.

“Sağdakiler Var Ya, Ne Mutlu O Sağdakilere!”¹³⁰

¹²⁵ İbn Âşûr, **a.g.e.**, C: XXVII, s. 284; Taberî, **a.g.e.**, C: XXI, s. 286; İbn Cüzey, Ebü'l-Kâsım Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kelbî el-Gırnâtî, (ö. 741/1340), **et-Teshîl li-Ulûmi't-Tenzîl**, thk. Muhammed Sâlim Hâşim, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1995, C: II, s. 399; Ebu Hayyân el-Endelüsî, **a.g.e.**, C: X, s.78; Ebussuûd Efendi, (ö. 982/1574), **İrşâdu'l-Akli's-Selîm ilâ Mezâya'l-Kitâbi'l-Kerîm**, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabiyye, Beyrut, t.y., C: VIII, s. 189.,

¹²⁶ Yazır, **a.g.e.**, C: VII, s. 396.

¹²⁷ el-Mâverdî, Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî, (ö. 450/1058), **en-Nüket ve'l-Uyûn**, thk. es-Seyyid b. Abdilmaksud b. Abdirrahim, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, t.y., C: V, s. 447.

¹²⁸ Fâtır, 35/32.

¹²⁹ İbn Ebû Hâtim, **a.g.e.**, C: X, s. 3329.

¹³⁰ Vâkıa, 56/8.

Bu âyette üç gruptan biri olan sağdakiler ifade edilmektedir. “الميمنة” kelimesi sağ taraf anlamına gelmekle birlikte, izzet makamı, şeref makamı, uğur ve bereket anlamlarına da gelmektedir. Bu grupta olanlara ashâbü'l-yemin ve ashâbü'l-meymeneh adlarının verilmesi hakkında müfessirlerin birçok görüşü bulunmaktadır. Bunlardan başlıcaları şunlardır:

1. İbn Abbâs'a (r.a.) dayandırılan bir rivâyette, Âdem'in (a.s.) sağında yer alan zürriyeti olduğu ifade edilmektedir.
2. Dahhâk'a göre bu kimseler, amel defterleri sağ ellerine verilecek olanlardır.
3. İbn Cüreyc'e göre, iyilik ve hasenat ehlidir.
4. Süddî'ye göre, cennet ehlidir.¹³¹

Bu görüşleri şu şekilde bir araya getirmek mümkündür. Âdem'in (a.s.) sağında yer alan zürriyeti, izzet makamı ve şeref makamı anlamına gelen tarafta yer almakla birlikte, dünyada iyilik ve hasenat yaparak amel defterlerini sağ eline alan kimselerdir. Bu iyi ameller neticesinde cennete girecek olan kimseler olarak ifade edilebilir.

“Soldakiler de Ne Bahtsızdırlar Onlar.”¹³²

Yukarıda sağdakiler hakkında müfessirlerin görüşlerini ifade ettik. Burada soldakiler hakkında müfessirlerin görüşlerine yer verilecektir. Öncelikle “المشامة” kelimesinin anlamını açıklayalım. Bu kelime sol taraf anlamına gelmekle birlikte şeâmet ve uğursuzluk anlamlarına da gelmektedir. Müfessirlerin söz konusu kelime hakkındaki görüşlerini şöyle sıralayabiliriz:

1. Âdem'in (a.s.) solunda yer alan zürriyetidir.
2. Amel defterleri sol ellerine verilecek olanlardır.
3. Kötülük ve şer ehlidir.
4. Cehennem ehlidir.

Beled Sûresi'nin 17. ila 20. âyetleri söz konusu âyetleri üzerinde durduğumuz âyetleri şöyle açıklamaktadır;

¹³¹ İbnü'l-Cevzî, a.g.e., s. 1386.

¹³² Vâkıa, 56/9.

﴿ثُمَّ كَانَ مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ وَتَوَاصَوْا بِالْمَرْحَمَةِ ﴿٧٧﴾ أُولَئِكَ أَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ ﴿٧٨﴾ وَالَّذِينَ كَفَرُوا

بِآيَاتِنَا هُمْ أَصْحَابُ الْمَشْأَمَةِ ﴿٧٩﴾ عَلَيْهِمْ نَارٌ مُّؤَصَّدَةٌ ﴿٨٠﴾﴾

Meâli, “*Sonra da iman edip birbirine sabrı ve merhameti tavsiye edenlerden olmaktır. İşte bunlar dürüstlüğe ve erdemliliğe erişmiş olanlardır. Âyetlerimizi inkâr edenler ise işte onlar kötülüğe batmış kimselerdir. Onların üzerlerine her tarafı kapalı bir ateş vardır.*”¹³³

Yukarıda ifade edilen görüşleri şöyle toparlayabiliriz. Âdem’in (a.s.) solunda yer alan zürriyeti, şeâmet ve uğursuzluk anlamlarına gelen tarafta olmakla birlikte, yaptıkları kötü işler sebebiyle kendilerine amel defteri sol ellerine verilen kimselerdir.

“Önde Olanlar İse Öne Çıkanlardır.”¹³⁴

Üç grup içerisinde en son zikredilen ancak mertebe olarak hepsinden önde olan “السابقون” yani Allah’a kullukta, Allah ve Resulüne itaatte ve hayır yarışlarında en önde olanlardır.¹³⁵ Bu grup hakkındaki görüşleri görelim:

1. Hasan ve Katâde’ye göre, her ümmetin ilk imân edenleridir.¹³⁶
2. İbn Sîrîn’e göre, iki kıbleye doğru namaz kılan kimselerdir.¹³⁷
3. Muhammed b. Ka’b’a göre, Kur’ân ehlidir.¹³⁸
4. Muhammed b. Ka’b’a göre, peygamberlerdir.¹³⁹
5. Önce imân edip hicret edenlerdir.¹⁴⁰
6. Sem’ânî’ye göre, hayır ve itaatlerde en önde olanlardır.¹⁴¹

¹³³ Beled, 90/17-20.

¹³⁴ Vâkıa, 56/10.

¹³⁵ Yazır, **a.g.e.**, C: VII, s. 397.

¹³⁶ İbnü’l-Cevzî, **a.g.e.**, s. 1386.

¹³⁷ Taberî, **a.g.e.**, C: XXI, s. 290; Ebussuûd Efendi, **a.g.e.**, C: VIII, s. 189.

¹³⁸ İbnü’l-Cevzî, **a.g.e.**, s. 1386.

¹³⁹ Mâverdî, **a.g.e.**, C: V, s. 449; Begavî, **a.g.e.**, C: VIII, s. 9; İbnü’l-Cevzî, **a.g.e.**, s. 1386; İbn Kesîr, **a.g.e.**, C: VII, s. 128.

¹⁴⁰ el-Kuşeyrî, Ebü’l-Kâsım Zeynüslâm Abdülkerîm b. Hevâzin b. Abdilmelik, (ö. 465/1072), **Letâifu’l-İşârât**, thk. Abdullatif Hasan Abdurrahman, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut, 2007, C: III, s. 274.

¹⁴¹ Ebü’l-Muzaffer Sem’ânî, Mansûr b. Muhammed b. Abdilcebbâr et-Temîmî el-Mervezî, (ö. 489/1096), **Tefsîru’l-Kur’ân**, thk. Ebî Bilâl Guneym b. Abbâs b. Guneym, Dâru’l-Vatan, Riyad, 1997, C: V, s. 343.

Yukarıda zikrettiğimiz muhtelif görüşlerden ﴿وَكُنْتُمْ أَزْوَاجًا ثَلَاثَةً﴾ âyetinde ifade edilen hitap hakkında şu sonuç ortaya çıkmaktadır; Peygamberler, hayır ve itaatlerde en önde olanlar ile her ümmetin ilk imân edenleri şeklinde bir görüşten, söz konusu hitabın bütün ümmetleri kapsadığı anlaşılmaktadır. Başta İmam Taberî olmak üzere çoğu müfessir bu görüşü benimsemektedir. İki kıbleye doğru namaz kılan kimseler, Kur’ân ehli ve önce imân edip hicret edenler gibi görüşlerinde olanlar ise, söz konusu hitabın bu ümmete has olduğunu düşündüklerini söyleyebiliriz.

Yukarıda aktarılan görüşleri şöyle ifade etmek mümkündür; Hayır ve itaatlerde en önde olanlar şüphesiz peygamberlerdir. Peygamberlere ilk imân edenler de fazilet ve amel noktasında diğerlerine göre Allah’a daha yakın kullardır.

İmam Ahmed, Müsned’de Hz. Aişe’den (r.a.) sâbıklar hakkında şu rivâyeti nakletmektedir: Hz. Peygamber (s.a.v.) ashâbına sorar, “*Kıyâmet gününde Allah’ın arşının gölgesine ilk önce varacaklar kimlerdir?*” Ashâbı, “*Allah ve resulü daha iyi bilir*” diye cevap verirler. Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle devam eder: “*onlar, hakkı görünce kabul edenler, hak için sual edilince infak edenler ve kendi nefislerine hüküm verdikleri gibi başkaları hakkında hüküm verenlerdir.*”¹⁴²

Sâbikûn kelimesi anlam olarak hayır ve itaatlerde en önde olanlar olmasına rağmen neden üçüncü sırada ifade edilmiştir? Burada bir inceliğin bulunduğu belirtilmektedir. Şöyle ki Allah Teâlâ, sûrenin başında kıyâmetin korkutucu durumlarını beyan etmiştir. İnsanlar arasında iyi olanlar, Allah’ın onlara vaat ettiği sevapları göz önünde tutarak iyiliğe daha da rağbet duymaları hedeflenmişken, kötü olanlar ise kıyâmetin bu korkutucu durum karşısında kötülükten geri durmaları hedeflenmiştir. Bundan dolayı sağdakiler işitsin ve rağbet etsin diye birinci olarak zikredilmiştir. Soldakiler ise düşecekleri durumdan dolayı yaptıklarından geri dursun ve âhret hayatında kaybedecekleri nimetler karşısında hasret duymasınlar diye, ikinci olarak zikredilmiştir. Sâbıkların son olarak zikredilmesi, büyük korkuların onları endişeye ve tasaya mahal vermediklerini göstermek içindir. Ayrıca diğerlerinden bu nimet için gayret ve çaba göstermeleri istenmiştir.¹⁴³

¹⁴² Ahmed b. Hanbel, **a.g.e.**, C: XL, s. 440; Mevdûdî, **a.g.e.**, C: VI, s. 95.

¹⁴³ el-Hâzin, Ebü’l-Hasen Alâüddîn Alî b. Muhammed b. İbrâhîm el-Hâzin el-Bağdâdî, (ö. 741/1341), **Lübâbu’t-Te’vîl fî Me’âni’t-Tenzîl**, thk. Abdusselâm Muhammed Alî Şâhîn, Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, Beyrut, 2004, C: IV, s. 235.

Bu kısmı özetlemek gerekirse, sūra ikinci defa üflendikten sonra mahşer gününde insanlar, amellerine göre üç gruba ayrılacaklardır. Bunlar, iyi olanlar yani sağ tarafta olanlar, kötü olanlar yani sol tarafta olanlar ve hayırda en önde olanlar yani ön tarafta olanlardır.

Bu bölümün sûreyle ve bir önceki kısım ile olan münâsebeti hakkında şunları söylemek mümkündür.

- a. Kıyâmetin kopmasıyla amel defterleri kapatılır ve amellere göre ceza ve mükâfat verilir. Ceza alacak olanlar bir tarafta dururken mükâfat alacaklar ise ayrı bir yerde durmaktadır. İyiler ve kötüler bir yerde ve aynı grup içerisinde yer almamaktadırlar.
- b. İyilik, Allah'ın kuluna bir lütfudur. Allah dilerse birini diğerine faziletli kılabilir. Bundan dolayı iyiler ve en iyiler olarak iki ayrı gruba ayrılmaktadır. Şeref ve makam bakımından Allah onları diğerlerinden daha üstün bir makamda tutmaktadır. Kötüler ise tek bir grup içerisinde yer alarak, onların zillet içinde buldukları ifade edilmektedir.

“İşte Onlar, Allah’a Yaklaştırılanlar,”¹⁴⁴

Allah katında en yüksek mertebe ve makama erdirilmiş olanlar ve Allah'ın rızasına erişmiş olanlardır.

“Naîm Cennetlerindedirler.”¹⁴⁵

Ebedi sürecek nimetler içerisindedirler. Burada her türlü nimetlere sahip olacakları ifade edilmektedir.

Hz. İbrahim'in (a.s.) Şu'arâ Suresi'nde yapmış olduğu şu dua, Naîm Cenneti'nin mertebesine işaret edebilir. ﴿وَأَجْعَلْنِي مِنْ وَرَثَةِ جَنَّةِ النَّعِيمِ﴾ meâli: “*Beni Naîm Cenneti'nin varislerinden eyle*”¹⁴⁶

Ebu Hüreyre (r.a.) Hz. Peygamber'den (s.a.v.) şöyle bir rivâyet nakletmektedir: “*Allah'tan cenneti istediğinizde, Firdevs cennetini isteyiniz. Çünkü o, cennetin en*

¹⁴⁴ Vâkıa, 56/11.

¹⁴⁵ Vâkıa, 56/12.

¹⁴⁶ Şu'arâ, 26/85.

yüksek mertebesidir. Firdevs cennetinin üstünde Rahmân'ın arşı vardır. Buradan cennete nehirler akar.” Ebu Hüreyre'nin (r.a.) Hz. Peygamber'den (s.a.v.) “Firdevs Cenneti” hakkındaki rivâyeti ile Hz. İbrahim'in (a.s.) duası görünürde tenakuz içerisinde olduğu görülmektedir. Müfessirler bu tenakuza cevaben şunları ifade etmektedirler:

1. Firdevs ve Naîm, iki farklı isim olmalarına rağmen aynı mertebedeki cenneti ifade etmek için kullanılmaktadır. İbn Kayyim cennet için on iki isim zikretmiş ve Firdevs Cennetini sekizinci sırada saymıştır. Firdevs Cenneti, genel anlamda cennetin tüm mertebeleri için kullanılan bir isim olmakla birlikte, cennetin en yüksek mertebesi için de kullanıldığını belirtmektedir. İbn Kayyim, dokuzuncu sırada Naîm Cenneti'ni saymakta ve bu cennette her türlü nimetin sınırsız sayıda olduğunu belirtmektedir.¹⁴⁷
2. Naîm Cenneti, müfessirlerin ifade ettiği gibi, en yüksek mertebeye sahip cennet olmakla birlikte, firdevs cennetinin içerisinde olan bir yer olarak da ifade edilmektedir.

Yukarıda ifade edilen görüşler neticesinde, firdevs cennetinin diğer cennetlere göre mertebe olarak en yüksek olduğu ifade edebilir, Naîm Cenneti'ni de firdevs cennetinin içinde yer alan en özel bir yer olduğunu söyleyebiliriz.

Söz konusu âyeti belâgat açısından ele aldığımızda, “النعيم” kelimesindeki elif-lam için istiğrâk ve şumûl ifade ettiğini söyleyebiliriz. Bu bağlamda söz konusu âyeti, her türde ve renkte kemâle ulaşmış nimetlerden istifade edilmesi olarak belirtmek mümkündür. Bu tür nimetlerden istifade etmek yalnız mertebesi yüksek olan cennet ehline, yüksek mertebedeki cennetlerde mümkündür.

“Çoğu Öncekilerden, Birazı da Sonrakilerdendir.”¹⁴⁸

“Evvelîn” ve “âhirîn” ifadelerinin yorumu hakkında müfessirlerin muhtelif görüşleri bulunmaktadır.

¹⁴⁷ İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb ez-Zürâî ed-Dımaşkî el-Hanbelî, (ö. 751/1350), **Hâdi'l-Ervâh**, thk. Zâid b. Ahmed en-Nüşeyrî, Mecmau'l-Fikhi'l-İslâmî, Cidde, 2007, C: I, s. 202.

¹⁴⁸ Vâkıa, 56/13-14.

Birinci görüşe göre, geçmiş tüm ümmetler, evvelîndir. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) ümmeti, âhirîndir.¹⁴⁹

İkinci görüşe göre, evvelîn ve âhirîn sadece bu ümmeti kapsamaktadır. Hz. Peygamber zamanındaki sâbıkların sayısı sonraki dönemlere nazaran daha fazladır.¹⁵⁰ Abdullah b. Amr b. Âs (r.a.) Hz. Peygamber'den (s.a.v.) konuyla ilgili şöyle bir rivâyet nakletmektedir: “Benim ümmetimin her asrında sâbıkları vardır.”¹⁵¹

Üçüncü görüşe göre, her ümmeti ayrı ayrı değerlendirmek gerekmektedir. Buna göre her ümmetin ilk dönemlerindeki sâbıklar, sonraki dönemlere nispeten daha fazladır.¹⁵² Enes b. Mâlik (r.a.) konuyla ilgili Hz. Peygamber'den (s.a.v.) şöyle bir rivâyet nakletmektedir: “Her yüz yılda Sâbıklar vardır.”¹⁵³ Genel bir ifade kullanılan bu rivâyette, Sâbıkların bu ümmetten olduğunu söylemekle birlikte, geçmiş ümmetlerin her asrında da Sâbıkların olabileceği söylenebilir.

Birinci görüşe göre, sûrenin yedinci âyetindeki hitap tüm insanlığa yapılmıştır.¹⁵⁴ İkinci görüşe göre, söz konusu hitap, sadece bu ümmeti kapsamaktadır.¹⁵⁵ Üçüncü görüş ise, iki görüşü de ifade etmektedir. Bu bağlamda üçüncü görüşün değerlendirilmesi ve tercih edilmesi daha doğru görülmektedir. Bu görüşü, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) şu hadisiyle teyit etmek mümkündür.

عن عبد الله بن مسعود: خَيْرُ النَّاسِ قَرْنِي، ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ، ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ،

Abdullah b. Mesud'tan (r.a.) rivâyet edilen bu hadiste Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmaktadır: “insanların en hayırlısı benim asrımdakilerdir. Sonra ashâbımı takip edenler gelir. Sonra onların peşinden gidenler gelir.”¹⁵⁶

¹⁴⁹ Nîsâbü'rî, a.g.e., s. 233.

¹⁵⁰ İbnü'l-Cevzî, a.g.e., s. 1386.

¹⁵¹ Nâsîrüddin el-Elbânî, (ö. 1999), **Silsiletü'l-Ehâdîsi's-Sahîha**, Mektebetü'l-Meâ'rif li'l-Neşri ve't-Tevzî', Riyad, t.y., C: V, s. 5; Elbânî, **Sahîhu'l-Câmi'**, el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrut, 1988, C: II, s. 784.

¹⁵² Mevdûdî, a.g.e., C: VI, s. 95.

¹⁵³ Elbânî, **Sahîhu'l-Câmi'**, C: II, s. 918.

¹⁵⁴ Ebü'l-Leys es-Semerkandî, Ebü'l-Leys İmâmü'l-hüdâ Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm, (ö. 373/983), **Bahru'l-Ulûm**, thk. Alî Muhammed, Âdil Ahmed Abdulmevcûd, v.d., Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1993, C: III, s. 314., Kâtib Çelebi ve Brockelmann, bu tefsirin Alâeddin Ali b. Yahyâ es-Semerkandî'nin eseri olduğunu zikretmektedirler. Ayrıca bkz. İshak Yazıcı, “Bahru'l-Ulûm”, **DİA**, İstanbul, 1991, C: IV, s. 517-518.

¹⁵⁵ İbn Cüzey, a.g.e., C: II, s. 400.

¹⁵⁶ Buhârî, a.g.e., C: V, 84, Rikâk, 7.

Hız. Peygamber (s.a.v.) başka bir hadisinde söz konusu grupların kendi ümmeti olduğunu ifade etmektedir. “Her iki grup da benim ümmetimdendir.” Bu hadis-i şerif, Abdullah b. Abbâs ve Ebû Bekir’den (r.a.) rivâyet edilmiştir.¹⁵⁷

Hız. Peygamber’in (s.a.v.) konuyla ilgili olduğunu düşündüğümüz diğere hadislerin burada ifade etmek istiyoruz.

عن أبي هريرة: لما نزلت: تُلَّةٌ مِنَ الْأَوَّلِينَ وَتُلَّةٌ مِنَ الْآخِرِينَ؟ قال رسول الله ﷺ: أنتم رُبُعُ أَهْلِ الْجَنَّةِ، أنتم ثلثُ أَهْلِ الْجَنَّةِ، أنتم نصفُ أَهْلِ الْجَنَّةِ، أنتم ثلثنا أَهْلُ الْجَنَّةِ

Ebû Hüreyre’den (r.a.) konuyla ilgili şöyle bir rivâyet nakledilmektedir. تُلَّةٌ مِنَ الْآخِرِينَ Âyeti nâzil olduğunda, Hız. Peygamber (s.a.v.) ashâbına âyetin açıklaması mahiyetinde şöyle buyurdu: “Sizler cennet ehlinin dörtte birini oluşturacaksınız. Sizler cennet ehlinin üçte birini oluşturacaksınız. Sizler cennet ehlinin yarısını oluşturacaksınız. Sizler cennet ehlinin üçte ikisini oluşturacaksınız.”¹⁵⁸

Buhari’nin İbn Mes’ud’tan (r.a.) konuyla ilgili naklettiği rivâyet, yukarıda zikrettiğimiz rivâyeti anlam olarak teyit etmektedir.¹⁵⁹

Tirmizî ve İbn Mâce, Büreyde b. Husayb’den (r.a.) ve Ahmed, İbn Mes’ud’tan (r.a.) konuyu aydınlatacak bir rivâyet neketmektedirler: “Cennet ehli yüz yirmi saftır. Bu saflardan sekseni bu ümmettendir.”¹⁶⁰

Bu ve benzeri hadislerden anlaşıldığı üzere, cennet ehlinin çoğunluğu bu ümmetten olacaktır. Dolayısıyla söz konusu âyeti, her ümmet için ayrı ayrı değerlendirmenin doğru olduğu kanaatindeyiz.

“Onlar, Altın ve Mücevherle İşlenmiş Tahtlar Üzerindedirler.”¹⁶¹

“سرر” kelimesi, “سرير” kelimesinin çoğuludur. Maruf kimselerin oturduğu şey anlamına gelmektedir.¹⁶²

Ferrâ, Müberred ve İbn Kuteybe şöyle demiştir: “موضونة” kelimesi, sıkı örülmüş, parçaları birbirine tamamen geçmiş anlamına gelmektedir. Tıpkı zırhın

¹⁵⁷ Sa’lebî, a.g.e., C: XXV, s. 425; Kurtubî, a.g.e., C: XX, s. 185.

¹⁵⁸ Ebû Nuaym el-İsfahânî, Ahmed b. Abdillâh b. İshâk, (ö. 430/1038), **Hilyetü’l-Evliyâ**, Dârü’l-Fikr, Beyrut, 1996, C: VII, s. 101.

¹⁵⁹ Buhârî, a.g.e., C: V, 84, Rikâk, 45.

¹⁶⁰ Ahmed b. Hanbel, a.g.e., C: VII, s. 349; Tirmizî, a.g.e., C: IV, 40, Sıfatü’l-Cenne, 13.

¹⁶¹ Vâkıa, 56/15.

¹⁶² İbn Manzûr, a.g.e., C: IV, s. 361.

halkalarının birbirine sıkıca tutturulduğu gibi. Mücâhid, bu kelimenin altın ile birbirine bağlanmış anlamına geldiğini belirtmektedir.¹⁶³

“Onların Üzerine Birbirine Karşılıklı Olarak Yaslanırlar,”¹⁶⁴

Çeşit çeşit mücevherlerle kaplı altın işlemeli tahtların üstüne karşılıklı yaslanırlar. Sa’lebî bu tür karşılıklı oturmaların bir ziyaret anlamına geldiğini belirtmektedir.¹⁶⁵

Ayrıca bu durum Hicr Sûresi’nde şöyle tasvir edilmektedir. ﴿وَنَزَعْنَا مَا فِي صُدُورِهِمْ﴾

﴿وَنَزَعْنَا مَا فِي صُدُورِهِمْ﴾ “Ve onların sinelerindeki kinlerini çıkarıp attık. Onlar tahtlar üzerinde kardeşler olarak karşı karşıya oturacaklardır.”¹⁶⁶

Onlar bir masa etrafında karşı karşıya otururlarken, onlara türlü türlü nimetlerin takdimi bir sonraki âyette şu şekilde ifade edilmektedir;

“Onların Etrafında Ebediyen Genç Kalan Uşaklar Dolaşır,”¹⁶⁷

Onlar masanın etrafında yaslanmış otururken, etraflarında hizmet için daima gençler dolaşır.

Tûr Sûresi’nin yirmi dördüncü âyetinde gençlere inciler gibi saf temiz anlamına gelen “لَوْلُوْهُ مَكْنُوْنٌ” ifadesi kullanılmıştır. Gençlerin saflıkta ve temizlikte inciler gibi olduğu ve bu hallerinin daima ve kalıcı olduğu belirtilmektedir.

“وليد” kelimesinin çoğulu olup müminlerin evlatları anlamına gelmektedir. Ancak böyle bir ifadenin uygun olmadığı görüşündeyiz. Çünkü Allah Teâlâ müminlerin evlatlarını, ailelerine katacağını müjdelemektedir. ﴿رَبَّنَا وَأَدْخِلْهُمْ جَنَّاتٍ﴾

﴿رَبَّنَا وَأَدْخِلْهُمْ جَنَّاتٍ﴾ Meâli: “Rabbimiz! عَدْنِ الَّتِي وَعَدْتَهُمْ وَمَنْ صَلَحَ مِنْ آبَائِهِمْ وَأَزْوَاجِهِمْ وَذُرِّيَّاتِهِمْ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿١٦٦﴾”

¹⁶³ İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe ed-Dîneverî, (ö. 276/889), **Garîbu'l-Kur'ân**, thk. Seyyid Ahmed Sakr, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1978, s. 446.

¹⁶⁴ Vâkıa, 56/16.

¹⁶⁵ Sa'lebî, **a.g.e.**, C: XXV, s. 430.

¹⁶⁶ Hicr, 15/47.

¹⁶⁷ Vâkıa, 56/17.

*Onları ve babalarından, eşlerinden ve çocuklarından dürüst ve erdemli olanları vaad ettiğin Adn cennetine koy, şüphesiz, kudret ve hikmet Sahibi olan yalnız Sensin.”*¹⁶⁸

﴿جَنَّاتٍ عَدْنٍ يَدْخُلُونَهَا وَمَنْ صَلَحَ مِنْ آبَائِهِمْ وَأَزْوَاجِهِمْ وَذُرِّيَّاتِهِمْ وَالْمَلَائِكَةُ يَدْخُلُونَ عَلَيْهِمْ مِنْ كُلِّ بَابٍ﴾

Meâli: “Onlar Adn cennetlerine girerler. Babalarından, eşlerinden ve çocuklarından iyi olanlar da kendileriyle beraber olur. Melekler de her kapıdan yanlarına varırlar.”¹⁶⁹

Bu âyetlerden, mümin babalar ile evlatları cennette birlikte olacakları anlaşılmaktadır.

Semura b. Cündub ve Enes b. Mâlik’ten (r.a.) İmam Suyûtî sahih bir senetle şöyle bir rivâyet nakletmektedir: “أولادُ المشركين، خدمُ أهلِ الجنة” “Müşriklerin evlatları cennet ehlinin hizmetçileridir.”¹⁷⁰

Yukarıda zikrettiğimiz hadisten hizmetçi gençlerin müşrik evlatları olduğu anlaşılmaktadır.

Müfessirlerin “مخلدون” sözcüğünün anlamında iki görüşü bulunmaktadır. Birincisi, gençlerin bu hallerinde daima kalacaklarını belirtmektedir.¹⁷¹ İkincisi ise, kulakları küpeli olacaklarından söz etmektedir.¹⁷²

“Kaynağından Doldurulmuş, Testiler, İbrikler ve Kadehlerle.”¹⁷³

Ellerinde şarap kaynağından doldurulmuş testiler, ibrikler ve kadehlerle dolaşırlar. “اكواب” kelimesi “كوب” kelimesinin çoğuludur. Bu kelimenin anlamı, imbiği ve kulpu olmayan büyük küptür. “ابريق” kelimesi “ابريق” kelimesinin çoğuludur. Ağzı ve tutulacak kulpu bulunan küçük küp demektir. “كأس” de kadehler anlamına gelmektedir.

¹⁶⁸ Mü’min, 40/8.

¹⁶⁹ Ra’d, 13/23.

¹⁷⁰ Elbânî, **Sahîhu’l-Câmi’**, a.e., C: I, s. 505; İsmâil Hakkı Bursevî, (ö. 1137/1725), **Rûhu’l-Beyân**, Matbaa Osmâniye, İstanbul, 1926, C: IX, s. 321.

¹⁷¹ Taberî, **a.g.e.**, C: XXI, s. 295; İbn Ebû Zemenîn, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. İsâ el-Mürri el-Kurtubî, (ö. 399/1008), **Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîz**, thk. Ebî Abdillâh Hüseyin b. Ukkâşa, Muhammed b. Mustafa el-Kenz, el-Farûk, Kâhire, 2002, C: IV, s. 337; Sa’lebî, **a.g.e.**, C: XXV, s. 430; Mâverdi, **a.g.e.**, C: V, s. 449.

¹⁷² İbn Âşûr, **a.g.e.**, C: XXVII, s. 293.

¹⁷³ Vâkıa, 56/18.

Bu âyette ekvâb ve ebârîk kelimeleri çoğul olarak gelirken *ke* 's kelimesi tekil olarak gelmiştir. *Ke* 's kelimesinin tekil olarak gelmesini izah etmek gerekirse, ke's içi içkiyle dolu kadeh anlamına gelmektedir. Dolayısıyla masa etrafında oturanların önlerinde genellikle içtikleri içkiye ait bir kadeh bulunur. Ancak bu içkiler büyük küplerle taşınır ve daha küçük kulplu ve ağzı olan küplere boşaltılır. Bu küçük küplerden de kadehlere konur. Söz konusu kelimelerin çoğul ve tekil olarak gelmeleri, bu hoş tertibi ifade etmek içindir.¹⁷⁴

“كأس من معين” kaynağından akan içkilerle dolu kadehler anlamına gelmektedir. Kur'ân'da bütün “معين” kelimesi akan şarap anlamına gelmektedir. Ancak Mülk Sûresi'nin otuzuncu âyetinde geçen kelime hariçtir. Ayrıca bütün “كأس” kelimesi de içki için kullanılır.¹⁷⁵ Çünkü Araplar içi içki dolu kap için “كأس” kelimesini kullanırlar.¹⁷⁶

“Ondan Ne Başları Ağrıtılır Ne de Akılları Giderilir.”¹⁷⁷

O içtikleri şaraplardan ne başları ağrıtılır ne de akılları giderilir. Dünya içkilerinden baş ağrıları olmasının aksine cennet içkilerinde baş ağrılarının olmayacağı ifade edilmektedir. Çünkü bu tür ağrılar ve sarhoşluk halleri, cennet nimetlerinden devamlı olarak istifade etmeyi engellemektedir.¹⁷⁸

“وَلَا يُزْفُونَ” Âsım, Hamza ve Kisâi “za” harfini meksûr okumaktadırlar. Bu durumda manası, içtikçe tükenmeyen anlamına gelmektedir. Dünya içkileri içtikçe tükenirken, cennet içkileri içtikçe tükenmez. Diğer kırâat imamları da “za” harfini meftûh okumaktadırlar. Bu durumda manası akılları gidermez anlamına gelmektedir. Bu iki kırâat maruf ve sahihtir.¹⁷⁹

¹⁷⁴ Râzî, a.g.e., C: XXIX, s. 151.

¹⁷⁵ Mukâtil b. Süleyman, a.g.e., C: IV, s. 217.

¹⁷⁶ Sem'ânî, a.g.e., C: V, s. 343.

¹⁷⁷ Vâkıa, 56/19.

¹⁷⁸ İbn Atıyye, a.g.e., C: V, s. 242; İbn Âşûr, a.g.e., C: XXVII, s. 294.

¹⁷⁹ Taberî, a.g.e., C: XXI, s. 299.

İbn Abbâs (r.a.) dünya şarabının insana dört kötü hasleti olduğunu söylemektedir: Sarhoş eder, baş ağrısı yapar, kusturur ve bevl ettirir. Ancak cennet şaraplarında bunlar yoktur.¹⁸⁰

“Ve Seçebilecekleri Türlü Türlü Meyvelerle,”¹⁸¹

Onlar sofrada bulunan her türlü meyveden beğendiklerini ve istediklerini yiyeceklerdir. Çünkü meyvenin birçok türü ve çeşidi bulunmakla birlikte, kişi türlü meyvelerden birkaçını diğerine tercih edebilmektedir. Bu durumda kişi, en sevdiği meyveyi diğerine tercih edebilmektedir.¹⁸² Burada ifade edilen tercih etme hakkı, Allah tarafından kişiye verilen bir ikramdır. Söz konusu ikram ise cennet ehlinin mertebesine göre sunulmaktadır.

“Ve İştihada Buldukları Kuş Eti ile,”¹⁸³

Canları çektiği kuş etlerini yerler. İster kızarmış veya ister pişirilmiş halde, nasıl canları istiyorsa o şekilde onlara takdim edilir.

Bu âyetten dünyada olduğu gibi etlerin önemli ve ana yemek olduğunu görmekteyiz. Ebü'd-Derdâ (r.a.) konuyla ilgili Hz. Peygamber'den (s.a.v.) şu hadisi nakletmektedir: “*Cennet ehlinin yemeklerinde, et en başta gelir.*”¹⁸⁴

“Pek Güzel Gözlü Huriler,”¹⁸⁵

Yemekten sonra onları bekleyen saklı inciler gibi huriler vardır. Hamza ve Kisâî mecrûr, diğer kırâat imamları ise kelimeyi merfu' okumuşlardır. Mecrûr

¹⁸⁰ Sâbûnî, Muhammed Ali, (ö. 2021), **Safvetu't-tefâsîr**, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1999, C: III, s. 1190.

¹⁸¹ Vâkıa, 56/20.

¹⁸² İbn Âşûr, **a.g.e.**, C: XXVII, s. 295.

¹⁸³ Vâkıa, 56/21.

¹⁸⁴ Ebû Nuaym İsfahânî, **a.g.e.**, C: V, s. 362.

¹⁸⁵ Vâkıa, 56/22.

okuyanlara karşı onların delili, huriler içkiler gibi takdim edilen bir şey değildir. Bundan dolayı merfu' okumayı tercih etmektedirler.¹⁸⁶

“حور”, “حوراء” isminin çoğuludur. “عين” ise “عيناء” isminin çoğuludur. “حور”, göz beyazlığının çok temiz ve aşırı beyaz olmasıyla beraber göz siyahlığının da aşırı siyah olması demektir. “عين” geniş, iri ve güzel göz anlamındadır.¹⁸⁷

Hurilerin yemekten sonra zikredilmesinde şöyle bir incelik vardır. İnsanoğlu önce sohbet-muhabbet ederek hoş bir vakit geçirmeyi ister. Ancak kişi yalnız sohbet ederek nefsini doyuramaz. Bir şeyler içerek ve yiyerek nefsini doyurmaya çalışır. Ancak nefsin yemekten ve içmekten daha fazla arzuladığı şeyin huriler olabileceğini söyleyebiliriz. Bundan dolayı da hurilerin sona bırakıldığını ifade edebiliriz.

“Saklı İnciler Gibi,”¹⁸⁸

Saklı inci misali gibidirler. Kur'ân-ı Kerîm beyan ettiği hakikatler için zihinlerin kabul edebileceği şekilde misaller vermektedir. Bu misaller neticesinde zihinlerde bu hakikate doğru bir tasavvur oluşmaktadır. Denizlerde yaşayan istiridye ve midye gibi canlılardan çıkartılan inciler, dünyanın en güzel ve en kıymetli zinet eşyalarından biri olarak kabul edilmektedir. Gözlerden ve ellerden uzakta olan şeylerin değeri ve kıymeti de o kadar yüksek olmaktadır. Her ne kadar zihinlerde bir tasavvur oluşsa da onların güzelliğini gerçek anlamda hayal etmek imkansızdır. Hz. Peygamber (s.a.v.) cennet nimetlerini bir hadîs-i kudsîde şu sözlerle anlatmaktadır: “*Allah Teâlâ der ki: benim sâlih kullarıma hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın işitmediği ve hiçbir kalbin tasavvur bile edemeyeceği şeyler hazır ettim.*”

“Amellerine Karşılık Olarak.”¹⁸⁹

Allah Teâlâ'nın Sâbık kullarına vaatte bulunduğu bu sonsuz nimetler, amellerinin bir karşılığıdır. Müfessirler bu hususta Kur'ân'da amellerin karşılığı

¹⁸⁶ İbn Mücâhid, Ebû Bekr Ahmed b. Mûsâ b. el-Abbâs b. Mücâhid et-Temîmî, (ö. 324/936), **Kitâbu's-Seb' a fi'l-Kırâ'ât**, Dâru'l-Meârif, Mısır, 1980, s. 622.

¹⁸⁷ Mukâtil b. Süleyman, **a.g.e.**, C: IV, s. 218; Taberî, **a.g.e.**, C: XXI, s. 302; Mâverdî, **a.g.e.**, C:V, s. 449.

¹⁸⁸ Vâkıa, 56/23.

¹⁸⁹ Vâkıa, 56/24.

olarak cenneti vadeden yirmi âyet olduğunu ifade etmişlerdir. Bunlardan birkaçının meâlini verelim.

- a. *“Ve Biz onların göğüslerinden kinden her ne var ise hepsini söküp attık. Onların altlarından ırmaklar akar ve derler ki: «O Allah Teâlâ'ya hamdolsun ki bizi hidâyetle buna kavuşturdu. Eğer Allah Teâlâ bize hidâyet etmeseydi biz kendi kendimize hidâyete eremezdik. Muhakkak ki, Rabbimizin peygamberleri hak ile geldiler.» Ve onlara, «İşte bu cennettir ki siz buna sâlih amelleriniz sebebiyle varis oldunuz,» diye nidâ olunacaktır.”*¹⁹⁰
- b. *“Takva sahipleri o kimselerdir ki, melekler, canlarını hoş ve rahat halde alırlar. "Selam size, yapmış olduğunuz güzel amellerin mükafatı olarak girin cennet'e..." derler.”*¹⁹¹
- c. *“Yapmış olduğunuz ameller karşılığı olarak afiyetle yiyip için.”*¹⁹²

Yukarıda belirtilen âyetler neticesinde cennet ve nimetlerinin kişinin yaptığı ameller karşılığı olduğu anlaşılmaktadır.

Son olarak zikrettiğimiz âyetteki “بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ” ifadesini, “Sürekli olarak yaptığımız sâlih ameller karşılığında” olarak ifade etmek mümkündür. Çünkü fiil ile amel arasında bu tür bir fark bulunmaktadır. Bu farkı ifade etmek gerekirse, ﴿وَالَّذِينَ هُمْ

﴿لِلزَّكَاةِ فَاعِلُونَ﴾¹⁹³ bu âyette “fâilûn” kelimesi kullanılmıştır. Bunun sebebini şöyle açıklayabiliriz. Bir malın zekât olarak verilebilmesi için kişinin buna fiiki kurallar çerçevesinde ehil olması ve malın nisap miktarında olma şartı aranmaktadır. Bu şartlar bulunduğu takdirde zekât verecek olan kimse, malından ayırdığı zekât miktarını ödemesiyle farzı yerine getirmiş sayılmaktadır. Bu durum, şartların oluşmasıyla birlikte yalnız yılda bir kereye mahsus olmak üzere zekât verilmektedir. Burada “fâilûn” kelimesinin süreklilik anlamını ifade etmediği görülmektedir.

¹⁹⁰ A'râf, 7/43.

¹⁹¹ Nahl, 16/32.

¹⁹² Tûr, 52/19.

¹⁹³ Mü'minûn, 23/4.

﴿أَمَّا السَّفِينَةُ فَكَانَتْ لِمَسَاكِينَ يَعْمَلُونَ فِي الْبَحْرِ فَأَرْدْتُ أَنْ أَعِيبَهَا وَكَانَ وَرَاءَهُمْ مَلِكٌ يَأْخُذُ كُلَّ سَفِينَةٍ غَصْبًا﴾¹⁹⁴

Meâli,: “Gemi, denizde çalışarak kazaç sağlayan bir kaç yoksula aitti. Onu kusurlu kılmak istedim, çünkü onların ilerisinde her sağlam gemiye zorla el koyan bir hükümdar vardı.”¹⁹⁴ Bu âyette “çalışarak kazanç sağlayan” ifadesiyle, sürekliliğin olduğu açıkça anlaşılmaktadır. Çünkü kazanç elde etmek için o işin sürekli olarak yapılması gerekmektedir.

Konuyla ilgili Hz. Âişe (r.a.) Hz. Peygamber’den şu hadisi nakletmektedir. “Biliniz ki yalnız başına amelleriniz sizleri cennete koymaya yetmez. Allah katında en sevgili ameller az da olsa sürekli yapılanlardır.”¹⁹⁵ Bu hadisten “amel” kelimesinin süreklilik arz ettiğini görmekteyiz.

Ameller yalnız başına cennetin karşılığı olamaz. Cennet, Allah’ın kuluna bir lütfü, ihsânı ve keremidir. Ancak amellerin karşılığı olarak cennet mertebeleri ve ona göre de nimetler taksim edilebilir.¹⁹⁶

“Orada Ne Boş Bir Söz ve Ne de Günaha Sokan Bir Laf İşitirler.”¹⁹⁷

Orada boş bir söz ve günaha sokan bir laf işitmezler. Başka bir deyişle orada günah denilebilecek herhangi bir söz işitmezler. Bu âyetin bir önceki âyet olan “Amellerine karşılık olarak” âyetinden sonra gelmesinde şöyle bir incelik bulunmaktadır. Müminler cahiliye döneminde işledikleri günahlar yüzünden ayıplanmayacak ve yaptıkları İslâm öncesi hataları yüzlerine vurulmayacaktır. Çünkü İslâm’ın kabul edilmesiyle önceki tüm günahlar silinmektedir. Ayrıca tövbe etmeyle de günahlar silinmektedir. Bu yapılan günahlar ne melekler tarafından ne de başkaları tarafından cennette söylenecektir. Çünkü bu tür laflar artık anlamsız ve boştur. Başka bir ifadeyle söylemek gerekirse, yapılan günahlar yüzünden işlenen sâlih ameller görmezden gelinmeyecek ve bu sâlih ameller karşılığında, Allah Teâlâ kuluna cennet mertebelerini ve nimetlerini taksim edecektir.

¹⁹⁴ Kehf, 18/79.

¹⁹⁵ Buhârî, a.g.e., C: V, 84, Rikâk, 18,

¹⁹⁶ İsmâil Hakkı Bursevî, a.g.e., C: IX, s. 321.

¹⁹⁷ Vâkıa, 56/25.

“Yalnız “Selam, Selam” Sözü İşıtirler.”¹⁹⁸

Duyacakları söz yalnız selam ve selam olacaktır. Onlara melekler selam vereceklerdir. ﴿جَنَاتٍ عَدْنٍ يَدْخُلُونَهَا وَمَنْ صَلَحَ مِنْ آبَائِهِمْ وَأَزْوَاجِهِمْ وَذُرِّيَّاتِهِمْ وَالْمَلَائِكَةُ يَدْخُلُونَ عَلَيْهِمْ

﴿وَأُدْخِلَ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا بِإِذْنِ رَبِّهِمْ تَحِيَّتُهُمْ فِيهَا سَلَامٌ﴾ Meâli: “Onlar Adn cennetlerine girerler. Babalarından, eşlerinden ve çocuklarından iyi olanlar da kendileriyle beraber olur. Melekler de her kapıdan yanlarına varırlar. Sabretmenize karşılık selâm sizlere. Dünya yurdunun sonucu olan cennet ne güzeldir.”¹⁹⁹

Kendi aralarında selam alıp verecekler. ﴿وَأُدْخِلَ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي

﴿وَأُدْخِلَ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا بِإِذْنِ رَبِّهِمْ تَحِيَّتُهُمْ فِيهَا سَلَامٌ﴾ Meâli: “İman edip de iyi işler yapanlar, Rablerinin izniyle içinde ebedî kalacakları ve zemininden ırmaklar akan cennetlere sokulacaklardır. Orada birbirleriyle karşılaştıkça söyledikleri “selam”dır.”²⁰⁰

Onlar Allah Teâlâ'nın selamını işitecekler. ﴿سَلَامٌ قَوْلًا مِنْ رَبِّ رَحِيمٍ﴾ Meâli:

“Rahîm olan Rab'den "selâm" sözü vardır.”²⁰¹

Ayrıca selam kelimesi dua için de kullanılmaktadır. Hz. Peygamber'den (s.a.v.) Hz. Âişe (r.a.) konuyla ilgili bir rivâyet nakletmektedir: اللَّهُمَّ أَنْتَ السَّلَامُ وَمِنْكَ السَّلَامُ manası: “Ey Allah'ım! Selâm sensin, selâmet yalnız senden gelir. Ey celâl ve ikrâm sahibi olan Allah'ım, sen çok yücesin, çok ikram sahibisin.”²⁰²

Bu bölümü özetlemek gerekirse, sâlih amellerle Allah'a yakın olan kulların cennette onlara verilecek nimetleri yukarıda ifade ettik. Allah Teâlâ onlara bir araya gelerek sohbet ve ziyafet edebilecek en ihtişamlı nimetlerini bahşetmiştir. Mücevheratla kaplı ve altın işlemeli tahtlar üzerinde karşılıklı yaslanarak

¹⁹⁸ Vâkıa, 56/26.

¹⁹⁹ Ra'd, 13/23-24.

²⁰⁰ İbrâhîm, 14/23.

²⁰¹ Yâsîn, 36/58.

²⁰² Müslim b. Haccâc, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî, (ö. 261/875), **el-Câmi'u's-Sahîh**, thk. Muhammed Fuâd Abdilbâki, Mektebetu İsa el-Bâbî el-Halebî, Kâhire, 1955, C: I, 5, Kitâbu'l-Mesâcid ve Mevâziu's-Salah, 26.

oturacaklardır. Ardı kesilmeyen şarap dolusu kadehler, tercih ettikleri türlü türlü meyveler ve canları çektikleri kuş etleriyle donatılmış sofrayla ikram edileceklerdir. Onları inci misali iri gözlü güzel huriler beklemektedir. Orada anlamsız ve boş laflar işitmeyeceklerdir. Ancak selam sözünü işiteceklerdir. İşte bu nimetler onların yaptığı sâlih amellerin bir karşılığıdır.

Bu bölümün sûreyle ve bir önceki bölüm ile olan münâsebeti hakkında şunları söyleyebiliriz;

1. Kıyâmet alçaltıcı ve yükselticidir. Sâbıklar sâlih amelleri vesilesiyle Allah katında, onun yakın kulları mertebesine ulaşmışlar, mertebeleri de yükselmiştir.
2. Üç grup içerisindeki sâbıklar, amelleri sebebiyle herkesten önde oldukları gibi cennet nimetlerinde de amelleri vesilesiyle öndelerdir.

3.3. İYİLER (ASHÂBÜ'L-YEMÎN)

Bu başlık altında, âhiret hayatında iyilerin karşılaşacakları cennet nimetleri ve mükafaatları ele alınacaktır.

Âyetler

﴿وَأَصْحَابُ الْيَمِينِ مَا أَصْحَابُ الْيَمِينِ ﴿٧٧﴾ فِي سِدْرٍ مَّخْضُودٍ ﴿٧٨﴾ وَطَلْحٍ مَّنْضُودٍ ﴿٧٩﴾ وَظِلِّ مَمْدُودٍ ﴿٨٠﴾ وَمَاءٍ مَّسْكُوبٍ ﴿٨١﴾ وَفَاكِهَةٍ كَثِيرَةٍ ﴿٨٢﴾ لَا مَقْطُوعَةٍ وَلَا مَمْنُوعَةٍ ﴿٨٣﴾ وَفُرُشٍ مَّرْفُوعَةٍ ﴿٨٤﴾ إِنَّا أَنْشَأْنَاهُنَّ إِنِشَاءً ﴿٨٥﴾ فَجَعَلْنَاهُنَّ أَبْكَارًا ﴿٨٦﴾ غُرُبًا أَثْرَابًا ﴿٨٧﴾ لِأَصْحَابِ الْيَمِينِ ﴿٨٨﴾ تِلْكَ مِنَ الْأُولَىٰ ﴿٨٩﴾ وَتِلْكَ مِنَ الْآخِرِينَ ﴿٩٠﴾﴾

Meâlleri

27. Sağdakiler, ne mutlu o sağdakilere!
28. Dikensiz dalbastı kiraz ağaçlarının altında,
29. Meyveleri kat kat dizili muz ağaçları,
30. Genişçe yayılmış gölgeler,
31. Fıskıran sular,
32. Ve bol bol meyveler,
33. Tükenmeyen ve yasaklanmayan,

34. *Ve yükseltilmiş döşekler,*
35. *Biz kadınları yeniden yarattık.*
36. *Onları bâkireler yaptık.*
37. *Sevgi dolu ve uyum içinde,*
38. *Bütün bunlar sağdakiler içindir.*
39. *Bir çoğu öncekilerdendir.*
40. *Bir çoğu da sonrakilerdendir.*

Tefsiri

“Sağdakiler, Ne Mutlu O Sağdakilere!”²⁰³

Sûrenin sekizinci, otuz sekizinci ve doksanuncu âyetlerinde geçen ifadeler aynı manaya gelmektedir. Sağdakilerin mertebesinin sâbıklara nispetle ve sûrede ifade edilen nimetler sebebiyle düşük olduğu görülmektedir.²⁰⁴

Sağdakilerin kimler olabileceğine dair müfessirlerin bu hususta altı farklı görüşü bulunmaktadır.

1. Hz. Ali'den (r.a.) nakledilen rivâyette, sağdakiler müminlerin çocuklarıdır.²⁰⁵
2. Süddî'ye göre, onlar hak ehlidir.
3. Meymûn'a göre, onlar Sâbıkların mertebesine ulaşamayanlardır.
4. Ya'kub b. Mücahid'e göre, kitabı sağ eline verilen kimselerdir.
5. Hasan'a göre, onlar peygamberleri göremeyen geçmiş ümetlerin tâbiîleridir.
6. Ca'fer b. Muhammed'e göre, onlar sâlih amellerine kötülük karıştıranlardır.²⁰⁶

Yukarıda ifade edilen görüşleri, şu şekilde derleyebiliriz. Onlar dünya hayatında peygamberleri göremeyen, iyilikleri kötülüklerinden fazla olan ve bu sebeple amel defterleri sağ ellerine verilen kimselerdir.

²⁰³ Vâkıa, 56/27.

²⁰⁴ es-Sem'ânî, **a.g.e.**, C: V, s. 348; İzzeddin b. Abdüsselâm, Ebû Muhammed İzzüddîn Abdülazîz b. Abdisselâm b. Ebi'l-Kâsım es-Sülemî ed-Dımaşkî (ö. 660/1262), **İhtisâru Tefsîri'n-Nüket ve'l-Uyûn**, thk. Abdullah b. İbrâhîm b. Abdillâh el-Vüheybî, Mektebetü'l-Melik Fahd el-Vataniyye, Riyad, 1996, C: III, s. 275.

²⁰⁵ Taberî, **a.g.e.**, C: XXI, s. 306; İbnü'l-Cevzî, **a.g.e.**, s. 1388.

²⁰⁶ Mâverdî, **a.g.e.**, C: V, s. 453.

“Dikensiz Dalbastı Kiraz Ağaçlarının Altında, Meyveleri Kat Kat Dizili Muz Ağaçları, Genişçe Yayılmış Gölgeler,”²⁰⁷

Âyetin nüzul sebebi hakkında Mücahid’ten şöyle bir rivâyet nakledilmektedir: “Müslümanlar Tâif’in verimli topraklarından olan Vecc’e geldiklerinde oradaki ağaçlar çok hoşlarına gitmiştir. Bizim de bunun gibi ağaçlarımız olsaydı dediler. Bunun üzerine bu âyetin nâzil olduğu ifade edilmektedir.”²⁰⁸

Âyette yer alan “sidr” kelimesini kiraz ağacı olarak tercüme ettik. Bu ağaç, aslında “nebk” ağacıdır. Arabistan kirazı olarak da bilinmektedir. Nebk, sidr ağacının bir meyvesidir. Araplar tarafından iyi bilinir ve sevilen bir meyve türüdür. Arap yarımadasına özgü bir meyvedir. Ayrıca sidr ağacı dikenli bir ağaçtır.²⁰⁹

مَحْضُودٍ dikensiz anlamına geldiği gibi dikenleri sökülmüş anlamına da gelmektedir.²¹⁰ Beyhakî, Ebu Ümâme’nin (r.a.) şöyle dediğini rivâyet etmiştir: “*Bir çöl bedevisi Hz. Peygamber’e gelerek, “ey Allah’ın Resulü, Allah Teâlâ Kur’ân’da eziyet veren bir ağacı zikrediyor. Halbuki cennette sahibine eziyet verecek bir ağacın bulunmadığını düşünüyordum.” dedi. Allah Resûlü ona, “nedir o” diye sorunca bedevi, sidr ağacı olduğunu ve bu ağacın dikenleri olduğunu söyledi. Bunun üzerine Allah Resûlü de şöyle buyurdu: “Allah Teâlâ Kur’ân’da “فِي سِدْرٍ مَّحْضُودٍ” buyurmadı mı”? Allah Teâlâ o ağacın dikenlerini sökmüş ve her dikenin yerine meyveler koymuştur.*²¹¹ Âyetin tercümesinde de ifade ettiğimiz bir diğer anlamı, Mücahid ve Dahhâk’a göre, meyvelerin bolluğundan dallarının aşağı doğru sarkmasıdır.²¹²

طَلْحٍ kelimesi Araplarda büyük dikenleri olan ağaca denir.²¹³ Ancak müfessirlerin çoğu bunu muz ağacı olarak tefsir etmişlerdir.²¹⁴

²⁰⁷ Vâkıa, 56/28-30.

²⁰⁸ Suyûtî, **ed-Dürri’l-Mensûr**, C: XIV, s. 190.

²⁰⁹ İsmâil Hakkı Bursevî, **a.g.e.**, C: IX, s. 324.

²¹⁰ İbn Kuteybe, **a.g.e.**, s. 447.

²¹¹ el-Münzirî, Ebû Muhammed Zekiyüddîn Abdülazîm b. Abdilkavî b. Abdillâh, (ö. 656/1258), **et-Tergîb ve’t-Terhîb**, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut, 2003, C: IV, s. 882.

²¹² Mâverdî, **a.g.e.**, C: V, s. 453; İbnü’l-Cevzî, **a.g.e.**, s. 1388.

²¹³ İbn Kuteybe, **a.g.e.**, s. 448.

²¹⁴ Mâverdî, **a.g.e.**, C: V, s. 454; İbnü’l-Cevzî, **a.g.e.**, s. 1388; el-Vâhidî, Ebü’l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed en-Nîsâbü’rî, (ö. 468/1076), **el-Vecîz fî Tefsîri’l-Kitâbi’l-‘Azîz**, thk. Safvân Adnân Dâvûdî, Dâru’l-Kalem, Dımaşk, 1995, C: II, s. 1060.

H.z. Ali (r.a.) "طَلْح" kelimesini Kâf Sûresi'nin onuncu âyetine itibar ederek "طلع" olarak okumuştur.²¹⁵ وَالنَّخْلَ بِاسِقَاتٍ لَهَا طَلْعٌ نَضِيدٌ Meâli,: "Tomurcukları salkım salkım dizilmiş uzun boylu hurma ağaçları yetiştirdik."²¹⁶ Ancak H.z. Ali (r.a.) bu görüşünden vazgeçmiş, mushafta ve meşhur kırâatte olduğu gibi okumayı tercih etmiştir. Tîbî bu rivâyetin doğru olamayacağını ve İslam halifesi olan bir sahâbinin böyle bir hata yapmasının mümkün olmadığını düşünmektedir.²¹⁷

مَنْضُودٍ kelimesi anlam olarak üst üste gelmiş ve istiflenmiş demektir. Meyveleri üst üste yığılmış anlamındadır.²¹⁸

Yukarıda ifade edilen iki tür ağacın, özellikleri bakımından birbirine zıt olduğu anlaşılmaktadır. Sidr, sıkı yaprakları ve küçük meyveleri olan bir ağaç türüdür. Halbuki muz, yaprakları geniş ve meyveleri de büyük olan bir ağaç türüdür. İki zıt kutbu ifade etmek suretiyle aslında bütün ağaç türleri ifade edilmek istenmiştir. Ayrıca her ağacın kendine özgü rengi, meyvesi ve kokusu vardır.²¹⁹

وِظِلِّ مَمْدُودٍ şafağın sökmesi ile güneşin doğması arasındaki sabah gölgesi gibi geniş ve boşluğu olmayan uzun gölgeler olarak ifade edilebilir.²²⁰ Çöllerde yaşayan Araplar için ağaçların gölgeleri rahatlık ve huzur anlamına gelmektedir. Çünkü onlar çöllerde yaşadıklarından sadece ağaçların serin gölgeleri altında istirahat edebilmektedirler. Burada ifade edilen gölgelerin, rahatlık ve huzur anlamına geldiğini söyleyebiliriz. ﴿وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَنُدْخِلُهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا لَهُمْ فِيهَا أَزْوَاجٌ مُطَهَّرَةٌ وَهُمْ فِيهَا ظِلِيلًا﴾²²¹ "İnanıp, iyi işler yapanları da içinde ebediyen kalmak üzere girecekleri, altlarından ırmaklar akan cennetlere sokacağız. Orada onlar için tertemiz eşler vardır ve onları eşsiz bir gölgeye koyarız."²²¹

²¹⁵ Taberî, a.g.e., C: XXI, s. 310.

²¹⁶ Kâf, 50/10.

²¹⁷ et-Tîbî, Ebû Muhammed Şerefüddîn Hüseyin b. Abdillâh b. Muhammed, (ö. 743/1343), **Fütûhu'l-Gayb fi'l-Keşf an Kınâi'r-Reyb**, thk. Lütîfî b. Muhammed ez-Zugayr, Yûsuf Abdullah el-Cevârne, Câizetu Dubay ed-Devliyye, Dubai, 2013, C: XV, s. 197.

²¹⁸ İbn Kesîr, a.g.e., C: VII, s. 138.

²¹⁹ Râzî, a.g.e., C: XXIX, s. 164.

²²⁰ Yazır, a.g.e., C: VII, s. 399.

²²¹ Nisâ, 4/57.

Eşsiz bir gölge ifadesi de rahat ve huzur için ifade edilmektedir. Çünkü insan gölgenin serinliğinde rahatça istirahat edebilir.²²²

مَمْدُودٍ kesilmeyen, devamlı, uzunca ve boşluğu olmayan demektir. Ra'd Sûresi otuz beşinci âyette olduğu gibi, “yemişleri ve gölgeleri devamlıdır.” Cennet ağaçlarının gölgesinin uzunluğu hakkında muhtelif rivâyetler mevcuttur.

Birincisi, Ebû Hüreyre'nin (r.a.) konu ile ilgili şöyle bir rivâyeti bulunmaktadır: “Cennette öyle ağaçlar vardır ki, binekli bir kişi o ağacın gölgesinde yüz yıl gider de o gölgeyi yine de aşamaz.”²²³

İkincisi, Amr b. Meymûn, yetmiş bin yıllık mesafe olduğunu belirtmektedir.²²⁴

Üçüncüsü, Amr b. Meymûn, beş yüz bin yıllık mesafe olduğunu nakletmiştir.²²⁵

Cennette muhtelif ağaçların olabileceğini ifade etmiştik. Binaenaleyh büyük ağaçların geniş ve uzun gölgeleri olabileceği gibi küçük ağaçlarında kısa gölgeleri olabilir. Ancak bazı müfessirler bu gölgelerin bu kadar uzun ve geniş olmasının asıl sebebi olarak ağaçları görmemektedirler. Bu görüşleri ifade etmek gerekirse şöyle söyleyebiliriz.

Rebî' b. Enes'e göre, bu gölge aslında Arşın gölgesidir.²²⁶

Râzî'ye göre, Allah Teâlâ'nın özel olarak yarattığı gölgedir.²²⁷ Râzî'nin bu görüşü herhangi bir delile dayalı görülmemektedir.

Ancak yukarıda ifade ettiğimiz hadiste bu gölgelerin, ağaçların gölgesi olduğu gayet açıktır. Bu gölgelerin tek bir ağaca ait olabileceği gibi sıkı sıkıya duran ağaçların gölgeleri olması kuvvetle ihtimaldir. Bugün şehirlerimizde yol kenarlarına sıra sıra dizilmiş ağaçların oluşturduğu gölgeleri buna bir örnek olarak verebiliriz. Ayrıca

²²² İsmâil Hakkı Bursevî, **a.g.e.**, C: IX, s. 325.

²²³ Taberî, **a.g.e.**, C: XXI, s. 310.

²²⁴ Sa'lebî, **a.g.e.**, C: XXV, s. 455.

²²⁵ Taberî, **a.g.e.**, C: XXI, s. 310.

²²⁶ Sa'lebî, **a.g.e.**, C: XXV, s. 455.

²²⁷ Râzî, **a.g.e.**, C: XXIX, s. 165.

sıkıca dizilmiş ağaçların oluşturduğu tabiat parkları ve ormanları da buna örnek olabilir.

Cennet ehlinin gölgelenmek ve istirahat etmek için ağaca ve gölgesine ihtiyaç duyması şart mıdır? Elbette şart değildir. Ancak insanoğlu dünya hayatında gördüklerine ve yaşadıklarına kıyas ederek bir nimetin kıymetini ölçebilmektedir. Bundan dolayı bu tür misallerin verildiğini ifade edebiliriz.

“Fıskıran Sular,”²²⁸

Çağlayarak akan sular, suyun bolluğuna işaret etmektedir. şelale gibi yüksek yerlerden sürekli gece-gündüz akan sular anlamındadır.²²⁹

Çöllerde ve sulardan uzak yaşayan araplar için su kaynakları son derece önemlidir. Onlar ihtiyaç duydukları suları, su kuyularından veya küçük su birikintilerinden temin ederek yaşantılarını sürdürmektedir. Allah Teâlâ kullarına cennette hiç tükenmeyen, durmadan akan, berrak ve tertemiz sular vadederek dünya hayatında yaşadıkları su sıkıntısının sona ereceğini müjdelemektedir.

“Ve Bol Bol Meyveler, Tükenmeyen ve Yasaklanmayan,”²³⁰

Bol bol türlü türlü hiç kesilmeyen ve tükenmeyen meyveler, Semerkandî bunu renk renk meyveler olarak tefsir etmektedir.²³¹

Allah Teâlâ Sâbıklar için her türlü meyveden dilediklerini ikram etmiştir. Sâbıkların cennetinde her türlü meyve olduğuna göre o meyve türlerine ait ağaçların da olması gerekir. Peki neden hiçbir ağaç zikredilmemiştir? Çünkü Sâbıklara cennette yapılacak ikram ön plana çıkarılarak anlatılmak istenmektedir. Oysa ki insanoğlu ferdi olarak meyveyi dalından kopararak yemeyi daha çok sever. Dolayısıyla Sâbıkların yaşayacağı cennet tasavvurunda daha çok ikram, ziyafet, zevk ve sefa ön plana

²²⁸ Vâkıa, 56/31.

²²⁹ Sem‘ânî, **a.g.e.**, C: V, s. 349.

²³⁰ Vâkıa, 56/32-33.

²³¹ Semerkandî, **a.g.e.**, C: III, s. 316.

çıkarılmak istenmektedir. Sağdakilerin cennetinde ise, cennet bahçelerin doğallığı, eşsiz manzaraları, türlü türlü meyve bahçeleri anlatılmaktadır.

لَا مَقْطُوعَةٍ ifadesine hiç kesilmeyen meyveler diyebileceğimiz gibi dalından koparılmamış, taptaze meyveler olarak da ifade edebiliriz.

Dünyada mevsimsel şartlar ve mevsimsel döngüye bağlı olarak meyveler gelişmekte ve olgunlaşmaktadır. Cennet, insan hayatının en yaşanabilir iklim ortamına sahip bir yer olduğu da buradan anlaşılmaktadır. Çünkü her türde meyvenin yetişmesi ve olgunlaşması için uygun bir iklime ihtiyaç duyulmaktadır.

Dünya meyveleri ile cennet meyveleri bazı yönleri itibariyle benzerlik gösterdiği ifade edilebilir. “Cennetlerin meyvelerinden kendilerine her rızık verilişinde, “Bu daha önce bize verilen rızık!” diyecekler. Hâlbuki bu rızık onlara benzer olarak verilmiştir.”²³²

Dünyanın sıcaklığı, havası, suyu ve toprağı insan hayatı ve yaşamı için elverişli ve uyumlu olduğu kadar, bitkilerin ve diğer canlıların da yaşamı için uyumlu ve bir o kadar elverişlidir.

“Ve Yükseltilmiş Döşekler, Biz Kadınları Yeniden Yarattık. Onları Bâkireler Yaptık. Sevgi Dolu ve Uyum İçinde,”²³³

فُرُشٌ, فُرُشٌ kelimesinin çoğuludur. Yere yayılan ve serilen örtü anlamındadır. Müfessirler âyetin tefsiri hakkında iki görüş bildirmişlerdir.

Birincisi “Fıraş”, hakiki anlamda olup örtü serilmiş yüksek döşekler ve yataklar anlamındadır. Bu görüşü, “*Biz kadınları yeniden yarattık.*” âyeti desteklemektedir. Çünkü bu döşeklerde ve yataklarda cennet ehlinin oturacağı ve istirahat edeceği görülmektedir.

İkincisi, “Fıraş”, hakiki manasında olmayıp kinayeten huri anlamına gelmektedir. Çünkü araplar “fıraş” kelimesini kadınlar için kinayeten

²³² Bakara, 2/25

²³³ Vâkıa, 56/34-37.

kullanmaktadırlar. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Şu hadisinde olduğu gibi: “Çocuk doğmuş olduğu yatağa aittir.”²³⁴ Bu durumda مَرْفُوعَة kelimesi, cennet kadınlarının sıfatı sayılmaktadır. Buna göre âyetin anlamını Şöyle ifade edebiliriz: Cennet kadınları güzellik, Őân ve sahip oldukları Şeyler bakımından yüksek mertebeye sahiptirler.

Dünya kadınları yepyeni bir yaratılıştan sonra cennete girecekleri ifade edilmektedir. Dünya hayatında karŐılaŐtıkları yaŐlılıĐın, çirkinliğın, kusurun ve engellerin olmadığı bir biçimde yeniden var olacakları söylenmektedir. Bu husuta Hz. Peygamber'den (s.a.v.) Şöyle bir rivâyet nakledilmektedir: “Yeniden yaratılan bu kadınlar, dünyada kocamıŐ ve buruŐmuş kadınlardır.”²³⁵ Müfessirler bu âyet hakkında iki görüş bildirmektedirler.

Mukâtil'e göre, bu âyette ifade edilen dünya kadınlarıdır.²³⁶ Âlûsî bu görüşün âyetin siyâkı açısından daha doğru olacağı düşüncesindedir.²³⁷

Kuşeyrî'ye göre, bunlar hurilerdir.²³⁸

Zeccâc'a göre onları yeniden inşa etmenin anlamı, bâkireliğe geri döndürmektir. Bu konu hakkında doğrusunu söylemek gerekirse âyet, genel bir mana ifade etmesi sebebiyle dünya kadınlarını ve cennet hurilerini ifade etmektedir. “Hurilerin inŐası” onların baŐtan yaratılmasını ifade ederken, “dünya kadınlarının inŐası” ise dünya hayatlarından daha güzel bir biçimde yaratılmaları anlamına gelmektedir.²³⁹

“أبكار”, “بكر” kelimesinin çoğu olup bâkire anlamına gelmektedir. Kelimenin mastarı “bekâret” olarak ifade edilmektedir. Râğıb, bu kelimenin aslı “bukra” olup günün erken saati anlamına geldiğini söylemektedir. Doğan ilk çocuğa bkr denildiği gibi doğum yapmamıŐ kıza da bkr denilmektedir. Bkr kelimesinin, doğum yapmış

²³⁴ Buhârî, a.g.e., C: VI, 90, Muhâribîn min Ehli'l-Kufri ve'r-Ridde, 8.

²³⁵ Tirmizî, a.g.e., C: V, 49, Tefsîru'l-Kur'ân, 56.

²³⁶ Mukâtil b. Süleyman, a.g.e., C: IV, s. 219; İbn Cüzey, a.g.e., C: II, s. 401; Bikâi, a.g.e., C: XIX, s. 209.

²³⁷ Âlûsî, Ebü's-Senâ Şihâbüddîn Mahmûd b. Abdillâh b. Mahmûd el-Hüseynî, (ö. 1270/1854), **Râhu'l-Meânî**, thk. es-Seyyid Mahmud Şükrî el-Âlûsî el-Bağdâdi, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabiyye, Beyrut, t.y., C: XXVII, s. 142.

²³⁸ Kuşeyrî, a.g.e., C: III, s. 276.

²³⁹ İbnü'l-Cevzî, a.g.e., s. 1389.

dul bir kadına nisbetle söylenmesinden ötürü ortaya çıktığı düşünülmektedir. Çünkü bâkire bir kız dul bir kadına göre eş olarak daha da tercih edilir.²⁴⁰

Semerkandî, dünya kadınlarının cennet hurilerinden daha güzel olacağını ifade etmektedir. Çünkü onlar dünyada bâkire olarak yaratılmışlardır. Onlar dünya hayatında hurilerin aksine sâlih ameller işleyen, bu hayatı yaşamış, görmüş ve geçirmişlerdir.²⁴¹

“عرب”, “عروب” kelimesinin çoğuludur. Tıpkı “subur” kelimesi “sabûr” kelimesinin çoğulu olduğu gibi, bu kelime kocasını seven kadın anlamına gelmektedir.²⁴²

İkrime ve Katâde’ye göre, kocasına sevgi göstergesi olarak naz ve cilve yapan kadın anlamına gelmektedir. Saîd b. Cübeyr, Hasan-ı Basrî ve Abdullah b. Ubeydullah’a göre, kocalarına karşı istekli kadınlar anlamına gelmektedir.²⁴³ Zeyd b. Eslem’e göre, tatlı ve güzel sözlü anlamındadır.²⁴⁴

Cennet kadınları cennet ehli gibi aynı yaşta olacaklardır. Muâz b. Cebel (r.a.) konuyla ilgili olarak Hz. Peygamber’den (s.a.v.) şöyle bir rivâyet nakletmektedir: “Cennet ehli cennete tüysüz, daha bıyıkları bitmemiş, gözleri sürmeli ve otuz, otuz üç yaşlarında girerler.”²⁴⁵

Yukarıda ifade edilen veya edilemeyen nice güzellik ve özelliklerin cennet kadınlarında ve hurilerde olması kadar doğal bir şey olamaz. Ayrıca cennet ehli, eşlerinin yanlarına her gittiğinde onları bâkire olarak bulmaları, onların yeniden ve devamlı olarak bir inşâ içerisinde olduklarını göstermektedir.

²⁴⁰ Râgıb el-İsfahânî, **a.g.e.**, md. “b-k-r” s. 140.

²⁴¹ Semerkandî, **a.g.e.**, C: III, s. 316.

²⁴² İbn Âdil, Ebû Hafs Sirâcüddîn Ömer b. Nûriddîn Alî b. Âdil en-Nu‘mânî ed-Dımaşkî, (ö. 880/1475), **el-Lübâb fi Ulûmi’l-Kitâb**, thk. Âdil Ahmed Abdulmevcûd, Ali Muhammed, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut, 1998, C: XVIII, s. 402.

²⁴³ Taberî, **a.g.e.**, C: XXI, s. 324.

²⁴⁴ Ebû Hayyân, **a.g.e.**, C: X, s. 82.

²⁴⁵ Tirmizî, **a.g.e.**, C: IV, 40, Sıfati’l-Cenne, 12.

“Bütün Bunlar Sağdakiler İçindir.”²⁴⁶

Bu saydığımız nimetler, sağdakilere aittir. Vâkıa Sûresi'nin yirmi dördüncü âyetinde ifade edilen “*Amellerine karşılık olarak.*” ifadesi Sâbıklar için kullanılmıştır. Bu ifadeyle onlara vadedilen cennetin, onların amellerine karşılık olarak verildiği anlaşılmaktadır. Bu durumda sağdakilerin amellerine karşılık olarak da böyle bir cennetin verilmiş olması mümkündür.

“*Amellerine karşılık olarak.*” âyeti, sağdakiler için ayrıca ifade edilmediği görülmektedir. Bunun nedeni olarak, Tûr Sûresi'ndeki şu âyeti gösterebiliriz. “*وَالَّذِينَ*”

﴿*آمَنُوا وَاتَّبَعَتْهُمْ ذُرِّيَّتُهُمْ بِإِيمَانٍ أَلْحَقْنَا بِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَمَا أَلَتْنَاهُمْ مِنْ عَمَلِهِمْ مِنْ شَيْءٍ كُلُّ امْرِئٍ بِمَا كَسَبَ رَهِينٌ*﴾²⁴⁷

Meâli: “*İman edip zürriyetleri de iman ile onlara tâbi olanlar (yok mu?); işte biz, nesillerini de kendilerine kattık. Onların amellerinden bir şey de eksiltmedik. Herkes kendi kazandığına bağlıdır.*”²⁴⁷

Bu âyete göre, sağdakiler yaptıkları amellere karşılık olarak cennete girdikleri takdirde, kendilerinden daha yüksekte olan atalarının yanına gidebilecekleri mümkün görülmektedir.²⁴⁸ Bu sebepten ötürü cennet mertebesi her ne kadar amellere göre belirlense de Allah Teâlâ'nın rahmeti ve merhameti ile kişinin daha yüksek mertebelere ulaşabileceği söylenebilir.

“Bir çoğu öncekilerdendir. Bir çoğu da sonrakilerdendir.”²⁴⁹

Mukâtil b. Süleyman bu âyetlerin nâsih olduğunu ve sûrenin 13. ve 14. âyetlerini nesh ettiğini söylemektedir. Ancak müfessirler Vâkıa Sûresi'nde nâsih-mensûhun olmadığına ittifak etmişlerdir.²⁵⁰

Ayrıca söz konusu âyetler üç sebepten ötürü mensûh sayılamaz.

²⁴⁶ Vâkıa, 56/38.

²⁴⁷ Tûr, 52/21.

²⁴⁸ Yazır, **a.g.e.**, C: VII, s. 402.

²⁴⁹ Vâkıa, 56/39-40.

²⁵⁰ el-Mukrî, Ebü'l-Kâsım Hibetullah b. Selâme b. Nasr b. Alî el-Bağdâdî, (ö. 410/1019), **en-Nâsih ve'l-Mensûh**, thk. Zuheyr eş-Şâvîş, el-Mektebu'l-İslâmî, Beyrut, 1984, s. 172.

1. Müfessirler ve özellikle nâsîh-mensûh ilminin âlimleri söz konusu âyetlerin mensûh olmadığı hususunda ittifak etmişlerdir.
2. Söz konusu âyetlerin haber cümleleri olması sebebiyle mensûh olarak kabul edilemeyeceği ifade edilmektedir.
3. “ثَلَاثَةٌ” kelimesi cemaat, grup ve fırka anlamlarına gelmektedir. Anlam olarak azı da çoğu da kapsayan bu tür anlamlar, birbirini nesh edemez.

Sûrenin 13. ve 14. âyetleri nâzil olduğunda Ömer (r.a.) duruma ağlayarak, “*Ey Allah’ın Resûlü, sana iman ettik ve seni doğruladık. Buna rağmen bizden kurtulanlar az mı? diye sordu. Sonra sûrenin 39. ve 40. âyetleri nâzil olduğunda, Hz. Peygamber (s.a.v.) Ömer’i (r.a.) çağırarak, “Allah Teâlâ senin dediğin hakkında bu âyetleri indirdi”. dedi. Ömer: (r.a.) “Biz Allah’tan razı olduk, Peygamber’imizi doğruladık.” dedi. Sonra Hz. Peygamber (s.a.v.) sözlerine şöyle devam etti: “Âdem’den (a.s.) bize kadar bir sülle ve bizden kıyâmete kadar bir sülle”, dedi.*²⁵¹

Bu hadisten de anlaşılacağı üzere “sülle” kelimesinin bir çok manaya gelmektedir. Ayrıca âyetlerin birbirini nesh etmediği de anlaşılmaktadır.

3.4. KÖTÜLER (ASHÂBÜ’Ş-ŞİMÂL)

Bu başlık altında, kötülerin âhîret hayatında karşılaşacakları cehennem azabı ele alınacaktır.

Âyetler

﴿وَأَصْحَابُ الشِّمَالِ مَا أَصْحَابُ الشِّمَالِ ﴿٤١﴾ فِي سَمُومٍ وَحَمِيمٍ ﴿٤٢﴾ وَظِلٍّ مِنْ يَحْمُومٍ ﴿٤٣﴾ لَا بَارِدٍ وَلَا كَرِيمٍ ﴿٤٤﴾ إِنَّهُمْ كَانُوا قَبْلَ ذَلِكَ مُتْرَفِينَ ﴿٤٥﴾ وَكَانُوا يُصِرُّونَ عَلَى الْحِنثِ الْعَظِيمِ ﴿٤٦﴾ وَكَانُوا يَقُولُونَ أَإِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا وَعِظَامًا أَإِنَّا لَمَبْعُوثُونَ ﴿٤٧﴾ أَوْ بَاوْنَا الْأَوْلُونَ ﴿٤٨﴾ قُلْ إِنَّ الْأَوَّلِينَ وَالْآخِرِينَ ﴿٤٩﴾ لَمَجْمُوعُونَ إِلَى مِيقَاتٍ يَوْمٍ مَعْلُومٍ ﴿٥٠﴾ ثُمَّ إِنَّكُمْ أُنْتَبِهُوا فِي الصَّالُونَ الْمُكَذِّبُونَ ﴿٥١﴾ لَأَكْلُونَ مِنْ شَجَرٍ مِنْ زُقُومٍ ﴿٥٢﴾ فَمَالُؤُونَ مِنْهَا الْبُطُونَ ﴿٥٣﴾ فَسَارِبُونَ عَلَيْهِ مِنَ الْحَمِيمِ ﴿٥٤﴾ فَسَارِبُونَ شُرْبَ الْهَيْمِ ﴿٥٥﴾ هَذَا نُزِّلَهُمْ يَوْمَ الدِّينِ ﴿٥٦﴾﴾

²⁵¹ el-Vâhidî, *Esbâbu’n-Nüzûl*, thk. Kemâl Beysûnî Zaglûl, Dâru’l-Kütûbi’l-İlmiyye, Beyrut, 2001, s. 422.

Meâlleri

41. *Soldakiler, ne yazık o soldakilere!*
42. *İçlerine işleyen bir ateş ve kaynar su içinde,*
43. *Kapkara dumandan bir gölge altındadırlar.*
44. *Ne serinleten ne de rahatlatan,*
45. *Çünkü onlar, bundan önce varlık içinde şımartılmışlardı.*
46. *Ve büyük günahı işlemekte ısrar ediyorlardı.*
47. *Ve diyorlardı ki: "Biz öldükten, toprak ve kemik yığını olduktan sonra, biz mi bir daha diriltileceğiz?"*
48. *"Evvvelki atalarımız da mı?"*
49. *De ki: "Şüphesiz evvelkiler de sonrakiler de,"*
50. *Belli bir günün belli vaktinde mutlaka toplanacaklardır!*
51. *Sonra şüphesiz, siz ey sapıklar, yalancılar!*
52. *Elbette ki, zakkumdan olan bir ağaçtan yiyecek kimselersiniz.*
53. *Karınlarınızı hep onunla dolduracaksınız.*
54. *Üstüne de kaynar su içeceksiniz.*
55. *Susuzluk illetine tutulmuş develerin içişi gibi içeceksiniz.*
56. *İşte ceza gününde onların ağırlanışı böyledir.*

Tefsiri

"Soldakiler, Ne Yazık O Soldakilere!"²⁵²

Dünya hayatında hakka tâbi olmayan, çağrıya uymayan ve sonucunda âhireti ve dirilişi inkâr ederek düştükleri bu acı dolu durumlar, bu ifadelerle tasvir edilmektedir.

Ashâbu's-Şimâl sûrede anlatılan üçüncü gruptur. Ashâbu's-Şimâl, Ashâbu'l-Meş'emeh ve sapkın yalancılar, aynı grup için ifade edilen sözcüklerdir. Bunlar yaptıkları kötülüklerden dolayı amel defterlerini sol eline alan kimselerdir. Bundan sonra gelecek âyetlerde, onlara ne tür azapların ve cezaların verileceği ifade edilmektedir.

²⁵² Vâkıa, 56/41.

“İçlerine İşleyen Bir Ateş ve Kaynar Su İçinde,”²⁵³

سَمُومٌ, vücûdu yakan ve kavuran sıcaklıkta bir hava anlamına gelmektedir. Bu hava, cehennem ateşinin hararetinden esen kızgın bir hava olarak yorumlanmıştır. Semûm kelimesi aynı zamanda öldürücü zehirli rüzgâr anlamına da gelmektedir.²⁵⁴

حَمِيمٌ, iç organları eritecek ve parça parça edecek kadar kızgın ve kaynar su anlamına gelmektedir.²⁵⁵ Muhammed Sûresi'nin on beşinci âyeti konuya açıklık getirmektedir, “وَسُقُوا مَاءً حَمِيمًا فَقَطَّعَ أَمْعَاءَهُمْ” *“bağırsaklarını parça parça edecek kaynar su içirilen kimseler,”*

في harfî ile onların kuşatıldığını ve hiçbir kaçışın olmadığı anlaşılmaktadır. Şöyle ki onlar, ateşin estirdiği kızgın hava ve kaynar suyun oluşturduğu bunaltıcı buharın ortasındadırlar. Kızgın hava ciltlerini yakarken içtikleri kaynar sular içlerini yakmaktadır.

Allah Teâlâ sâbıklara ve sağdakilere yaptıkları sâlih amellere karşılık kaynağından şaraplar, çağlayarak akan sular sunmaktadır. Soldakilere ise kötü amellerinden ötürü cennet ehline verilen nimetlerin tersi verilmektedir. Onlara serin sular yerine kaynar sular sunulmaktadır. Ferah ve rahat edebilecekleri yerler yerine kapkara dumanın sardığı yerler hazırlanmaktadır.

“Kapkara Dumandan Bir Gölge Altındadırlar. Ne Serinleten Ne de Rahatlatan,”²⁵⁶

Cennet ehli serin ve hoş mekanlarla ödüllendirilirken, cehennem ehli hoş olmayan, dumanlarla kaplı bir yerde azap içinde olacaklardır.

يَحْمُومٌ, kara duman anlamında olmakla birlikte cehennem ateşinden yükselen kapkara isli duman manasına da gelmektedir. من harfî, beyâniyyedir. Yani cehennem ateşinin oluşturduğu kapkara dumandan gölge demektir.

²⁵³ Vâkıa, 56/42.

²⁵⁴ Semerkandî, a.g.e., C: III, s. 318; Şevkânî, **Fethu'l-Kadîr**, Dâru'n-Nevâdir, Kuveyt, 2010, C: V, s. 153.

²⁵⁵ Semerkandî, a.g.e., C: III, s. 318; Mazharî, Kâdî Senâullah Panipatî, (ö. 1810), **Tefsiru'l-Mazharî**, thk. Ahmed 'İzzu 'Înâye, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabiyye, Beyrut, 2004, C: IX, s. 156.

²⁵⁶ Vâkıa, 56/43-44.

يَحْمُومٍ, hakkında Dahhâk şöyle der: “Ateşi kara, ehli kara ve oradaki her şey kapkaradır.”²⁵⁷ İbn Abbâs (r.a.) da aynı ifadeyi kullanmaktadır.²⁵⁸ Eslem b. Zeyd ise bunun cehennemdeki bir dağ olduğu fikrendedir. Ancak müfessirlerin çoğunluğuna göre bu dumanın gölgesi olarak ifade edilmektedir.²⁵⁹

Kannevcî'nin yorumu şöyledir: لَا بَارِدٍ وَلَا كَرِيمٍ bu sıfatlar ظِلِّ kelimesine ait olması gerekirdi, ancak söz konusu tertip lazım anlamında değerlendirilemez. Çünkü burada asıl maksadın ظِلِّ kelimesini işitenlere, sözde bir rahatlığın varlığını uyandırmaktır. Ancak bu gölgenin kaynağını duyduklarında, acı dolu azap olduğunu anlayacaklardır.²⁶⁰ Bu ifadenin asıl amacı, onlarla alay etmek ve onları zelil bir duruma düşürmek için ifade edildiği düşünülmektedir. Onları orada acıdan, perişanlıktan ve eziyetten başka bir şey beklememektedir.²⁶¹

İnkârcıları bu duruma düşüren ve cehennem ehli olmalarına sebep olan ana unsurlar, gelecek âyette şu sözlerle ifade edilmektedir.

“Çünkü Onlar, Bundan Önce Varlık İçinde Şımartılmışlardı.”²⁶²

مترف, varlıklı olmak demektir. Bu âyet soldakilerin hangi sebepten dolayı bu azaba uğradıklarını göstermektedir. Bu âyetteki إِنَّ, illeti beyan etmek içindir. Buradaki illeti şu şekilde ifade edebiliriz. Dünya hayatında varlıklı yaşamları ve zevke düşkünlükleri, onları Hak'tan alı koymuş, kibirleri ve sapkınlıkları yüzünden Hakk'ı kabul edemez hale gelmişlerdir.

Soldakiler hep varlıklı kimseler midir? Tek başına varlıklı olmak azaba uğramanın sebebi olabilir mi? Bu sorulara cevap vermeden önce şunu belirtmenin önemli olduğunu düşünmekteyiz. Vâkıa Sûresi, Mekke'de nâzil olan bir sûredir. Bu bağlamda âyetin muhâtabı, Mekke'nin efendileridir. Mekke'nin efendileri varlıklı bir yaşam sürmekteydiler. Sahip oldukları konum, onları zayıfların yanında bulunmaktan

²⁵⁷ Begavî, a.g.e., C: VIII, s. 18.

²⁵⁸ Mâverdî, a.g.e., C: V, s. 456.

²⁵⁹ İbn Atyye, a.g.e., C: V, s. 246.

²⁶⁰ İbn Ebû Hâtim, a.g.e., C: X, s. 3333; el-Kannevcî, Siddîk b. Hasan b. Alî el-Huseyn el-Buhârî, (ö. 1889), **Fethu'l-Beyân fi Mekâsidi'l-Kur'ân**, thk. Abdullah b. İbrâhîm el-Ensârî, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut, 1992, C: XIII, s. 370.

²⁶¹ el-Kâsimî, Muhammed Cemâluddîn (ö. 1914), **Mehâsinu't-Te'vîl**, y.y., 1957, C: XVII, s. 5653.

²⁶² Vâkıa, 56/45.

alikoymaktaydı. Atalarının dininden, kibirleri ve sapkınlıkları yüzünden vazgeçemediler.

Mekke’de yaşayan diğer köleler ve ihtiyaçlarını giderdikleri fakir akrabaları onlara uymuşlardır. Eğer bu efendiler Hakka tâbi olsalardı, köleleri ve akrabaları da Hakka tâbi olacaktı.

Hz. Peygamber (s.a.v.) Mekke’de halkı İslâm’a çağırdığında, Mekke’nin efendileri bu çağrıya kulak asmadıkları gibi, onlara tâbi olan kölelerini ve akrabalarını bu çağrıya uymaktan alikoymuşlardır. Mekke’nin efendilerini bu çağrıya uymaktan alıkoyan asıl sebep, Mekke’deki mevkileri ve bu mevkiden elde ettikleri zenginlik ve itibardı. Bu mevkiyi yitirmekten korkan Mekke’nin efendileri, Hz. Peygamber’in (s.a.v.) çağrısına uymamışlardır.

Kavminin Sâlih Peygamber’in (a.s.) çağrısına verdikleri şu cevaba bakalım:

﴿قَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا مِنْ قَوْمِهِ لِلَّذِينَ اسْتُضِعُوا لِمَنْ أَمَنَ مِنْهُمْ أَتَعْلَمُونَ أَنَّ صَالِحًا مُرْسَلٌ مِنْ رَبِّهِ قَالُوا إِنَّا بِمَا

﴿أُرْسِلَ بِهِ مُؤْمِنُونَ﴾ Meâli: “Kavminin ileri gelenlerinden büyüklük taslayanlar, içlerinden zayıf görülen inananlara dediler ki: Siz Salih'in, Rabbi tarafından gönderildiğini biliyor musunuz? Onlar da Şüphesiz biz onunla ne gönderilmişse ona inananlarız, dediler.”²⁶³ Bu âyette, kavmin ileri gelenleri kendilerinden daha düşük olanları baskı altına aldıkları açıkça görülmektedir.

Bir de Şuayb Peygamber’in (a.s.) çağrısına verdikleri şu cevaba bakalım, ﴿قَالَ

الْمَلَأُ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا مِنْ قَوْمِهِ لُخْرَجَتَكَ يَا شُعَيْبُ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَكَ مِنْ قَرِيْبَتِنَا أَوْ لَتَعُوْدُنَّ فِي مِلَّتِنَا قَالَ أَوَلَوْ كُنَّا

﴿كَارِهِينَ﴾ Meâli: “Şuayb’ın kavminden büyüklük taslayan ileri gelenler dediler ki: “Ey Şuayb! Andolsun, ya kesinlikle bizim dinimize dönersiniz ya da mutlaka seni ve seninle birlikte inananları memleketimizden çıkarırız.” Şuayb, “İstemesek de mi?” dedi.”²⁶⁴ Bu âyette de kavmin ileri gelenlerinin baskısını açıkça görmekteyiz.

Kavmin ileri gelenlerinin baskısına boyun eğip sapkınlıkta olanlar, onlarla beraber aynı azaba uğrayacakları bildirilmektedir. “İnsanların hepsi Allah’ın huzuruna çıkacak ve güçsüzler büyüklük taslayanlara diyecek ki: “Şüphesiz bizler size

²⁶³ A’râf, 7/75.

²⁶⁴ A’râf, 7/88.

*uymuştuk; şimdi siz az bir şey olsun, Allah'ın azabından bizi koruyabilecek misiniz?" Onlar da, "Eğer Allah bizi doğru yola erİştirseydi, biz de sizi doğru yola erİştirirdik. Şimdi sızlansak da, sabretsek de bizim için birdir. Artık bizim için hiçbir kurtuluş yoktur" derler."*²⁶⁵

Tek başına varlıklı olmak, azaba uğramanın bir sebebi olarak görülemez. Çünkü varlık, Allah'ın kullarına verdiği bir lütfudur. Asıl mesele, bu varlığa bağlı kalmayarak, mal, mülk ve mevki yüzünden Hak'dan yüz çevirmemektir.²⁶⁶

"Ve Büyük Günahı İşlemekte İsrar Ediyorlardı. ve Diyorlardı Ki: "Biz Öldükten, Toprak ve Kemik Yığını Olduktan Sonra, Biz Mi Bir Daha Diriltileceğiz?" Evvelki Atalarımız da Mı?"²⁶⁷

Onları büyük günah üzerinde ısrar ederek, bu kadar varlığa rağmen Allah'a şirk koşmuşlardır.²⁶⁸ Tek Allah'a şükretmeleri gerekirken putlara tapmış ve onlardan medet ummuşlardır. Allah Teâlâ'nın hiç affetmeyeceğini beyan ettiği günah, hiç şüphesiz şirktir. "*Çünkü ortak koşmak elbette büyük bir zulümdür.*"²⁶⁹

"*İsrar ediyorlardı*" Hz. Peygamber'in (s.a.v.) onlara ısrarla çağrı yaptığına bir işarettir. O her çağrı yaptığında onlar da ısrarla inkâr ediyorlardı. "*Peki ama, onlar bu mesaja inanmak istemiyorlarsa, kendini mi paralayacaksın?*"²⁷⁰

الجَنَّتْ, kelimesi günah anlamındadır. Müfessirlerin kelimenin manasıyla ilgili dört görüşü bulunmaktadır:

1. İbn Abbâs (r.a.), Dahhâk ve Hasan'a göre, şirk koşmak anlamına gelmektedir.
2. Mücâhid ve Katâde'ye göre, tövbe etmedikleri büyük günah anlamındadır.
3. Şa'bi'ye göre, Yemîn-i Gamûs'tur. Ölüp giden atalarının tekrar dirileceğine inanmıyorlar ve bunun üzerine yemin ediyorlardı. "*Onlar,*

²⁶⁵ İbrâhîm 14/21.

²⁶⁶ İbn Âşûr, **a.g.e.**, C: XXVII, s. 305.

²⁶⁷ Vâkıa, 56/46-48.

²⁶⁸ Mâverdî, **a.g.e.**, C: V, s. 457.

²⁶⁹ Lokmân, 31/13.

²⁷⁰ Kehf, 18/6.

*“Allah, ölen bir kimseyi diriltmez” diye var güçleriyle Allah’a yemin ettiler.”*²⁷¹

4. Zeccâc’a göre, şirk koşmak ve dirilişi inkâr etmek anlamına gelmektedir.²⁷² Onların büyük günahta ısrar etmeleri, yemin ederek dirilmeyi inkâr etmeleri demektir. Çünkü dirilmenin inkârı, Allah’ın kudretinin inkârı demektir. Bu kudret karşısında inandıkları putlara sığınmak demektir ki, bu da şirk olup en büyük günahdır.

“De ki: “Şüphesiz Evvelkiler de Sonrakiler de,” Belli Bir Günün Belli Vaktinde Mutlaka Toplanacaklardır!”²⁷³

Onlar âhireti ve ölümden sonra dirilişi inkâr ederek şöyle diyorlardı: “Bizler öldükten, mezarlarımızda toprak olup kemik yığını haline geldiğimizde, ölmeden önceki gibi hayata mı döneceğiz? Peki bizden evvel ölüp giden atalarımız da mı dirilecek?” Bunlara cevaben Allah Teâlâ Peygamber’ine şöyle dedi: “Söyle onlara ey Muhammed, sizden evvel olan atalarınız, sizler ve sizin gayrınız belli bir günün belli bir vaktinde hepimiz toplanacaksınız.” İşte o gün, kıyâmet günüdür.²⁷⁴

Bu âyet sûrenin asıl hedeflerinden olan dirilişe dikkat çekmektedir. Vâkıa Sûresi başlangıçta kıyâmetin adım adım oluşunu ifade etmektedir. İnsanlar dirildikten sonra nelerle karşılaşacağını, iyilerin ve kötülerin âkibetini detaylı bir şekilde beyan etmektedir. Şimdi bu âyetler ışığında diriliş konusuna farklı bir yaklaşım sergilenmektedir. Sûrenin son kısımlarına doğru gelindiğinde, ölüm gerçeği beyan edilerek konu pekiştirilmektedir.

İnkârcılar iddaalarını inkâr uslûbuyla ifade ettiklerinde, Allah Teâlâ Peygamber’ine (s.a.v.) diriliş konusunda bütün âlemin diriltileceğini haber vermesini buyurmaktadır. Ayrıca inkârcıların bu tavırlarından dolayı sonlarının ne olacağını da bildirmektedir. Allah Teâlâ onların sözlü münâkaşalarına karşın, Peygamber’ine (s.a.v.) “قُلْ” diyerek sözlü münâkaşa yapmasını emrettiği görülmektedir. Bu durumda “De ki: “Şüphesiz evvelkiler de sonrakiler de” âyetiyle onların iddiaları olan “Biz

²⁷¹ Nahl, 16/38.

²⁷² İbnü’l-Cevzî, a.g.e., s. 1390.

²⁷³ Vâkıa, 56/49-50.

²⁷⁴ Taberî, a.g.e., C: XXI, s. 340.

öldükten, toprak ve kemik yığına olduktan sonra, biz mi bir daha diriltileceğiz?” sözüne verilen ilk cevap olduğunu söyleyebiliriz.²⁷⁵

Kurtubî, bu âyetin mana olarak kalem ifade ettiğini ve delil olarak da لمجموعون buradaki “lâm” harfini göstermektedir. “Şüphesiz sizlerin yalan yeminlerinize karşın gerçekten toplanacaksınız” şeklinde yorumlanmaktadır.²⁷⁶

“Evvelkiler de sonrakiler de” ifadesiyle, yalnız onların değil geçmiş ve gelecek tüm insanlığın dirileceğini bildirmektedir.

لمجموعون kelimesi, mef’ûl kipinde olup hesaba çekilecekleri yer anlamındadır.²⁷⁷ Kıyâmetin isimlerinden olan “yevmu’l-cem’a” tabiri de âyet vesilesiyle daha da açık hale gelmektedir. “يَوْمَ يَجْمَعُكُمْ لِيَوْمِ الْجُمُعِ ذَلِكَ يَوْمُ التَّعَابِينِ”
“Toplanma vakti için Allah’ın sizi toplayacağı günü düşün. O gün, aldanişın ortaya çıkacağı gündür.”²⁷⁸

مِيقَاتِ, تَوْقِيتِ kelimesinden türemekle birlikte, bir şey hakkında vakit tayin etme anlamına gelmektedir. Tayin edilen vaktin, ne erken gelebilmesi söz konusu olabilir, ne de vaktini aşabileceği düşünülebilir. “De ki: “Sizin için belirlenen bir gün vardır ki, ondan ne bir saat geri kalabilirsiniz, ne de ileri geçebilirsiniz.”²⁷⁹ “Belli bir günün” ifadesiyle, tayin edilen vakit iyice pekiştirilmektedir.

مَعْلُومِ kelimesinin nekre olarak geldiğini görmekteyiz. Bunun sebebi, o günün ne zaman vuku bulacağını kimse tarafından bilinmemesidir. Buradaki bir diğer maksat ise sûrenin ilk âyetine atıftır.

“Sonra Şüphesiz, Siz Ey Sapıklar, Yalancılar!”²⁸⁰

ثُمَّ, tertip için gelmektedir. Azapların türlerini açıklamak, zamanlarını ve onlar hakkındaki bilgileri vermek açısından tertip ifade etmektedir. Zaman açısından tertibi şöyle ifade etmek mümkündür: İçlerine işleyen bir ateş ve kaynar sudan, kapkara dumandan oluşan gölgeden sonra, daha şiddetli bir azabın geleceğine işaret

²⁷⁵ İbn Âşûr, a.g.e., C: XXVII, s. 308.

²⁷⁶ Kurtubî, a.g.e., C: XX, s. 204.

²⁷⁷ Bikâî, a.g.e., C: XIX, s. 215.

²⁷⁸ Tegâbun, 64/9.

²⁷⁹ Sebe’, 34/30.

²⁸⁰ Vâkıa, 56/51.

etmektedir. Sebep olarak, “*Kapkara dumandan bir gölge altındadırlar. Ne serinleten ne de rahatlatan*”²⁸¹ bu âyetin soldakilere mahşerde verilecek bir tür azap olduğu görüşünde olanlar bulunmaktadır. Buna delil olarak “*Üç kola ayrılmış olan bir gölgeye gidiniz.*”²⁸² âyetini göstermektedirler. Bu durumda bu azabın cehenneme girmeden evvel uğrayacakları anlamına gelmektedir. Ayrıca bu görüşü “*İşte ceza gününde onların ağırlanışı böyledir.*”²⁸³ âyetiyle pekiştirmektedir. Ancak bu görüşte iddia edildiği gibi bir durum söz konusu değildir. Ayrıca mezkûr âyetleri, anlam bütünlüğü ve siyâk-sibâk açısından ele aldığımızda iddia edildiği gibi bir durumun olmadığı görülmektedir.

İbn Atıyye, bu âyetin muhatabı olarak Mekkeli müşrikleri görmektedir.²⁸⁴ Hâzin’e göre, muhatabın Mekkeli müşrikler olabileceği gibi her sapkın ve yalancı da bu âyetin muhatabı olabilir²⁸⁵

الضالون kelimesi, onların Hakka tâbi olmadıkları gerekçesiyle önce gelmiş olabilir. المكذوبون, ifadesi sapkınlığın sebebi olarak onların dirilişi inkâr etmelerine işaretler.²⁸⁶

“Elbette Ki, Zakkumdan Olan Bir Ağaçtan Yiyecek Kimselersiniz.
Karınlarınızı Hep Onunla Dolduracaksınız.”²⁸⁷

أكلون, fâil kipidir. Ancak burada fiil, gelecek zamanda olacak bir eylemi ifade etmektedir. Yani fiildeki, cehennemde olduklarında gerçekleşecektir.²⁸⁸

من شجر, harf-i cerr hakkında müfessirlerin farklı görüşleri vardır. Birinci olarak, harf-i cerrin zaid harf olduğu görüşünde bulunulmuştur. Taha Durra bu görüşün zayıf bir görüş olduğunu belirtmekle birlikte doğru olanın أكلون ile ilgili olmasıdır. Bu

²⁸¹ Vâkıa, 56/43-44.

²⁸² Murselât, 77/30.

²⁸³ Vâkıa, 56/56.

²⁸⁴ İbn Atıyye, a.g.e., C: V, s. 247.

²⁸⁵ Hâzin, a.g.e., C: IV, s. 239.

²⁸⁶ İbn Âşûr, a.g.e., C: XXVII, s. 309.

²⁸⁷ Vâkıa, 56/52-53.

²⁸⁸ Hasan Habenneke el-Meydânî, a.g.e., C: VII, s. 471.

durumda anlamı, “onlar zakkum ağacından bir şeyler yiyecekler” şeklindedir. Habenneke harf-i cerrin burada teb’iz manasında olduğu görüşündedir. Çünkü onlar cehennemde bu ağacın meyvesinden bir kısmını yiyeceklerdir. Habenneke bu görüşün doğruya daha yakın olduğunu söylemiştir. Habenneke ikinci harf-i cerrin beyâniyye olduğunu belirtmektedir. Yani cehennemde bulunan bir ağaç türü olan zakkum ağacına işaret vardır.²⁸⁹

Ancak kanaatimize göre birinci harf-i cerr beyanniye olup ağacın türüne işaret etmektedir. Yani yenilecek olan ağaç zakkum ağacıdır. Bu sayede hasr ifade edilerek diğer ağaç türleri anlamdan çıkarılmış olur. İkinci harf-i cerr cins beyan etmek için olabileceği gibi teb’iz için de olabilir.

Zakkum ağacı hakkında şunları söyleyebiliriz:

1. Meyvesi acı, görünüşü şeytanların başlarına benzeyen, kerih bir manzarası olan bir ağaçtır. Burada şekli bilinmeyen bir ağaca, sureti bizlerden gizli olan şeytanın başıyla teşbih edilmektedir. Burada ağacın ne kadar korkutucu ve çirkin bir manzaraya sahip olduğuna işaret edilmektedir. *“Tomurcukları sanki şeytanların başları gibidir.”*²⁹⁰
2. Zeccâc ve Ferrâ, şeytanlar birçok başı olan yılan gibidirler. Bu, yılanların en çirkin olanı, en kötüsü ve en korkutucu olanıdır.
3. Meyvesi acı ve kötü kokan bir ağaçtır. Cehennem ehli şiddetli açlıklarını gidermek için bu ağacın meyvesinden yerler.
4. Cehennem dibinde yetişen bir ağaçtır. *“O, cehennem dibinde biten bir ağaçtır.”*²⁹¹
5. Meyvesi yanmakta olan katran gibidir.

²⁸⁹ Hasan Habenneke el-Meydânî, a.g.e., C: VII, s. 472.

²⁹⁰ Sâffât, 37/65.

²⁹¹ Sâffât, 37/64.

6. Yiyenlerin mideleri suyun kaynadığı gibi kaynar.²⁹² “Gerçekten zakkum ağacı, günahkarların yemeğidir. Erimiş bakır gibi, karınlar içinde kaynar. Sıcak suyun kaynaması gibi.”²⁹³

فمالثون Meyvenin kötü kokusu, acı tadı ve iğrenç şekli, onları yemekten alı koymamaktadır. Bu iğrençliğe rağmen şiddetli açlıklarını bastırmak için midelerini tıka basa dolduracaklardır.²⁹⁴ Çünkü bunun dışında başka bir yiyecek bulunmayacaktır. “Onlara, acı ve kötü kokulu bir dikenli bitkiden başka yiyecek yoktur. O, ne besler ne de açlıktan kurtarır.”²⁹⁵

“Fâ” sebebiye olup uğrayacakları azabın şiddetine işaret etmektedir. Sadece bu kerih meyveyi yemekle bu azaptan bir kurtuluşun olmadığına ve midelerini doldurmadıkça durmayacaklarına işaret etmektedir.

Cehennem ehlinin yiyeceği bu acı, kötü kokulu, ne besleyen ne de açlıklarından kurtaran zakkum ağacının meyvesi, onlara şiddetli bir azap yaşatırken, susuzluk illetine tutulmuş develer gibi kaynar su içecekleri ifade edilmektedir.

“Üstüne de Kaynar Su İçeceksiniz. Susuzluk İletine Tutulmuş Develerin İçiş Gibi İçeceksiniz.”²⁹⁶

“Fâ” bir önceki âyete bir atıf olup, bu azabın midelerini tıka basa doldurduktan hemen sonra hiçbir ara vermeden gerçekleşeceğine işaret eder.²⁹⁷

عليه kelimesindeki zamir hakkında müfessirlerin farklı görüşleri bulunmaktadır. Mukâtil ve İbn Atıyye’ye göre, zamirin mercii yeme eylemine aittir.²⁹⁸ Taberî, mercii olarak ağacı işaret etmektedir.²⁹⁹ Şevkânî’ye göre, zamirin mercii zakkumdur.³⁰⁰

²⁹² Hasan Habenneke el-Meydânî, a.g.e., C: VII, s. 472.

²⁹³ Duhân, 44/43-46.

²⁹⁴ Âlûsî, a.g.e., C: XXVII, s. 146.

²⁹⁵ Gâşiye, 88/6-7.

²⁹⁶ Vâkıa, 56/54-55

²⁹⁷ Ebussuûd Efendi, a.g.e., C: VIII, s. 196; İbn Âşûr, a.g.e., C: XXVII, s. 311.

²⁹⁸ Mukâtil b. Süleyman, a.g.e., C: IV, s. 221; İbn Atıyye, a.g.e., C: V, s. 247.

²⁹⁹ Taberî, a.g.e., C: XXI, s. 342.

³⁰⁰ Şevkânî, a.g.e., C: V, s. 154.

Anlam ve bütüncül bir yaklaşım açısından Mukâtil ve İbn Atıyye'nin ifade ettiği görüş, kanaatimizce tercihe şayandır. Ayrıca Taberî de bu görüşe yer vermiş, ancak tercih etmemiştir. Tercih sebebimizi şu şekilde açıklayabiliriz: Yemek olarak sunulan zakkumdan olan bir ağaçtan yiyerek midelerini doldurmuşlardı. Yeme faslı bitince, azabın devamı için içme faslına geçilmektedir. Ayrıca burada zamirin müzekker olarak gelmesi zamirin yemeğe ait olduğuna dair bir işarettir.³⁰¹ Merciiin ağaca ve zakkuma ait olduğunu ifade etmek, kanaatimizce uzak bir ihtimaldir. Çünkü فمائلون منها âyetinde zamir müennes olarak gelerek zakkum ağacına işaret etmektedir. Burada belirtilmek istenen bir diğer önemli nokta ise, cehennem ehlinin asıl yemeğinin zakkum ağacının meyvesi olduğudur. Bu sebepten ötürü midelerini tıka basa doldurmaktadırlar. Tıpkı çölde günlerce aç kalmış ve bir daha yemek bulamama korkusu yaşayan birinin ne yediğine bakmadan açlığını dindirmeye çalışması gibidir. Çünkü burada tasvir edilen azap, cennet ehline verilen nimetlere zıt olarak gösterilmektedir. Cennet ehli türlü türlü nimetlerle mükafatlandırılırken ve canlarının çektiği kuş etlerini tüketirken, onlar azap olarak tek bir yemeğe mecbur bırakılmaktadır.

حميم, yüksek derecede kaynayan sudur.³⁰² “İçlerine işleyen bir ateş ve kaynar su içinde,”³⁰³ âyetine işaret etmektedir. Zakkum ağacından yedikleri meyvenin midelerinde oluşturduğu ateşi ve yarattığı susuzluğu gidermek için suya yönelmektedirler. Suyu gördüklerinde susuzluk illetine tutulmuş develer gibi suyu içmektedirler.³⁰⁴

Cennet ehline ikram edilen içeceklere karşı, cehennem ehline kaynar su sunulmaktadır. Muhammed Sûresi'nde bu karşılaştırma şöyle anlatılmaktadır: “Müttakîlere vâdolunan cennetin durumu şöyledir: İçinde bozulmayan sudan ırmaklar, tadı değişmeyen süttan ırmaklar, içenlere lezzet veren şaraptan ırmaklar ve süzme baldan ırmaklar bulunmaktadır. Orada meyvelerin her çeşidi onlarındır.

³⁰¹ İbn Âşûr, a.g.e., C: XXVII, s. 311.

³⁰² Şevkânî, a.g.e., C: V, s. 154; İbn Âşûr, a.g.e., C: XXVII, s. 310.

³⁰³ Vâkıa, 56/42.

³⁰⁴ Kurtubî, a.g.e., C: XX, s. 204; Hasan Habenneke el-Meydânî, a.g.e., C: VII, s. 473.

Rablerinden de bağışlama vardır. Hiç bu, ateşte ebediyyen kalan ve bağırsaklarını parça parça edecek kaynar su içirilen kimselerin durumu gibi olur mu?”³⁰⁵

Cehennem azaplarından biri olan kaynar su, farklı sûrelerde benzer anlamlarda geldiği gibi durumun vahametini ifade eden anlamlarda da gelmektedir. Benzer anlam ifade eden birkaç âyetin meâlini verelim: “*Onlar için, inkâr ettiklerinden dolayı kaynar bir içecek ve can yakıcı bir azab vardır.*”³⁰⁶ “*Kâfirlere gelince, inkâr etmekte olduklarından dolayı, onlar için kaynar sudan bir içki ve elem dolu bir azap vardır.*”³⁰⁷ Farklı anlamlarda gelen bazı âyetler de şöyledir. “*Onun arkasından da cehennem vardır. Ve irinli sudan içirilecektir. Onu yutmaya çalışacak, fakat boğazından geçiremeyecek ve her yandan ona ölüm gelecek, fakat o ölemez. Arkasından da çetin bir azab gelecektir.*”³⁰⁸ Bu âyette irinli sudan içileceği ifade edilmektedir. “*Eğer feryad edip yardım isteseler, erimiş maden gibi yüzleri haşlayan bir su ile cevap verilir. O ne kötü bir içecek ve ne kötü bir dayanma yeri!*”³⁰⁹ Bu âyette içilecek su, erimiş madene benzetilmiştir.

شرب, İbn Kesîr el-Mekkî, Ebû Amr ed-Dânî, İbn Âmir ve Kisâî (şerbe’l-hîm) olarak okumuşlardır. Yani, şin harfini meftûh okumuşlardır. Nâfi’, Âsım ve Hamza mezmûm olarak okumuşlardır. Ancak mana olarak bir değişiklik söz konusu değildir.³¹⁰

Bu âyet, önceki âyette ifade edilen kaynar suyun içilmesini açıklamaktadır. Zakkum ağacından karınlarını tıka basa dolduracakları gibi, kaynar suyu da böyle içecekler. Bu vahim durumu âyet, susuzluk iletine tutulmuş develerin su içmesine benzetmektedir.

³⁰⁵ Muhammed, 47/15.

³⁰⁶ En’âm, 6/70.

³⁰⁷ Yûnus, 10/4

³⁰⁸ İbrâhîm, 14/16-17.

³⁰⁹ Kehf, 18/29.

³¹⁰ İbn Mücâhid, **a.g.e.**, s. 623.

هيم kelimesi meksûr olup, هيماء، أهيم kelimelerin çoğuludur. Susamış deve demektir. Develerde görülen, su içtikçe suya kanmayan ve şişerek ölümle sonuçlanan bir hastalıktır.³¹¹

Bu benzetmede iki hususa işaret edilmektedir. Birincisi, kaynar sudan olabildiğince çok içeceklerdir. İkincisi ise, kaynar sudan çok fazla içmelerine rağmen suya kanmayacaklardır.³¹²

Üç grubun âhîret durumlarını anlatan âyetler, konuyu anlam bütünlüğü açısından ifade eden bir âyetle son bulmaktadır.

“İşte Ceza Gününde Onların Ağır lanışı Böyledir.”³¹³

Âyet, yakını ifade eden bir ism-i işaret ile başlayarak, soldakilerin çektiği azaba işaret etmektedir. نزل, misafire ilk olarak yemesi için hazırlanan şeydir.³¹⁴ نزل kelimesi, ikram ve ihsan için kullanılır. Burada bu ifade hangi anlam için kullanılmaktadır? Burada bu ifade aslında onları aşağılamak için kullanılmıştır. İnkârcıları cehennem ateşinden korkutmak için kullanılan ifade de olduğu gibi, “*Bunları acıklı bir azapla müjdele!*”³¹⁵

İbn Âşûr, yukarıda belirtilen azapların bir başlangıç niteliğinde olduğunu söyleyerek bu azapların cehenneme girilmesiyle başlayacağını belirtmektedir. Bu durumda başlangıç niteliğinde olan bu azaplardan sonra hangi büyük azaplar onları beklemektedir?³¹⁶

يوم الدين, ceza günü demektir. Yani bu, onların amellerine karşılık verilen bir ceza demektir. “*Amellerine karşılık olarak.*”³¹⁷ âyetinde ifade edildiği gibidir.

³¹¹ Taberî, **a.g.e.**, C: XXI, s. 343.

³¹² İbn Âdil, **a.g.e.**, C: XVIII, s. 414.

³¹³ Vâkıa, 56/56.

³¹⁴ Zemahşerî, **a.g.e.**, s. 1078.

³¹⁵ Âl-i İmrân, 3/21., Zemahşerî, **a.g.e.**, s. 1078; İbn Âdil, **a.g.e.**, C: XVIII, s. 415.

³¹⁶ İbn Âşûr, **a.g.e.**, C: XXVII, s. 312; Bikâî, **a.g.e.**, C: XIX, s. 218.

³¹⁷ Vâkıa, 56/24.

Ceza günü ifadesiyle sûrenin ana konusunu oluşturan üç gruba işaret etmektedir. İlk olarak soldakilere işaret ederek, onların diriliş gününü inkâr etmeleri ve ceza gününe inanmamaları sonucunda, ceza gününde amellerine karşılık olarak bu tür azapların verileceğini bildirmektedir. Ayrıca ceza günü ifadesiyle inananların amellerine karşılık verilen ödüllere de bir gönderme vardır. Ancak نزل kelimesini mutlak anlamda değerlendirdiğimiz takdirde, cehennem ehline sunulan azap olduğunu belirtmek daha uygundur. ﴿فَنُزِّلُ مِنْ حَمِيمٍ ۝۳۳ وَتَصْلِيَةً جَحِيمٍ ۝۳۴﴾ “İşte ona da kaynar sudan bir ziyafet vardır! Ve cehenneme atılma vardır.”³¹⁸ Âyeti, bu duruma açıklık getirmektedir.

3.5. ALLAH’IN GÜCÜ

Bu başlık altında, Allah’ın gücü, kudreti ve dirilişe dair deliller ele alınacaktır.

Âyetler

﴿نَحْنُ خَلَقْنَاكُمْ فَلَوْلَا تُصَدِّقُونَ ۝۵۷ أَفَرَأَيْتُمْ مَا تُمْنُونَ ۝۵۸ أَأَنْتُمْ تَخْلُقُونَهُ أَمْ نَحْنُ الْخَالِقُونَ ۝۵۹ نَحْنُ قَدَرْنَا بَيْنَكُمْ الْمَوْتَ وَمَا نَحْنُ بِمَسْبُوبِينَ ۝۶۰ عَلَىٰ أَنْ نُبَدِّلَ أَمْثَالَكُمْ وَنُنشِئَكُمْ فِي مَا لَا تَعْلَمُونَ ۝۶۱ وَلَقَدْ عَلِمْتُمُ النَّشْأَةَ الْأُولَىٰ فَلَوْلَا تَذَكَّرُونَ ۝۶۲ أَفَرَأَيْتُمْ مَا تَحْرُثُونَ ۝۶۳ أَأَنْتُمْ تَزْرَعُونَهُ أَمْ نَحْنُ الزَّارِعُونَ ۝۶۴ لَوْ نَشَاءُ لَجَعَلْنَاهُ حُطَامًا فَظَلَّمْتُمْ تَفَكَّهُونَ ۝۶۵ إِنَّا لَمُعْرِمُونَ ۝۶۶ بَلْ نَحْنُ مُحْرِمُونَ ۝۶۷ أَفَرَأَيْتُمُ الْمَاءَ الَّذِي تَشْرَبُونَ ۝۶۸ أَأَنْتُمْ أَنْزَلْتُمُوهُ مِنَ الْمُزْنِ أَمْ نَحْنُ الْمُنزِلُونَ ۝۶۹ لَوْ نَشَاءُ لَجَعَلْنَاهُ أَجَاًا فَلَوْلَا تَشْكُرُونَ ۝۷۰ أَفَرَأَيْتُمُ النَّارَ الَّتِي تُورُونَ ۝۷۱ أَأَنْتُمْ أَنْشَأْتُمْ شَجَرَتَهَا أَمْ نَحْنُ الْمُنشِئُونَ ۝۷۲ نَحْنُ جَعَلْنَاهَا تَذَكُّرًا وَمَتَاعًا لِلْمُقْبِينَ ۝۷۳ فَسَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظِيمِ ۝۷۴﴾

Meâlleri

57. Sizi Biz yarattık. Tasdik etmeniz gerekmez mi?
58. Attığınız meniyi gördünüz mü?
59. Onu siz mi yaratıyorsunuz yoksa yaratan Biz miyiz?
60. Aranızda ölümü takdir eden Biziz ve Bizim önümüze geçilmez.
61. Böylece sizin yerinize benzerlerinizi getirelim ve sizi bilmediğiniz bir yaratılışa tekrar var edelim diye,

³¹⁸ Vâkıa, 56/93-94.

62. *Andolsun, ilk yaratılışı bildiniz. Düşünüp ibret almanız gerekmez mi?*
63. *Toprağa ektiğiniz tohumu hiç gördünüz mü?*
64. *Onu büyütüp yeşerten siz misiniz, yoksa Biz miyiz?*
65. *Dileseydik, onu kuru bir çöp yapardık. Hayret eder dururdunuz.*
66. *"Doğrusu borç altına girdik."*
67. *"Doğrusu, biz yoksul bırakıldık."*
68. *Hiç içtiğiniz suya baktınız mı?*
69. *Buluttan onu siz mi indirdiniz, yoksa indiren Biz miyiz?*
70. *Dileseydik onu tuzlu yapardık. O halde şükretmeniz gerekmez mi?*
71. *Hiç tutuşturduğunuz ateşe baktınız mı?*
72. *Onun ağacını siz mi yarattınız, yoksa yaratan Biz miyiz?*
73. *Biz onu bir ibret ve sahraya konup göçenlerin istifadesi için yarattık.*
74. *Öyleyse azîm olan Rabbinin adını tesbih et.*

Tefsiri

“Sizi Biz Yarattık. Tasdik Etmeniz Gerekmez mi?”³¹⁹

Diriliş ve ceza gününün hakikatini ifade eden âyetleri ve buna karşın Mekkeli müşriklerin bu âyetleri inkâr ederek Hz. Peygamber’le (s.a.v.) münakaşaya girdiklerini söylemiştik. Müşrikler, “*Ve diyorlardı ki: “Biz öldükten, toprak ve kemik yığını olduktan sonra, biz mi bir daha diriltileceğiz? Evvelki atalarımız da mı?”*”³²⁰ diyerek Hz. Peygamber’i (s.a.v.) münakaşaya çağırmışlardı. “*De ki: Hem öncekiler hem de sonrakiler,*”³²¹ âyeti nâzil olduğunda Hz. Peygamber’in (s.a.v.) onlara karşı desteklendiğini gördük. “*Sizi biz yarattık. Tasdik etmeniz gerekmez mi?*”³²² âyetiyle de bu desteğin devam ederek, münakaşa boyutunun gaybi haberlerin beyan edilmesinden, akli delillerin beyan edilmesine doğru gittiği görülmektedir.

نحن خلقناکم azamet ifade etmekle beraber, ardından söylenecek sözlerin önemine işaret eder. Bu âyette Allah Teâlâ’nın “*Sizi Biz yarattık*” ifadesiyle kastedilen anlam, sadece onlara bir haber vermek değildir. Asıl ifade edilmek istenen husus, onların da

³¹⁹ Vâkıa, 56/57.

³²⁰ Vâkıa, 56/47-48.

³²¹ Vâkıa, 56/49.

³²² Vâkıa, 56/57.

kabul ettiği bir gerçeği onlara hatırlatmaktır. “Eğer sen onlara kendilerini kimin yarattığını sorsan elbette: "Allah" derler. O halde nasıl haktan döndürülüyorlar?”³²³ İtiraf ettikleri bu gerçeğe dayanan akli deliller getirilerek, bu sayede dirilişin yaratılıştan ayrı tutulmaz bir gerçek olduğu vurgulanmıştır. Çünkü onlar Allah Teâlâ'nın yaratıcı olduğuna inanıyorlardı. Ancak öldükten sonra diriltileceklerine inanamıyorlardı.

“Attığınız Meniyi Gördünüz mü? Onu Siz Mi Yaratıyorsunuz Yoksa Yaratan Biz miyiz?”³²⁴

أفرأيتم, haber verin anlamındadır.³²⁵ Burada “ru'ye” kelimesinin kullanılmasıyla, düşünmeye ve fikirlerinin doğru olup olmadığına göz atmaları istenmektedir. Allah Teâlâ'nın yaratıcı olduğuna inanıyorsunuz da neden dirilişi inkâr ediyorsunuz?

ما تمنون rahimlere akıttığınız menileri gördünüz mü? Şekillendirip insan şekline siz mi koyuyorsunuz? Yoksa yaratıcı biz miyiz? Bu âyette insanın yaratılış evrelerinden biri olan anne rahminin döllenmesine işaret edilmektedir. Döllenmeden itibaren embriyonun gelişimini, cinsiyetini, şeklini ve suretini gördünüz mü? Hayır görmediniz. Buna rağmen ilk yaratıcının Allah Teâlâ olduğuna inanıyorsunuz da onun ikinci defa yaratacağına mı inanmıyorsunuz.?

ءأنتم تخلقونه, meniyi yaratan, embriyo haline getiren ve ona şekil veren siz misiniz? Yoksa yaratan biz miyiz? sorularıyla onların şüphe duydukları öldükten, toprak ve kemik yığını olduktan sonra dirilmeye verilen bir cevaptır. Başka bir ifadeyle söylemek gerekirse, bu insanların yaratıcısı sen değilsen, o halde bunların yaratıcısı bizizdir. Biz bu insanları nasıl yoktan var ettiysek, öldükten, toprak ve kemik yığını haline geldikten sonra da yaratmaya ve onları diriltmeye kudretimiz bulunmaktadır. Burada işaret edilen bir diğer husus, Allah Teâlâ'nın yoktan var etme kudretidir. Allah Teâlâ yoktan var ettiği gibi varı da yok etme kudretine sahiptir.

³²³ Zuhruf, 43/87.

³²⁴ Vâkıa, 56/58-59.

³²⁵ İbn Âdil, a.g.e., C: XVIII, s. 415.

“Aranızda Ölümü Takdir Eden Biziz ve Bizim Önümüze Geçilmez. Böylece Sizin Yerinize Benzerlerinizi Getirelim ve Sizi Bilmediğiniz Bir Yaratılıştaki Tekrar Var Edelim Diye,”³²⁶

نحن azamet ifade etmektedir. Yaratma, Allah’ın iradesi ve kudretiyle olduğu gibi ölüm de Allah’ın iradesi ve kudretiyle olmaktadır.

قدرنا بینکم الموت âyetinde “ölümü takdir ettik” ifadesi, “ölümü yarattık” şeklinde kullanılmaktan daha uygundur. Her ne kadar hayat ve ölüm için yaratma kelimesi kullanılsa da ölümü takdir etmek, anlam açısından daha uygundur. “O ki, ölümü ve hayatı yarattı,”³²⁷ âyetinde ifade edildiği gibi ölümü ve hayatı yaratan O’dur. Bu kelimenin kullanılmasında şöyle bir hikmet vardı;. İnsanın doğumu, hayatın başlangıcı anlamında birbirlerine benzerken ölümler, yaş, ölüm sebebi ve ecel itibarıyla farklılık göstermektedir. İyi insanların iyi bir halde, kötülerin de kötü bir hal üzerine ölmesi, bu duruma işaret etmektedir. Ayrıca her insanın eceli farklı olmakla birlikte Allah’ın takdir ettiği vakitten ne ileri gidebilir ne de geri de kalabilir. Allah, her dilediğini yapmaya kâdirdir. Bu irade karşısında kimse ona üstün gelemez.

مفessirler bu âyet hakkında على harfinin gerek bağlı olduğu fiil, gerek أمثالکم kelimesinin anlamı itibarıyla birkaç mana vermektedirler. Söz konusu âyet, بمسبوقين kelimesine ya da قدرنا fiiline bağlanmış olabilir. Eğer *emsâl* kelimesi mislin çoğulu olup قدرنا fiiline bağlı olduğu durumda manası, “aranızda ölümü takdir edip neslinizi kesmeden benzerlerinizi getiririz” şeklinde olurdu. Ancak بمسبوقين kelimesine bağlı sayıldığı takdirde manası, “aranızda ölümü takdir ettiğimiz gibi canlarınızı alıp yerinize benzerlerinizi getirerek değiştirmeye kâdiriz” şeklinde olacaktır. Bu durumda mana olarak “Allah dilerse sizi yok eder ve yerinize yeni bir halk getirir.”³²⁸ âyetinin manasına uygun düşmektedir. Ancak burada meselin çoğul olması, tercihe şayandır. Mesel kelimesi, sıfat, şekil, huy ve kılık gibi maddi ve manevi benzeyişi ifade eden anlamlarda olduğundan dolayı manası şu şekilde ifade edilebilir: Gerek fikir ve ahlak gibi manevi yönden, gerek şekil ve suret gibi maddi yönden içinde bulunduğunuz ve büründüğünüz kılıklarınızı değiştirmeye kimse engel olamaz. وننشکم

³²⁶ Vâkıa, 56/60-61.

³²⁷ Mülk, 67/2.

³²⁸ Fâtır, 35/16.

فيما لا تعلمون “ve sizi bilmediğiniz bir yaratılışta tekrar var etmeye kâdiriz.” Burada ifade edilen anlam ile hem dünyevi değişmeyi ve hem de dirilmeyi ifade etmektedir.³²⁹

“Andolsun, İlk Yaratılışı Bildiniz. Düşünüp İbret Almanız Gerekmez Mi?”³³⁰

ولقد علمتم النشأة الأولى, “herhalde ilk yaratılışı bildiniz.” Allah Teâlâ, insanı topraktan, sonra meniden, sonra embriyodan, sonra bir çiğnem et parçasından, sonra da bir parçacık eti kemiklere çevirerek, kemikleri de etle kapladıktan sonra onu başka bir yaratılışla insan haline getirmiştir. Bu aşamaları ve evreleri gerek müşahede ve tecrübeden ve gerek Kur’ân’ın âyetlerinden bilmiş bulunuyorsunuz.³³¹ “Ey insanlar! Eğer öldükten sonra dirilmekten şüphede iseniz, ne olduğunuzu size açıklamak için şüphesiz biz sizi topraktan, sonra nutfeden sonra bir alekadan sonra yapısı belli belirsiz bir et parçasından yaratmışızdır. Dilediğimizi belli bir süreye kadar rahimlerde tutarız. Sonra sizi bir çocuk olarak çıkartırız, sonra sizi, olgunluk çağına erişmeniz için bırakırız. Bununla beraber kiminiz öldürülür, kiminiz de önceki bilgisinden sonra, hiçbir şey bilmemek üzere, ömrünün en fena zamanına ulaştırılır.”³³² O halde düşünüp ibret almanız gerekmez mi? Allah Teâlâ’nın yaratıcı olduğuna inanmanıza ve yaratılış aşamalarını bilmenize rağmen, O’nun sizleri tekrar diriltmeye kadir olmadığını mı sanıyorsunuz!

“Toprağa Ektiğiniz Tohumu Hiç Gördünüz Mü?”³³³

“Attığınız meniyi gördünüz mü?”³³⁴ ayetiyle diriliş hakkında akli delil olarak insanın yaratılış evrelerinden, atılan meniden cenin oluşumuna ve çocuk olarak doğumuna kadar tüm evreler anlatılmıştı. Topraktan yaratılan insan neslinin devam ettirilmesi için anne rahmi, ekilebilen bir toprak gibi gösterilmektedir. “Kadınlarınız sizin için bir ekin mahallidir. Binaenaleyh bu ekin yerinize nasıl isterseniz varın.”³³⁵

³²⁹ Yazır, a.g.e., C: VII, s. 406.

³³⁰ Vâkıa, 56/62.

³³¹ Yazır, a.g.e., C: VII, s. 406.

³³² Hac, 22/5.

³³³ Vâkıa, 56/63.

³³⁴ Vâkıa, 56/58.

³³⁵ Bakara, 2/223

Anne rahmine atılan meni, tıpkı toprağa atılan bir tohum gibi filizlenip yeşerebilmektedir. Söz konusu âyette ifade edilmek istenen konu, toprağa atılan bir tohumun toprak içinde canlanması ve yeşermesidir. Yani ölü bir tohumdan canlı bir bitkinin oluşumunu anlatmaktadır. Toprakta yatan ölüler de tıpkı tohum gibi vakti geldiğinde diriltileceklerdir. Tohum ve toprak arasındaki ilişki, meni ile anne rahmi arasındaki ilişkiye benzetilmektedir. *“Allah sizi yerden bir bitki bitirir gibi bitirdi.”*³³⁶ Bu ilişkiyi konu eden bu âyetle ikinci kez farklı bir örnek verilerek dirilişin mümkün olduğu ispatlanmaktadır.

*“Attığımız meniyi gördünüz mü?”*³³⁷ âyetiyle insan neslinin yaratılış döngüsüne işaret etmektedir. *“Toprağa ektiğiniz tohumu hiç gördünüz mü?”*³³⁸ âyetiyle de yaşam için gerekli olan gıdaların üretim döngüsüne atıf yapmaktadır. *“Şüphesiz Allah, tohumu ve çekirdeği çatlatan, ölüden diriye çıkararak, diriden de ölüyü çıkarandır. İşte Allah budur. O halde haktan nasıl dönersiniz!”*³³⁹ âyetinde ifade edilen döngü, *“ölüden diriye çıkararak”* yani tohumdan bitkinin oluşumuna işaret ederken, *“diriden de ölüyü çıkarandır”* ifadesiyle de bitkinin tohum vermesine dikkat çekmektedir. Bu durum gıdaların üretim döngüsüne işaret etmektedir. Bu yaratılış döngüsü, Allah Teâlâ'nın iradesi ve kudretine bağlıdır. *“Gaybın anahtarları O'nun katındadır, onları O'ndan başkası bilmez, karada ve denizde olanları O bilir ve bir yaprak düşmez ki, onu O bilmesin ne toprağın karanlıklarında bir tane ne de kuru ve yaş hiçbir şey yoktur ki, o her şeyi açıklayan Kitap'ta bulunmasın.”*³⁴⁰

*“Onu Büyütüp Yeşerten Siz Misiniz, Yoksa Biz Miyiz?”*³⁴¹

Toprağa attığımız tohumları çatlatan, bitiren ve büyütüp yeşerten hiç düşündünüz mü? Tohumları bitiren ve büyütüp yeşerten siz misiniz? Bunu iddia edecek gücünüz mü var! O halde bilin ki, tohumları çatlatan, bitiren ve büyütüp

³³⁶ Nûh, 71/17.

³³⁷ Vâkıa, 56/58.

³³⁸ Vâkıa, 56/63.

³³⁹ En'âm, 6/95.

³⁴⁰ En'âm, 6/59.

³⁴¹ Vâkıa, 56/64.

yeşerten yalnız Biziz. Toprağa atılan tohumları bitirdiğimiz gibi sizleri diriltmeye de kâdiriz.

حَرِث fiili, insanlara nispet edilirken زَرَعَ fiili Allah Teâlâ'ya nispet edilmektedir. حَرِث fiilinin insanlara nispet edilmesi, onların istedikleri tohumları istedikleri yerlere ekebileceklerine işaret etmektedir. Ancak ektikleri tohumlar Allah Teâlâ'nın iradesi olmadan asla bitmeyecektir. Bu sebepten dolayı زَرَعَ fiili, Allah Teâlâ'ya nispet edilmektedir. Çünkü atılan bütün tohumları bitiren, büyütüp ve yeşerten, yalnız O'dur.³⁴²

Ebû Hüreyre (r.a.) Hz. Peygamber'den (s.a.v.) konu hakkında şöyle bir rivâyet nakletmektedir: “Sizlerden birisi, ben bitirdim demesin, ben ektim desin, çünkü bitiren büyütüp yeşerten yalnız Allah'tır.” Ebû Hüreyre (r.a.) bu âyete işaret ederek, “sizler bu âyeti duymadınız mı?” “Onu büyütüp yeşerten siz misiniz, yoksa Biz miyiz?” hadisiyle daha da anlaşılır olduğunu ifade etmektedir.³⁴³ Ancak Ebû Hüreyre'nin (r.a.) konuyla ilgili ifade ettiği hadis, hüküm olarak vücûp ifade etmemektedir. Âdâb olarak değerlendirilmektedir.³⁴⁴

Fetih Sûresi'nin yirmi dokuzuncu âyetinde “يعجب الزراع” ifadesi yer almaktadır. Eğer durum yukarıda ifade ettiğimiz şekildeyse o halde bu ifade ne anlama gelmektedir? Râzî bu soruya şu cevabı vermektedir: Toprağa tohumun ekilmesi onu topraktan bitirmenin ilk adımı olduğu gibi, atılan tohumu bitirmek ve büyütme ise ekimin son adımıdır. Bu durumlarda bir ismin diğeri için kullanılması, bu tür işlerin aslında birbirinin ayrılmaz bir parçası olduğunu göstermektedir.³⁴⁵

Kurtubî, çiftçilerin istiâzeden sonra “Toprağa ektiğiniz tohumu hiç gördünüz mü?”³⁴⁶ âyetini okuyup şu duayı etmeleri onlar için mustahap olduğunu belirtmektedir: “بَلِّ اللَّهُ الرَّارِعُ وَالْمُنْبِثُ وَالْمَبْلَغُ، اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ، وَارزُقْنَا ثَمْرَهُ، وَجَبِّبْنَا ضَرَرَهُ،” “Bitiren, büyütüp yeşerten yalnız Allah'tır. Allah'ım Hz. Muhammed'e (s.a.v.) salât eyle. Bizleri onun meyveleriyle rızıklandır. Bizleri ona gelecek zararlardan koru. Senin nimetlerine

³⁴² İbn Âdil, a.g.e., C: XVIII, s. 419.

³⁴³ Taberî, a.g.e., C: XXI, s. 348.

³⁴⁴ Kurtubî, a.g.e., C: XX, s. 210.

³⁴⁵ Râzî, a.g.e., C: XXIX, s. 182.

³⁴⁶ Vâkıa, 56/63.

karşın, bizleri şükredenlerden eyle. Nimetlerin için bizleri zâkirlerden eyle. Ey alemlerin Rabbi, bizlere bereket nasip eyle.” Bu duanın güvenilir kaynaklara dayandırılarak, ekinleri kurt ve çekirge gibi diğer afet ve musibetlerden koruyup bereketlendirdiği ifade edilerek bunun tecrübeyle sabit olduğu söylenmiştir.³⁴⁷

“Dileseydik, Onu Kuru Bir Çöp Yapardık. Hayret Eder Dururdunuz.

"Doğrusu Borç Altına Girdik." "Doğrusu, Biz Yoksul Bırakıldık"³⁴⁸

Söz konusu âyet “*Aranızda ölümü takdir eden biziz ve bizim önümüze geçilmez.*”³⁴⁹ âyetinin ifade ettiği gibi dirilişe ait verilen delillerin tamamlayıcısı anlamındadır.³⁵⁰

لو نشاء لجعلناه âyetindeki لو harfinin cevabı, “lâm” harfi ile beraber gelmektedir. Ancak لو نشاء جعلناه اجاجا³⁵¹ âyetinde “lam” harfi gelmemiştir. Zemahşerî bunun sebebi olarak, gıdalara karşı duyulan minnet duygusu suya göre daha fazla gösterildiğinden, bu âyette “lam” harfi kullanılmıştır. Ancak Zemahşerî’nin ifade etmiş olduğu sebebin herhangi bir dayanağı bulunmamaktadır. Çünkü لو نشاء لطمسنا³⁵² âyetinde olduğu gibi ولو نشاء لمسختناهم³⁵³ âyetinde de “lam” harfi bulunmaktadır. Zemahşerî’nin ifade ettiği sebebi burada ifade edecek olursak “لطمسنا” kelimesinde “lam” harfinin olmaması gerekirdi. Çünkü gözlerin oyulması başka yaratıklara dönüştürülmekten daha kolaydır.

Zemahşerî bir diğer ifadesinde, جعلناه kelimesinde “lam” harfi önce yer aldığından ve bir sonraki âyetin yakın olmasından ötürü gerek duyulmadığını belirtmektedir. Râzî bu görüşün zayıf olduğunu belirterek, “لو نشاء لطمسنا” âyetiyle “ولو نشاء لمسختناهم” âyeti Zemahşerî’nin ifade ettiği âyete kıyasla birbirine daha yakındır. Râzî’ye göre, yukarıda ifade edilen âyetler anlam olarak birbirine yakın olmasa da aynı konuyu ifade etmek için kullanılmıştır. Çünkü gözün oyulmasıyla başka bir yaratığa dönüştürme gerekli olmadığı gibi tersi de söz konusu olamaz. Ancak yemek ile su

³⁴⁷ Kurtubî, a.g.e., C: XX, s. 210.

³⁴⁸ Vâkıa, 56/65-67.

³⁴⁹ Vâkıa, 56/60.

³⁵⁰ İbn Aşûr, a.g.e., C: XXVII, s. 321.

³⁵¹ Vâkıa, 56/70.

³⁵² Yâsîn, 36/66.

³⁵³ Yâsîn, 36/67.

beraber tüketilen şeyler olması sebebiyle aynı anlam ve ifade içerisinde değerlendirilmektedir.³⁵⁴

Bu âyet iki hususu belirtmektedir. Birincisi, Allah Teâlâ onlara hayatlarını idame edebilmeleri için toprağa attıkları tohumları büyütüp yeşertmektedir. O halde onlar bu rızık karşısında Allah Teâlâ'ya şükretmeleri gerekmektedir. İkincisi, Âyetin ifade ettiği konuya bir delildir.³⁵⁵

حطاما gıda olarak tüketilemeyen ve bir faydası olmayan saman çöpü ve ot çöpü gibi kırıntıların anlamına gelmektedir.³⁵⁶

فظلمتم تفكهون hakkında müfessirlerin farklı görüşleri bulunmaktadır;

1. Hasan ve Katâde'ye göre, pişman olacakları demektir.
2. İbn Keysân'a göre, üzülecekleri manasındadır.
3. İkrime'ye göre, ayıplanacakları anlamındadır.
4. İbn Abbâs'a göre, hayrete düşecekleri demektir.³⁵⁷
5. Yazır'a göre, burada ifade edilen anlam, hayretler içerisinde yemiş yer gibi tekrar tekrar şu lakırdıları söyler ve ağzınızda geveler dururdunuz, şeklindedir. Yani şöyle der dururdunuz: “Bizler herhalde çok zarardayız. Bu zarardan dolayı borç altına girdik.”³⁵⁸

إنا لمغرمون Onlar hayrete düşerken borç altına girdik, derler. Rızıkımız helak olduğundan biz de helak olduk. Zemahşerî “garam” kelimesinin helak anlamında olduğunu söylemektedir.³⁵⁹ “Mugram” kelimesi anlam olarak, malının karşılığını alamadan malı helak olan kimseye denmektedir.³⁶⁰ Bu durumda kişi, sermayesini kaybeder ve yeni bir başlangıç için borçlu duruma düşmektedir. Başka bir ifadeyle ektiği tohumdan bir yandan hazır olan mahsulatı alırken diğer yandan yeni tohumları almaktaydı. Ancak ektikleri helak olunca ne alacağı bir mahsulatı olmakta ne de ekebilecek bir tohumu kalmaktadır.

³⁵⁴ Râzî, a.g.e., C: XXIX, s. 183.

³⁵⁵ Mâverdî, a.g.e., C: V, s. 460.

³⁵⁶ Taberî, a.g.e., C: XXI, s. 349.

³⁵⁷ Mâverdî, a.g.e., C: V, s. 461.

³⁵⁸ Yazır, a.g.e., C: VII, s. 406.

³⁵⁹ Zemahşerî, a.g.e., s. 1079.

³⁶⁰ İbn Âdil, a.g.e., C: XVIII, s. 423.

بَلْ نَحْنُ مَحْرُومُونَ ektikleri tohumlar helak olunca artık yiyecekleri bir şeyleri de kalmamaktadır. “Mahrum”, yiyecek bir şeyi olmayan anlamındadır.³⁶¹

Dünya hayatında insanlar emeklerinin karşılığını çalışarak elde etmektedirler. Âhîret hayatı için de insanların bu doğrultuda çalışmaları gerekmektedir. Bunun için kişinin dünyada mümin olarak yaşaması gerekmektedir. Böylece yaptığı iyi amellerin karşılığı olarak cennetle mükâfatlandırılır. Ancak dünya hayatını inançsız bir şekilde geçirdiyse, ziyan etmiş ve cennetten mahrum kalmış demektir.

“Hiç İçtiğiniz Suya Baktınız mı? Buluttan Onu Siz mi İndirdiniz, Yoksa İndiren Biz miyiz? Dileseydik Onu Tuzlu Yapardık. O Halde Şükretmeniz Gerekmez mi?”³⁶²

Allah Teâlâ “*hayatı olan her şeyi sudan yaratmıştır.*”³⁶³ Toprağa atılan tohumların çatlaması, büyüyüp yeşermesi için de suya ihtiyaç duyulmaktadır. Toprağın durumuna göre ekilen tohumun yeşermesi ve meyvelerini vermesi için uygun bir sulama yapılması gerekmektedir. Allah Teâlâ kullarına rahmet ederek yağmurları belirli ölçülerle gökten indirmektedir. “*Allah gökten belli bir ölçüye göre su indirdi. Biz onunla ölü bir memlekete yeniden hayat verdik. İşte siz de kabirlerinizden böyle diriltilip çıkarılacaksınız.*”³⁶⁴ Toprağa uygun su verilmemesi sebebiyle toprak kuraklaşır ya da aşırı sudan dolayı toprak çamur haline gelirse, bu durumda ekinler ziyan olmaktadır. O halde büsbütün bir zarar içine düşerek ektikleri ekinlerden ve gelecek mahsulden mahrum kalmaktadırlar. “*Böylesinin durumu, üzerinde biraz toprak bulunan ve maruz kaldığı şiddetli yağmurun kendisini çıplak bıraktığı bir kayanın durumu gibidir. Onlar kazandıklarından hiçbir şey elde edemezler.*”³⁶⁵ Toprakların verimli olması kadar yağmurların da verimli bir şekilde

³⁶¹ Sa‘lebî, a.g.e., C: XXV, s. 507.

³⁶² Vâkıa, 56/68-70.

³⁶³ Enbiyâ, 21/30.

³⁶⁴ Zuhruf, 43/11.

³⁶⁵ Bakara, 2/264.

yağması, ekinlerin sağlıklı büyümesi açısından son derece önemlidir. Allah Teâlâ topraktaki ölü tohumları suyla hayat verdiği gibi ölüleri de diriltmeye kâdirdir.

Bu âyet, suyun buharlaşarak tekrar toprağa dökülmesini ifade eden suyun döngüsünden bahsetmektedir. Bu döngünün bir diğer adı da hidrolojik döngüdür. Bu döngü, suyun dünya yüzeyinin üstünde ve altında devamlı olarak hareket etmesini sağlar. Suyun denizler ve okyanuslardan atmosfere taşınması, atmosferden yeryüzüne inmesi ve yeniden bu olayın tekrarlanması döngüyü oluşturmaktadır. Denizler ve okyanuslarda bulunan tuzlu sular buharlaşarak atmosfere yükselir ve atmosferik sirkülasyon, oluşan bu su buharlarını dünya etrafında hareket ettirir. Bu sayede yağış için uygun şartlar oluştuğunda üst atmosfer tabakalarından düşmeye başlar. Bu döngü aynı zamanda suyun tuzdan arınmasını sağlar. Böylece düşen yağmur tanecikleri yeryüzündeki tüm canlılar için hayat kaynağı haline gelir.

Suyu yaratan ve suyu bu döngü sayesinde saflaştırarak tüm canlıların kullanımına sunan, yalnız Allah'tır. Allah deniz ve okyanus sularını tuzlu yarattığı gibi içeceğimiz suları da tuzlu hale getirebilme kudretine sahiptir. Ancak Allah'ın ihsanı ve lütfuyla içeceğimiz sularımız tuzlu değil tatlıdır. Bu durum karşısında ona şükretmemiz gerekmez mi?

*“Biz onunla ölü bir memlekete yeniden hayat verdik. İşte siz de kabirlerinizden böyle diriltilip çıkarılacaksınız.”*³⁶⁶ âyetinde suyun ölü tohumları diriltmeye yaradığı gibi, ölüleri de Allah Teâlâ bu şekilde diriltir. Bu anlam doğrultusunda bu âyetin dirilişe bir delil olduğunu söyleyebiliriz.

“Hiç Tutuşturduğunuz Ateşe Baktınız mı? Onun Ağacını Siz mi Yarattınız, Yoksa Yaratan Biz miyiz? Biz Onu Bir İbret ve Sahraya Konup Göçenlerin İstifadesi İçin Yarattık.”³⁶⁷

Bu âyet diriliş hakkında aklî delilleri ifade eden dördüncü âyettir. Ateşin yaratılışı ve onun bir ağaçla tutuşturulması, diriliş için açık bir delil olarak

³⁶⁶ Zuhruf, 43/11.

³⁶⁷ Vâkıa, 56/71-73.

görülmektedir. “Bir de kendi yaratılışını unutarak bize bir örnek getirdi. Dedi ki: “Çürümüş kemikleri kim diriltecek?” De ki: “Onları ilk defa var eden diriltecektir. O, her yaratılmışı hakkıyla bilendir.” Yeşil ağaçtan sizin için ateş çıkaran O'dur. İşte siz ateşi ondan yakıyorsunuz.”³⁶⁸ Bedeviler ve konar göçerler, marh ve afar ağaçlarını birbirine sürterek oluşan kıvılcımla ateş elde ederlerdi. Yemyeşil ağaçtan ateş çıkarmaya muktedir olan Allah, çürümüş kemikleri diriltmeye de muktedirdir. Âyette bu noktaya işaret edilmektedir. Ayrıca bilinen yakıt türlerinin, doğrudan ya da dolaylı olarak bitki kökenli oluşlarına da işaret etmektedir.

Bu delilin sonlarda ifade edilmesinde şöyle bir incelik bulunmaktadır: Diriliş hakikatini ifade etmek için göz önünde bulunan delillerle birlikte, aklın idrak edebileceği deliller getirilmek istenmiştir. Bu bağlamda tedrici olarak deliller önem sırasına göre önce insanın varlığı, sonra insan hayatının sürdürülebilmesi için gerekli olan gıda ve içecekleri son olarak ateşi göstererek, aklın idrak edebileceği düzeyde örneklerle dirilişin hakikati ifade edilmektedir.

Birinci delilde inkârcıların inkâr ettiği diriliş konusuna, dirilişin asıl ögesi olan insanın yaratılış örneği verilerek ispat edilmektedir. İkinci olarak toprakta biten bitkiler örnek olarak verilmektedir. Bu iki örnek gözümüzün önünde bulunan ve yaşayarak müşahade ettiğimiz türde örnek olmakla birlikte, bunları aklımız kolayca idrak edebilmektedir. Çünkü bu örnekler, somut kavramlar kullanılarak ifade edilmektedir. Üçüncü olarak suyun yaratılışına ve onun döngüsüne dair örnek verilmektedir. Dördüncü olarak ateşin yaratılış örneği verildiğini görmekteyiz. Bu son iki örnek, ilk iki örneğe nispeten idrak edilmesi kolay görülmemektedir. Çünkü bu örneklerde öğeler somut kavramlar kullanılarak ifade edilmişse de medlul soyut kavram üzerinden ifade edilmektedir.

Birinci ve ikinci örneklere baktığımızda bunların ortak yönünün toprak olduğunu görebiliriz. Birinci örnek insanların dirilişine işaret etmektedir. İkinci örnekte hayvanların dirilişine işaret edildiği söylenebilir. Bu konu hakkında Ebû Hüreyre (r.a.) Hz. Peygamber'den (s.a.v.) şöyle bir rivâyet nakletmektedir: “Boynuzsuz bir hayvanın boynuzlu bir hayvandan kısas aldığı gibi mahlukatın bazıları

³⁶⁸ Yâsîn, 36/78-80.

bazılarından kısas alacaktır.”³⁶⁹ Bu hadisten hayvanların da diriltileceğini anlamaktayız. Üçüncü örnek meleklerin diriltileceğine işaret edebilir. Melekler latif olduğu gibi suyun bileşenleri de latiftir. Dördüncü örnekte cinlerin diriltileceğine işaret edebilir. Çünkü cinler ateşten yaratılmış varlıklardır.

İlk çağ filozofları tarafından hava, toprak, su ve ateş ilk ilke olarak kabul edilmekte ve tüm varlığın kökenini oluşturan temel unsurlar olarak kabul edilmektedir. Bu unsurlar felsefenin yanı sıra birçok alanda sözü edilen bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Evrenin sürekli bir değişim-dönüşüm içerisinde olduğu ve Yunan mitolojisine göre kurucu öge sanılan ateşten kaynaklandığına inanılmaktadır.

Dört unsur klasik felsefede hava, toprak, su ve ateş kavramlarını ifade etmektedir. Bunlar ayrıca dört element olarak da adlandırılmaktadır. İslâm kaynaklarında anâsır-ı erbaa yani dört unsur yerine ustukussât-ı erbaa, erkân-ı erbaa, ve tabâi‘-i erbaa gibi daha başka terimler de kullanılmıştır. Dört unsur anlayışı, antik Yunan düşüncesinden geldiği ifade edilmektedir. Bu fikirler Arapçaya çevrildikten sonra İslâm dünyasında da tartışılan bir konu olmuştur. Kindî bir İslâm filozofu olarak bu konuyu ana hatlarıyla ilk defa ele alan kişidir. Ona göre bütün fizikî varlıkların ilkesi bu unsurlardır. Ustukus, nesnelerin kendisinden meydana geldiği ve yine ona döndüğü şey olarak ifade edilmektedir. İnsanoğlu topraktan yaratılmış ve tekrar toprak olacaktır. Sonra tekrar topraktan diriltilecektir. “*Sizi ondan topraktan yarattık; yine sizi oraya döndüreceğiz ve bir kez daha sizi ondan çıkaracağız.*”³⁷⁰ Bir nesnenin bir süreç sonrası var olması ve onun bir süreç içerisinde yok olması, tüm yaratılmışların ortak özelliğidir. Bu nesnelere ilerleyen süreç içerisinde farklı değişimlere uğramaktadır. Meydana gelen bütün bu değişimler yalnız Allah Teâlâ’nın iradesi ve kudretine bağlı bir durumdur. Birinci, ikinci ve üçüncü örneklerde yani insan, gıda ve su örneklerinde değişimden söz edilmektedir. Ancak ateş hakkında bir değişimden söz edilmemektedir. Çünkü bu ilk iki örneğe dikkatlice baktığımızda, topraktan yaratılan insanın ve topraktan çıkan bitkinin sonunda tekrar toprağa döndüğünü görmekteyiz. Suyu baktığımızda ise, suyun hidrolojik döngü içerisinde devir daim yaptığını

³⁶⁹ Elbânî, *Silsiletü’l-Ehâdîsi’s-Sahîha*, C: IV, s. 608.

³⁷⁰ Tâ-Hâ, 20/55.

görmekteyiz. Ancak ateşte böyle bir durum söz konusu görülmemektedir. İslâm alimleri arasında Fârâbî, İbn Sînâ, İbn Rüşd, Câbir b. Hayyân gibi alimler anâsır-ı erbaa konusunu ayrıca ele almışlardır. Anâsır-ı erbaa konusunu burada ifade etmemizdeki amaç, bu kavramların bu âyetlerde soyut bir kavramın yani dirilişin somutlaştırılarak ifade edilmesinde birer öge olarak gösterilmesidir.³⁷¹

تذكرة cehennem ateşini andırdığı için biz onu ibret olarak yarattık. Katâde, dünya ateşi daha büyük bir ateş olan cehennem ateşini düşündüren bir ibret olduğunu ifade etmektedir.³⁷²

متاعا للمقوين, istifade edecekler için menfaati olan bir şey olmakla beraber en çok yolcuların işine yaramaktadır. Bundan dolayı istifade edecekler arasında yolcular özellikle zikredilmiştir. Çünkü yolcuların ateşe olan ihtiyacının, diğerlerine nispeten daha fazla olduğu bilinmektedir. Ateş onları yırtıcı hayvanlardan uzak tutan, soğuk havalarda ısınmaya yarayan, karanlıklarda yolu aydınlatan ve yemekleri pişirmeye yarayan çok amaçlı kullanılan bir şey olarak karşımıza çıkmaktadır.³⁷³

“Öyleyse Azîm Olan Rabbinin Adını Tesbih Et.”³⁷⁴

İnkârcılar âhireti ve ölümden sonra dirilişi inkâr ederek şöyle diyorlardı: “Bizler öldükten, mezarlarda toprak olup kemik yığını haline geldikten sonra, ölmeden önceki gibi hayata mı döneceğiz? Peki bizden evvel ölüp giden atalarımız, onlar da mı diriltilecekler?” Onlar Allah Teâlâ’nın diriltmekten aciz olduğunu düşünmekteydiler. Ey Muhammed! Sen azîm olan Rabbinizi tenzih et. Çünkü nesillerinin devamı için insanları meniden yaratan, ölümü takdir eden, bitkileri bitiren ve yağmurları yağdıran yalnızca O’dur. Bütün bunlar, ilâhî kudretin apaçık delilleridir.

Hız. Peygamber’e (s.a.v.) verilen bu özel emir, müminler içinde geçerlidir. Çünkü Hız. Peygamber (s.a.v.), müminlerin peygamberi ve önderidir. O’na verilen

³⁷¹ H. Bekir Karlığa, “Anâsır-ı Erbaa” **DİA**, İstanbul, 1991, C: III, s. 149-151.

³⁷² Taberî, **a.g.e.**, C: XXI, s. 356.

³⁷³ İbn Âşûr, **a.g.e.**, C: XXVII, s. 327.

³⁷⁴ Vâkıa, 56/74.

emirler, aynı zamanda müminler için de verilmiş demektir. O halde ey müminler, azîm olan Rabbinizi tenzih ediniz.

Allah Teâlâ'yı iki şekilde tenzih edebiliriz. Birincisi manevi anlamda olan inanca O'nu tenzih ederiz. İnkârcıların aksine O'nun birliğine ve hiçbir ortağı olmadığına ve Allah Teâlâ'nın her şeye muktedir olduğuna inanarak tenzih ederiz. İkincisi sözlü olarak O'nu tenzih ederiz. O'nun isimlerini tesbih ederek, güzel isimlerini zikrederek tenzih ederiz.³⁷⁵

3.6. KUR'ÂN-I KERÎM

Bu başlık altında, Kur'ân-ı Kerîm'in azameti ve Allah katından indirilmesi konusu izah edilecektir.

Âyetler

﴿فَلَا أُقْسِمُ بِمَوَاقِعِ النُّجُومِ ﴿٧٥﴾ وَإِنَّهُ لَقَسَمٌ لَوْ تَعْلَمُونَ عَظِيمٌ ﴿٧٦﴾ إِنَّهُ لَقُرْآنٌ كَرِيمٌ ﴿٧٧﴾ فِي كِتَابٍ مَكْنُونٍ ﴿٧٨﴾ لَا يَمَسُّهُ إِلَّا الْمُطَهَّرُونَ ﴿٧٩﴾ تَنْزِيلٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٨٠﴾ أَفِيهِذَا الْحَدِيثِ أَنْتُمْ مُدْهِنُونَ ﴿٨١﴾ وَتَجْعَلُونَ رِزْقَكُمْ أَنْتُمْ تُكْذِبُونَ ﴿٨٢﴾﴾

Meâlleri

75. Hayır, yıldızların mevkilerine yemin ederim.
76. Bilerseniz, gerçekten bu, büyük bir yemindir.
77. Muhakkak ki o, elbette bir değerli Kur'ân'dır.
78. Korunmuş bir kitaptadır.
79. Ona temizlenenlerden başkası el süremez.
80. Âlemlerin Rabbi tarafından indirilmiştir.
81. Şimdi siz bu sözü mü küçümsüyorsunuz?
82. Allah'ın verdiği rızka karşı şükürü, onu yalanlamakla mı yerine getiriyorsunuz?

Tefsiri

³⁷⁵ Râzî, a.g.e., C: XXIX, s. 187.

“Hayır, Yıldızların Mevkilerine Yemin Ederim. Bilerseniz, Gerçekten Bu, Büyük Bir Yemindir.”³⁷⁶

Bu âyet, Allah Teâlâ'nın yıldızların mevkilerine yemin etmesiyle başlamaktadır. Bu yeminle Kur'ân-ı Kerîm'in şanının yüceliğine işaret edilerek, diriliş hakkında ifade edilen delillerin bittiği haber verilmektedir. Ancak durum, haber verildiği gibi değildir. Çünkü insanın yaratılışı ve ölümünün takdir edilmesi, tatlı ve tuzlu suyun yaratılışı gibi zıtlık ifade eden şeyler, Allah'ın kudretini ve O'nun mutlak irade sahibi olduğunu göstermektedir. Gecenin karanlığı ile gündüzün aydınlığı da zıtlık ifade etmektedir. Geceleri gökyüzünde parlayan yıldızlar, bir yıldız olan güneşin doğmasıyla gözlerden kaybolmaktadır. Güneşin her gün doğması ve batması da Allah'ın kudretini ve mutlak iradesine işaret etmektedir. Çünkü güneşin batmasıyla çöken karanlık, insanların uyuyarak dinlenmelerini sağlarken, doğan güneşle insanlar, Allah'ın onlara bahşettiği nimetlere çalışarak sahip olurlar. Bu gece-gündüz döngüsü içerisinde insanların uyumaları onların ölmelerine delalet ederken, uykularından uyanmaları da dirilişe delalet etmektedir. “Allah, insanların ruhlarını öldüklerinde, ölmeyenlerinkini de uykularında alır. Ölümüne hükmettiklerinin ruhlarını tutar, diğerlerini belli bir süreye kadar bırakır. Şüphesiz bunda düşünen bir toplum için elbette ibretler vardır.”³⁷⁷ Bu âyette iki ölümden bahsedilmiştir. Birincisi büyük ölüm olup kişinin eceli gelerek ölmesi anlamındadır. İkincisi ise küçük ölüm olup insanın uyku haline delalet etmektedir. Dolayısıyla bu âyetin de aslında dirilişi ifade ettiğini görmekteyiz.

Allah Teâlâ indirdiği âyetlerini muhatabın tereddüt etmesi durumuna göre çeşitli yeminlerle kuvvetlendirmektedir. Bu yemin çeşitlerinden biri de, لا أقسم ifadesidir. Bu âyette yemin, olumsuz fiille ifade edilmiştir. Söz konusu olumsuzluğu ifade eden “لا” harfi hakkında müfessirler üç farklı görüş belirtmektedirler. Bu konu hakkında birçok müfessir söz konusu harfin zâid olduğunu ileri sürerek olumsuz bir mana ifade etmediği görüşündelerdir. Bazıları da bu harfin anlamı pekiştirmek için kullanıldığı görüşündedir. Ferrâ'nın ifade ettiği ve Yazır'ın da tercih ettiği görüşe göre, “Lâ, vallahi” denildiği gibi, bu sözde geçen lâ harfinin olumsuzluk edatı olduğu ifade

³⁷⁶ Vâkıa, 56/75-76.

³⁷⁷ Zümer, 39/42.

edilmiştir. Buna göre manası şöyledir: Yok, hayır, durum zannettiğiniz gibi değil, yemin ederim.³⁷⁸

بمواقع النجوم, yıldızların mevkileri, Mücâhid ve Katâde'ye göre, battıkları veya doğdukları yerlerdir. Hasan'a göre kıyâmet günü yıldızların dökülüp düşeceği yerlerdir. Âyette ifade edilen “نجوم” kelimesi yıldızlar olarak değerlendirildiği takdirde, söz konusu yeminin iki manaya delalet ettiği söylenebilir:

1. Yıldızların mevkileri ve kalplerdeki yerinin azametini belirtmek için kullanılmıştır.
2. Yıldızlara bakarak yolların bulunması ve vakitlerin tayini gibi insanlara türlü faydasının bulunmasından ötürü kullanılmıştır.³⁷⁹

Saîd b. Cübeyr ve İkrime'ye göre, Kur'ân'ın yıldızları, nâzil olduğunda inen âyetleri ifade etmektedir. Saîd b. Cübeyr konuyla ilgili İbn Abbâs'tan (r.a.) şu rivâyeti nakletmektedir: “*Kur'ân-ı Kerîm dünya semasına Kadir Gecesi'nde bir defada indirildi. Sonra parça parça olarak yıllara bölündü.*” Bunun üzerine İbn Abbâs (r.a.) “*فَلَا أُقْسِمُ بِمَوَاقِعِ النُّجُومِ*” âyetini okuyarak şöyle dedi: “*Parça parça indirilmiştir.*” İkrime söz konusu âyet hakkında, Allah Teâlâ Kur'ân-ı Kerîm'i, üç âyet, dört âyet ve beş âyet şeklinde parça parça indirdiğini belirtmektedir. Taberî bu görüşü tercih ederek en doğru görüşün bu olduğunu ileri sürmektedir.³⁸⁰

Yıldızların bir araya gelerek gezegenleri, gezegenlerin güneş sistemini ve bu sistemler de kâinatın bir parçası olan galaksiyi oluşturmaktadır. Birbirinden ayrı gözükse de bu yıldızlar ve gezegenler, aslında birbirine bağlı bir sistem içindedirler. Bu bağlamda harflerin âyetleri, âyetlerin sûreleri ve sûrelerin de bir araya gelerek oluşturduğu ilâhî sözler, muhkem, birbirine bağlı, uyumlu ve ahenk içindedirler. Bireysel olarak ahlak ve ibadet, toplumsal olarak medeniyet, ekonomi, adalet, barış ve savaş gibi hayat nizamıyla ilgili ilâhî kanunları tebliğ eden bir kitaptır. Bu emir ve

³⁷⁸ Yazır, a.g.e., C: VII, s. 411.

³⁷⁹ el-Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd el-Mâtürîdî es-Semerkindî, (ö. 333/944), *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, thk. Mecdî Baslûm, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2005, C: IX, s. 505.

³⁸⁰ Taberî, a.g.e., C: XXI, s. 361.

kanunlar, birbiriyle uyum içinde olmalarına rağmen ayrı mahal ve farklı mevkilerde nâzil olmuştur. Bundan dolayı müfessirler “yıldızların mevkilerini”, âyetlerin parça parça nâzil oluşu şeklinde yorumlamaktadırlar.³⁸¹

وإنه لقسم, burada edilen yemin öyle bir yemindir ki, onun ne olduğunu ve kadrini bilerseniz, büyük bir yemin olduğunu anlarsınız. Burada mana takdim ve te’hir sanatıyla ifade edilmiştir. O halde manası şöyledir: وإنه لقسم عظيم لو تعلمون عظمه “Onun büyüklüğünü bilerseniz o elbette büyük bir yemindir.”³⁸²

Yazır’a göre, وإنه لقسم ile لو تعلمون mu’tarıza cümleleridir.³⁸³ İbn Atıyye وإنه لقسم bunun mu’tarıza cümlesi olmadığını, aksine anlamı pekiştirmek için olduğunu belirtmekle birlikte, لو تعلمون cümlesinin mu’tarıza olduğu düşüncesindedir.³⁸⁴

Yıldızların mevkileri ve onların muhtelif yerlerde bulunması, birbirlerinden ayrı olduğu anlamına gelmemektedir. Aksine bu yıldızlar, bir sistemin ve bir bütünün parçasıdır. Bu sistem nasıl muhkem ve birbirine bağlantı içerisindeyse, Kur’ân da âyetleri ve hükümleri açısından muhkem ve merbut bir sözdür.³⁸⁵

“Muhakkak Ki O, Elbette Bir Değerli Kur’ân’dır. Korunmuş Bir Kitaptadır.”³⁸⁶

Âyette geçen “kerîm” kelimesi, çok faydalı, feyizli ve değerli anlamındadır. Allah katında değerli bir kitaptır. Çünkü Allah katından kerim melekler vasıtasıyla mahlukatın en şereflişine nâzil olmuştur.³⁸⁷

Bu kitap, Levh-i Mahfuz’dadır. Bundan dolayı korunmuş kitap denilmektedir.³⁸⁸ “Hayır, o şerefli bir Kur’ân’dır. Levhi Mahfuz’dadır.” âyetine işaret etmektedir.

³⁸¹ Mevdûdî, a.g.e., C: VI, s. 107.

³⁸² Taberî, a.g.e., C: XXI, s. 362.

³⁸³ Yazır, a.g.e., C: VII, s. 411.

³⁸⁴ İbn Atıyye, a.g.e., C: V, s. 251.

³⁸⁵ Mevdûdî, a.g.e., C: VI, s. 107.

³⁸⁶ Vâkıa, 56/77-78.

³⁸⁷ İsmâil Hakkı Bursevî, a.g.e., C: IX, s. 336.

³⁸⁸ Kurtubî, a.g.e., C: XX, s. 220.

“Korunmuş bir kitaptadır”³⁸⁹ Kitap kelimesinin özellikle ifade edilmesinin sebebi ve faydası nedir? Burada inkârcılara karşı bir reddiye bulunmaktadır. Çünkü onlar bu sözlerin Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından üretildiğini iddia etmekteydiler. “Kitaptadır” ifadesiyle onların iftiraları bertaraf edilmektedir.³⁹⁰

“Ona Temizlenenlerden Başkası El Süremez. Alemlerin Rabbi Tarafından İndirilmiştir.”³⁹¹

Bir önceki âyette ifade edilen “Kur’ân”dan maksat, Allah katında yer alan bir kitap mıdır? Yoksa ellerimizde tuttuğumuz kitap mıdır? Bu soruyu izah etmeden önce mezkûr âyet hakkında duralım.

Burada ifade edilen “kitap”, Levh-i Mahfuz olarak kabul edildiği takdirde, “mutahharûn” ifadesinden melekler kastedilmektedir. İbn Abbâs (r.a.), İkrime, Mücahid ve Saîd b. Cübeyr bu görüşte olan müfessirlerdir. Bu görüş doğrultusunda âyetin anlamı, haber cümlesi olarak kabul edilmektedir. Burada ifade edilen melekler hakkında müfessirlerin farklı görüşleri bulunmaktadır:

1. İbn Abbâs (r.a.) ve Saîd b. Cübeyr’e göre; semâda ancak tertemiz melekler el sürebilir.
2. Zeyd b. Eslem’e göre, Kitabı peygamberlere ancak vahiy melekleri indirebilir.³⁹²
3. Ebü’l-Âliye ve İbn Zeyd’e göre, onlar günahlardan masum olan büyük melekler ve peygamberlerdir.
4. Kelbî’ye göre, onlar seçkin ve erdem sahibi yazıcılarıdır.

Ancak mushaf olarak kabul edildiği takdirde, “mutahharûn” ifadesi hakkında müfessirlerin dört görüşü bulunmaktadır:

³⁸⁹ Vâkıa, 56/78.

³⁹⁰ Râzî, a.g.e., C: XXIX, s. 194.

³⁹¹ Vâkıa, 56/79-80.

³⁹² Mâverdî, a.g.e., C: V, s. 464.

1. Necasetten temiz olan kimselerdir. İbnü'l-Cevzî, cumhur müfessirin bu görüşte olduğunu ifade etmektedir. Bu durumda âyetin manası nehye delalet etmektedir.
2. İbn Sâib'e göre; "Şirkten temiz olanlardır."
3. Rabî b. Enes'e göre; "Günahlardan ve hatalardan temiz olanlardır."
4. Ferrâ'ya göre; "Onun faydasını ve bereketin tam anlamıyla ona iman edenler alabilir."³⁹³

Yukarıda ifade edilen görüşlerden farklı bir görüş ifade eden İmam Mâlik, Abese Sûresi'nde ifade edilen tertemiz melekler olduğunu belirtmektedir.³⁹⁴ "*Hayır. Şüpheli yok ki, o Kur'an bir öğüttür. Dileyen, ondan öğüt alır. O, değerli sahifelerdedir. Seçkin ve erdem sahibi Yazıcıların ellerindedir.*"³⁹⁵

Kurtubî, bu ve benzeri görüşlerin aynı anlamı ifade ettiğini belirtmektedir. Âyetin anlamı, yapılan bu tefsirler doğrultusunda habere delalet etmektedir.³⁹⁶ İbnü'l-Arabî İmam Mâlik'in ifade ettiği görüşe göre maksadın sahifeler olup ihtimal dahilinde olduğunu ve kendi tercihi olduğunu ifade ederek, diğer görüşler hakkında ise bunların gerçeği yansıtmadığı ve doğru olmadığı kanaatindedir. Çünkü melekler hiçbir surette ve halde ona erişemezler. Aksi takdirde âyette ifade edilen istisnanın bir anlamı kalmamaktadır.³⁹⁷ İbnü'l-Arabî kitaptan maksadın Levh-i Mahfuz olamayacağını ve sahifelerin ihtimal dahilinde olduğunu ancak en doğrusunun ellerimizde bulunan mushaf olabileceğini belirtmektedir.

Katâde'ye göre kitaptan maksadın ellerimizde bulunan mushaftır.³⁹⁸ Kurtubî zâhir ve kuvvetli görüşün bu olduğunu ifade etmektedir. İmam Mâlik'ten konuyla ilgili şöyle bir rivâyet nakledilmektedir: Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Amr b. Hazm'a yazdığı

³⁹³ İbnü'l-Cevzî, **a.g.e.**, s. 1392.

³⁹⁴ Mâlik b. Enes, Ebû Abdillâh b. Mâlik b. Ebî Âmir el-Asbahî el-Yemenî, (ö. 179/795), **el-Muvatta'**, thk. Beşşar Avâd Ma'rûf, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut, 1997, C: I, s. 276.

³⁹⁵ Abese, 80/11-16.

³⁹⁶ İbnü'l-Cevzî, **a.g.e.**, s. 1392.

³⁹⁷ İbnü'l-Arabî, Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Meâfirî, (ö. 543/1148), **Ahkâmu'l-Kur'ân**, thk. Muhammed Abdulkâdir 'Atâ, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2003, C: IV, s. 175.

³⁹⁸ Mâverdi, **a.g.e.**, C: V, s. 464.

mektubunda şu ifadeler yer almaktadır: “Kur’ân’a ancak temizlenmiş kimseler el sürebilir.”³⁹⁹ Bu, cumhur ulemanın görüşüdür. Âyetin anlamı görünürde nefye (olumsuzluğa) delalet etse de anlam olarak nehiy (men etmek) ifade etmektedir.⁴⁰⁰

Burada ifade edilen dokunmanın, gerçek anlamda dokunma ile manevi anlamda dokunma arasında müfessirlerden farklı görüşler bulunmaktadır. Yukarıda belirtilen görüşler, bu minvalde tekrar ele alınmaktadır.

Dokunmanın gerçek anlamda olduğu takdirde müfessirlerin üç ayrı görüşü bulunmaktadır. Cumhura göre, temizlenmiş kimseler el sürebilir. İbn Sâib’e göre, şirkten temiz olanlar el sürebilir. Rabî’ b. Enes’e göre, günahlardan ve hatalardan temiz olanlar el sürebilir.⁴⁰¹

Manevi anlamda dokunma kastedilirse, Ferrâ’ya göre, onun faydasını ve bereketini tam anlamıyla ona iman edenler alabilirler.⁴⁰²

Kanaatimizce, söz konusu âyet, haber cümlesidir. Âyette geçen “لا” harfi ile ilgili farklı görüşler bulunmaktadır. Bazıları nefiy olduğunu belirtirken bazıları da nehye delalet ettiğini belirtmektedir. Aynı görüşlerin ortaya çıkmasındaki sebep, “يمسه” kelimesinde bulunan zamirden kaynaklanmaktadır. Söz konusu kelimedeki bulunan zamirin “kitab’a” döndüğünü söyleyenler, Levh-i Mahfuz’u kastederek mutahhar olanların tertemiz ve günahlardan arındırılmış melekler olduğunu söylemektedir. Bu bağlamda “لا” harfinin nehye delalet ettiği söylenemez. Cümle kendi hakiki anlamında değerlendirilmelidir. Çünkü siyâk-sibâk açısından baktığımızda burada ifade edilen hususun hüküm beyan etmekte olduğunu değil, Kur’ân’ın özelliğini ifade ettiğini görürüz. Ayrıca Arapça kaideye göre zamirler, aksi bir karine olmadıkça en yakın olan kelimeye döndürüldüğü de bilinmektedir. Tercih sebebimizi diğer görüşü ifade ettikten sonra detaylı bir şekilde açıklayacağız.

Söz konusu âyette geçen zamirin Kur’ân’a döndüğü görüşünde olanların maksadı, temizlenmiş olan insanlardır. Bu temizlik, manevi anlamda olan şirk ve

³⁹⁹ Mâlik b. Enes, **a.g.e.**, C: I, s. 275.

⁴⁰⁰ İbnü’l-Cevzî, **a.g.e.**, s. 1392.

⁴⁰¹ İbnü’l-Cevzî, **a.g.e.**, s. 1392.

⁴⁰² İbnü’l-Cevzî, **a.g.e.**, s. 1392.

nifaktan temizlenmek olabileceği gibi hadesten ve necasetten temizlenmek de olabilir. Bu durumda kitaptan maksat, ellerimizde bulunan mushaf olarak değerlendirilmektedir. O halde “لا” harfi nefiy değil nehiy anlamında olup inşa cümlesine delalet ettiği söylenebilir. Bu bağlamda âyet hüküm ifade ederken, Kur’ân’ın özelliğini beyan etmemektedir.

İfade ettiği hükümlere bakacak olursak, tahareti olmayan kişi ile kafir olan bir kişi, Kur’ân’a el süremez. Kafir olan kişi, el süremeyeceği gibi temizlenip İslam’ı kabul etmeden Kur’ân’ı okuyamaz. Tahareti olmayan kişi ise el sürmeden Kur’ân’ı okuyabilmektedir. Ancak cünüp halindeyken el süremeyeceği gibi tam bir âyeti ezbere de okuyamaz, denilmiştir. Ancak hanımların özel günlerinde el sürmeden ezbere okunabileceği de söylenmiştir.

Birçok müfessirin aynı görüşte olduğu ve bizim de tercih ettiğimiz bu görüşün sebeplerini şöyle açıklamak mümkündür:

1. Söz konusu âyet, Kur’ân’ı tenzih etmekle birlikte onun yüce mertebesini ve korunmuşluğunu ifade etmektedir. Kafirlerle de reddiye verilmektedir. Çünkü onlar şeytanların getirdiği iftirasını atıyorlardı. Ancak gerçek şu ki, şeytanların ona ulaşamacağı gibi onu şeytanlar da indirmemiştir. “*O Kur’an’ı şeytanlar indirmemiştir.*”⁴⁰³ Önceki âyette Kur’ân’ın özelliği zikredildiği gibi sonraki âyette de buna işaret eden bir ifadeyle, tertemiz meleklerin vasıtasıyla âlemlerin Rabbi tarafından indirildiği ifade edilmektedir.⁴⁰⁴
2. Bir sonraki âyette geçen “تنزيل” kelimesi, Ku’ân’ın bir başka özelliğine delalet etmektedir. Eğer söz konusu âyeti, nehiy anlamında değerlendirecek olursak, ortaya önceki âyetle bağı ve münasebeti düşük bir cümle çıkmaktadır. O halde cümlelerin münasebeti açısından düşündüğümüzde, anlam bütünlüğünün eksik kaldığını görürüz.⁴⁰⁵

⁴⁰³ Şu’arâ, 26/210.

⁴⁰⁴ Taberî, a.g.e., C: XXI, s. 367.

⁴⁰⁵ İbn Atyye, a.g.e., C: V, s. 252.

3. Kitaba dokunmak hakiki anlam ifade ederken, Kur'ân'a dokunmak ise mecazi anlam ifade etmektedir. Hakiki anlam mecazi anlamdan önce gelmekle birlikte, anlam bütünlüğü açısından zamir, en yakın olan kitaba döndürülmektedir.⁴⁰⁶
4. Vâkıa Sûresi, mekkî bir sûredir. Bilindiği üzere mekkî sûreler, tevhid inancını esas alan konuları içermekle birlikte, diriliş ve kıyâmet konularını beyan etmektedir. Medenî sûreler gibi hüküm ifade etmemektedir. O halde âyette ifade edilen mana, Kur'ân'ın özelliğini beyan etmekte olup hüküm ifade etmemektedir.
5. “*Korunmuş bir kitaptadır*”⁴⁰⁷ âyeti de bu görüşü teyit etmektedir. Böylece ona sadece tertemiz melekler dokunabilir. Eğer mushaf olduğunu söyleyecek olursak, ona herkes dokunabilmektedir.
6. Bu âyet Hz. Peygamber'e (s.a.v.) nâzil olduğunda, Kur'ân bir kitap halinde değildi. Sahâbe o dönemde bulabildikleri muhtelif şeylerin üzerine âyetleri yazarak muhafaza ettikleri bilinmektedir. Bazen bir tahta parçası üzerine, bir kemiğe ve bir deri parçasına yazdıkları malumdur. O dönemin şartları da bu görüşü teyit etmektedir.

Mezhep imamlarının Kur'ân'a el sürme hakkında verdikleri hükümlerin, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hadislerine dayandığını belirtmek daha doğru olacaktır. Bu hususta İmam Mâlik'in naklettiği rivâyeti yukarıda zikrettik. Dört mezhep imamı ve diğer fıkıh âlimleri, taharetsiz Kur'ân'a el sürülmeyeceği konusunda aynı görüştedirler.

3.7. ÖLÜM ve ÖLÜM ÖTESİ ÂLEM

Bu başlık altında, ölümün kaçınılmaz sonu ve insanların amellerine göre ölüm ötesi âlem ele alınacaktır.

⁴⁰⁶ Kelbî, **a.g.e.**, C: II, s. 405.

⁴⁰⁷ Vâkıa, 56/78.

Âyetler

﴿فَلَوْلَا إِذَا بَلَغَتِ الْخُلُقُومَ ﴿٨٣﴾ وَأَنْتُمْ حِينِيذٍ تَنْظُرُونَ ﴿٨٤﴾ وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْكُمْ وَلَكِنْ لَا تُبْصِرُونَ ﴿٨٥﴾ فَلَوْلَا إِنْ كُنْتُمْ
عَيْرَ مَدِينِينَ ﴿٨٦﴾ تَرْجِعُونَهَا إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٨٧﴾ فَأَمَّا إِنْ كَانَ مِنَ الْمُقْرَبِينَ ﴿٨٨﴾ فَزُجَّ وَرِيحَانٌ وَجَنَّتْ نَعِيمٍ ﴿٨٩﴾ وَأَمَّا إِنْ كَانَ
مِنْ أَصْحَابِ الْيَمِينِ ﴿٩٠﴾ فَسَلَامٌ لَكَ مِنْ أَصْحَابِ الْيَمِينِ ﴿٩١﴾ وَأَمَّا إِنْ كَانَ مِنَ الْمُكْذِبِينَ الضَّالِّينَ ﴿٩٢﴾ فَزُلْ مِنْ حَبِيمٍ ﴿٩٣﴾
وَتَصْلِيَةٌ جَازِمَةٍ ﴿٩٤﴾ إِنَّ هَذَا لَهُوَ حَقُّ الْيَقِينِ ﴿٩٥﴾ فَسَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظِيمِ ﴿٩٦﴾﴾

Meâlleri

83. Can boğaza dayandığı zaman,
84. Oysa siz o vakit bakar durusunuz.
85. Biz ise ona sizden daha yakınız. Fakat siz göremezsiniz.
86. Madem ki ceza görmeyecekmişsiniz,
87. Onu geri çevirsenize; şayet iddianızda doğru iseniz.
88. Fakat ölen kişiye gelince, eğer o rahmete yaklaştırılanlardan ise,
89. Ona rahatlık, güzel rızık ve Naîm Cenneti vardır.
90. Eğer o sağdakilerden ise,
91. Sana sağdakilerden selam!"
92. Ama yalanlayıcı sapıklardan ise,
93. İşte ona da kaynar sudan bir ziyafet vardır!
94. Bir de cehenneme atılma vardır.
95. Şüphesiz bu, kesin gerçektir.
96. Öyleyse Yüce Rabbinin adını tesbih et.

Tefsiri

“Şimdi Siz Bu Sözü mü Küçümsüyorsunuz?”⁴⁰⁸

Buradaki hitap, Mekkeli müşrikleredir. Ey Mekkeliler, bu Yüce Kur’ân’ın belirtmiş olduğu hakikatları mı küçümsüyorsunuz? Âyette geçen “bu” ifadesi, Kur’ân’a işaret etmektedir. Çünkü “hadîs” kelimesi kadim olan kelam anlamında

⁴⁰⁸ Vâkıa, 56/81.

kullanıldığı gibi, muhtelif âyetlerde Allah kelamına da delalet etmektedir. “Kendinden başka ilâh olmayan Allah, sizi kıyamet gününde mutlaka bir araya toplayacaktır. Bunda asla şüphe yoktur. Allah'tan daha doğru sözlü kim olabilir?”⁴⁰⁹ “Andolsun ki, onların kıssalarında akıl sahipleri için ibret vardır. Kur’ân, uydurulabilecek bir söz değildir. Fakat kendinden öncekileri tasdik eden, her şeyi ayrı ayrı açıklayan ve inanan bir toplum için de bir yol gösterici ve bir rahmettir.”⁴¹⁰ “Herhalde sen, onlar bu Kur’ân’a inanmıyorlar diye, peşlerinde üzüntüden kendini helak edeceksin!”⁴¹¹ Bu âyetlerde görüldüğü üzere “hadîs” kelimesi, Allah kelamına delalet etmektedir.

مدهنون, bir işte yumuşak olmak, ciddiyeti bırakmak ve değer vermeyip küçümsemek anlamındadır. İbn Abbâs, Dahhâk ve Ferrâ’ya göre; “yalancılar anlamındadır.” Mücâhide göre; “yumuşak davranarak nifakı veya küfrü gizleyen kimse” demektir. “İstediler ki, yumuşak davranasın, böylece onlar da yumuşak davranınsınlar.”⁴¹² âyetinde ifade edildiği gibi, yumuşak davranmak anlamına gelmektedir. Ancak söz konusu kelime, konuşanın sözünün doğruluğuna inanmaksızın, karşı tarafın ilgisini kaybetmemek için sözü yumuşatarak ifade etmek demektir.⁴¹³

Bu âyette, Mekkeli müşriklerin doğru söze kulak vermemeleri ayıplanmaktadır. Çünkü bu sözler, dünya ve âhiret gerçeklerini açıkça dile getirmektedir. O halde nasıl olur da bu sözleri hafife alırsınız! Halbuki bu sözler, insanların hidayeti için inmiştir. İnsanları küçümseyip alay etmeleri için inmemiştir.

“Allah'ın Verdiği Rızka Karşı Şükürü, Onu Yalanlamakla mı Yerine Getiriyorsunuz? “⁴¹⁴

Beden sağlığı için vücudun gerekli besinleri alması gerekmektedir. Vücudun en önemli organlarından biri de hiç şüphesiz, kalptir. Maddi anlamda kalbin korunması gerektiği gibi, manevi anlamda da kalbin korunmaya ihtiyacı vardır. Kalbin asıl gıdası ise imandır. İnançlı bir kalple beden, ancak rahata ve huzura ulaşabilir. Ancak rızık,

⁴⁰⁹ Nisâ, 4/87.

⁴¹⁰ Yûsuf, 12/111.

⁴¹¹ Kehf, 18/6.

⁴¹² Kalem, 68/9.

⁴¹³ Râzî, a.g.e., C: XXIX, s. 198.

⁴¹⁴ Vâkıa, 56/82.

Allah'ın kullarına bahşettiği bir lütuftur. Allah lütfunu, dilediğine dilediği kadar verir. Bu lütfun artması ise kulun şükretmesine bağlıdır. Şükretmeyenlerin ise rızkı mutlaka kesileceği bildirilmiştir. Mekkeli müşrikler inkârı, yalanlamayı ve gerçeklere kulak vermemeyi inancın, doğrulamanın ve şükürün yerine tercih edince, rızıklarını yalanlamış oldular. Çünkü doğrulamak ve şükretmek, kalbin rızkıdır. Mekkeli müşrikler ise doğrulamak yerine yalanlamayı tercih etmişlerdir.

Vâhidî konuyla ilgili İbn Abbâs'ın (r.a.) şu rivâyetini zikretmektedir: “Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminde insanlara bir gün yağmur yağdırılmıştı. Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu: “İnsanlardan kimi şükredici, kimi de kafir olarak sabahladı. Şükredenler; “Bu Allah'ın rahmetidir,” dediler. Bir kısmı da; “şu ve şu yıldızın mevkiî doğru çıktı,” dediler. Bu hadise üzerine Vâkıa Sûresi'nin 75. ila 82. âyetlerinin nâzil olduğu belirtilmektedir.⁴¹⁵

“Can Boğaza Dayandığı Zaman, Oysa Siz O Vakit Bakar Durusunuz. Biz ise Ona Sizden Daha Yakınız. Fakat Siz Göremezsiniz. Madem ki Ceza Görmeyecekmişsiniz, Onu Geri Çevirsenize; Şayet İddianızda Doğru İseniz.”⁴¹⁶

حلقوم, boğaz demek olup ruhun çıkmak üzere olduğu can çekişme vaktine işaret etmektedir.⁴¹⁷ *وَأَنْتُمْ* ifadesiyle hitabın tüm insanlığa olduğu anlaşılmaktadır. Ey insanlar, canlarınız boğazlarınıza dayandığında, can çekişen kişinin yanında bulunan sizler, o kişiye ancak bakar durursunuz. O anda canını almakla görevlendirdiğimiz ölüm melekleri, o kimseye sizden daha yakındır. Fakat sizler bunu göremezsiniz.⁴¹⁸ “*Andolsun, insanı biz yarattık ve nefsinin kendisine fısıldadıklarını biliriz ve biz ona şah damarından daha yakınız.*”⁴¹⁹

حينئذ تنظرون, benim hükmüme ve gücüme doğru bakar dururken elinizden hiç bir şey gelmez. Çünkü biz her açıdan ona sizden daha yakındır.

⁴¹⁵ Vâhidî, **a.g.e.**, s. 423.

⁴¹⁶ Vâkıa, 56/83-87.

⁴¹⁷ Yazır, **a.g.e.**, C: VII, s. 412.

⁴¹⁸ Taberî, **a.g.e.**, C: XXI, s. 373.

⁴¹⁹ Kâf, 50/16.

Tekrar gelen ikinci “لولا”, anlamı pekiştirmek içindir.⁴²⁰ Anlam açısından âyetin tertibini şu şekilde ifade edebiliriz: *فلولا ترجعونها – أي النفس – إذا بلغت الحلقوم إن كنتم غير مدينين* Eğer ceza görmeyecek iseniz can boğaza dayandığı vakit onu geri çevirsenize.⁴²¹ Artık o gün geldiğinde her şey için çok geçtir. Allah Teâlâ'ya döndürülüp yaptığımız işlerin karşılığını göreceksiniz. “*Öyle bir günden sakının ki, o gün hepiniz Allah'a döndürülüp götürüleceksiniz. Sonra herkese kazandığı amellerin karşılığı verilecek ve onlara asla haksızlık yapılmayacaktır.*”⁴²²

“Fakat Ölen Kişiyeye Gelince, Eğer O Rahmete Yaklaştırılanlardan ise, Ona Rahatlık, Güzel Rızık ve Naîm Cenneti Vardır.”⁴²³

Sûrenin başında ifade edilen üç grubun öldükten sonraki halleri zikredilmektedir. Sûrenin başında ifade edilenler ise onların hesapları görüldükten sonra karşılaşacakları ceza ve ödülleri beyan etmektedir.

Dünya hayatında Allah Teâlâ insanları hangilerinin daha güzel amel yapacağını sınamak için onları farklı musibetlerle imtihan etmektedir. Bu imtihanlar neticesinde insanlar bu üç gruptan biriyle sınıflandırılmaktadır. İmtihanları en güzel neticeyle geçenler, amel noktasında en iyi amel yaparak Allah'a yaklaşan kullardır. Onlara, rahatlık, güzel rızık ve Naîm Cenneti vardır.

“Eğer O Sağdakilerden İse, Sana Sağdakilerden Selam!”⁴²⁴

Bu âyette cennete girecek olan ikinci grup zikredilmektedir. Bu grup yaptıkları güzel ameller neticesinde elde ettikleri mertebe, sâbıkların elde ettikleri mertebeden düşüktür. Amel defteri sağ tarafından verilen bu gruba, “selam sana” diye müjdelenmektedir.⁴²⁵

Müfessirler, bu âyetin kime hitap ettiği konusunda farklı görüşler ileri sürmektedirler. Eğer söz konusu hitap, Hz. Peygamber'e (s.a.v.) yönelik ise manası;

⁴²⁰ Zemahşerî, **a.g.e.**, s. 1080.

⁴²¹ İbn Âdil, **a.g.e.**, C: XVIII, s. 442.

⁴²² Bakara, 2/281.

⁴²³ Vâkıa, 56/88-89.

⁴²⁴ Vâkıa, 56/90-91.

⁴²⁵ Taberî, **a.g.e.**, C: XXI, s. 380.

sağdakiler, “Allah’ın sana salat ve selam getirmesi için dua ederler” anlamındadır. Eğer hitap sağdakilere yönelik ise burada üç görüş bulunmaktadır.

Dahhâk’a göre, ruhun kabzedileceği vakit meleklerin gelerek selam vermesine işaret etmektedir. “*Melekler, onların canlarını iyi kimseler olarak alırken, “Selâm size! Yapmış olduğunuz iyi işlere karşılık girin cennete” derler.*”⁴²⁶

İkinci görüşe göre, kabirde Münker ve Nekir meleklerinin gelerek selam vermesine işaret etmektedir.

Üçüncü görüşe göre, kıyâmet günü cennete girmeden önce meleklerin vereceği selamdır. İfade edilen bu görüşlerin hepsinde olasılık görülmektedir. Çünkü yerleri ve zamanları birbirinden farklıdır.⁴²⁷ Ayrıca bu selamlar, Allah tarafından onlara verilen bir lütuftur.

Taberî, “Sen Allah’ın azabından, gazabından ve hiç hoşlanmayacağın şeylerden kurtulmuş bulunmaktasın. Çünkü senin amel defterin sana sağ tarafından verilmiştir.” şeklindeki izahı tercih etmiştir.⁴²⁸

Kurtubî’nin ifade ettiği görüşlerde “selam sözü”, iki kişinin buluşmalarında ifade edildiği anlamda değerlendirilmektedir. Ancak Taberî, “selam sözünü” hâlin gerektirdiği şekilde yorumlamaktadır. Çünkü onların karşılarında cehenneme atılan inkârcılar bulunmaktadır. Sağdakiler ise bu durumdan emin ve selamet içerisindeyler.

“Ama Yalanlayıcı Sapıklardan ise, İşte Ona da Kaynar Sudan Bir Ziyafet Vardır! Bir de Cehenneme Atılma Vardır.”⁴²⁹

Bu âyette, üçüncü grubun sonuncusu olan ve cehenneme atılacak olan soldakiler anlatılmaktadır. Bu âyette onlara hitaben “yalanlayan” ve “sapkın” ifadesi kullanılmaktadır. Çünkü onlar, ölümden sonra dirilişi ve Kur’ân’ı ve O’nun getirdiği hakikati yalanlayarak, hidayetten ve hak yoldan sapmışlardır. Bunun neticesinde onlara kaynamış sudan bir ziyafet ve ceza olarak da cehenneme atılış vardır.

⁴²⁶ Nahl, 16/32.

⁴²⁷ Kurtubî, a.g.e., C: XX, s. 233.

⁴²⁸ Taberî, a.g.e., C: XXI, s. 381.

⁴²⁹ Vâkıa, 56/92-94.

تصلية جحيم, cehenneme atılma ve cehennemde ikâme etme anlamına gelmektedir.

“Şüphesiz Bu, Kesin Gerçektir. Öyleyse Yüce Rabbinin Adını Tesbih Et.”⁴³⁰

Hakikaten bu Kur’ân, özellikle sûrede ifade edilen kıyâmetin kopuşu, insanların mahşerde üç grup halinde toplanması, onlara verilecek ceza ve mükâfatlar ve inkârcıların iddialarına karşı verilen delillerin hepsi, hiç şüphesiz kesin bir gerçektir.

حق اليقين kelimesinde yer alan حق kelimesinin اليقين kelimesine izafeti hakkında müfessirlerden muhtelif görüşler bulunmaktadır. Yazır, görüşler arasında en uygununun İbn Atıyye ve Râzî’nin görüşü olduğunu belirtmektedir. Onlara göre, bu iki kelime aynı anlamı ifade etmekle birlikte, anlamı pekiştirmek için kullanılmaktadır. حق الحق (en büyük hakikat) ve صواب الصواب (en büyük doğruluk) ifadelerinde olduğu gibi, söz konusu kelime de aynı minvalde değerlendirilebilir.⁴³¹ Yazır, Seyyid Şerif’in “yakîn” kelimesi hakkındaki açıklamasına yer vererek şöyle ifade etmektedir: Söz konusu kelimenin üç mertebesi bulunmaktadır:

1. علم اليقين (Bir şey hakkında edinilen bilgi demektir.) İnsanların bir gün öleceklerini bilmeleri, bu mertebeye bir örnek teşkil etmektedir.
2. عين اليقين (Bilinen bir şeyi müşahede etmektir.) İnsanların ölecekleri günde melekleri müşahede etmeleri de bu mertebeye örnek olarak gösterilebilir.
3. حق اليقين (Yaşanan hakikat demektir.) İnsanların ölüm hakkında ilim ve müşahededen sonra ölümü yaşaması ve ölümü tatması bu mertebeyi ifade etmektedir.⁴³²

Kanaatimize göre, Seyyid Şerif’in açıklaması anlam bütünlüğü açısından oldukça anlamlı görülmektedir. Bu durumu şu ifadelerle açıklayabiliriz. Sûrenin ilk bölümlerine baktığımızda sûre, kıyâmetin kopuşunu, insanlığın dirilişini, âhiret hayatında üç grup insanın hallerini ve cennet-cehennemi anlatmaktadır. Konuyla ilgili tüm insanlığa gerçek bilgiler sunulmakla birlikte, bu bilgiler neticesinde insanlar bilgi

⁴³⁰ Vâkıa, 56/95-96.

⁴³¹ İbn Atıyye, a.g.e., C: V, s. 255; Râzî, a.g.e., C: XXIX, s. 198; Yazır, a.g.e., C: VII, s. 413.

⁴³² Cürcânî, Ebü’l-Hasen Alî b. Muhammed b. Alî es-Seyyid eş-Şerif el-Cürcânî el-Hanefî, (ö. 816/1413), et-Ta’rifât, thk. Muhammed Sıddîk el-Minşâvî, Dârü’l-Fazîle, Kâhire, 2004, s. 80; Yazır, a.g.e., C: VII, s. 413.

sahibi olarak, علم اليقين mertebesine ulaşmaktadırlar. “*Andolsun, ilk yaratılışı bildiniz. Düşünüp ibret almanız gerekmez mi?*”⁴³³ Bu âyet علم اليقين mertebesine işaret etmektedir. Bu hakikatin anlaşılması ve idrak edilmesi için diriliş ve ölüm hakkında verilen örneklere dikkat çekilerek müşahede edilmesi istenmektedir. Bu müşahede ile insanlar, عين اليقين mertebesine ulaşmaktadırlar. “*Can boğaza dayandığı zaman. Oysa siz o vakit bakar durursunuz.*”⁴³⁴ Bu âyet, عين اليقين mertebesine işaret etmektedir. Kişi bu mertebelerden geçerek yani, ilim ve müşahedededen geçerek bizzat ölümü tattığında, yaşanan durum hakikattir. Artık o حق اليقين mertebesine ulaşmış demektir. Yapmış olduğumuz bu izahat, anlam bütünlüğü açısından uygun görülmektedir.

Ölümün, dirilişin ve âhiret hayatının hakikatini bilen sizler, Rabbinizi azîm ismiyle tesbih ediniz. Elbette bir gün hakikati sizler de yaşayacaksınız.

⁴³³ Vâkıa, 56/62.

⁴³⁴ Vâkıa, 56/83-84.

SONUÇ

Çalışmamızda Vâkıa Sûresi, konulu tefsir metodu uygulanarak ele alınmıştır. Çalışmamızın amacı tefsirler arasından sûrenin anlam bütünlüğüne dikkat ederek, yapılan çalışmaları ortaya koymakla birlikte, Vâkıa Sûresi'nin konulu tefsir metodu uygulanarak tefsir edilmesidir. Bunun için tefsir ve konulu tefsir çeşitleri ele alınmış, sûre hakkında genel bilgiler verilmiş ve sûre hakkında yapılan çalışmalar incelenmiştir.

Çalışmamızın konusunu oluşturan Vâkıa Sûresi ismini, bizzat Hz. Peygamber'in (s.a.v.) tesmiyesinden alan bir sûredir. Bu sûreye ait başka bir isim bilinmemektedir. İctihâdî bir yaklaşımla Sa'lebî ve Kurtubî, sûre isminin ilk âyetten alındığını belirtmişlerdir. Ancak incelediğimiz rivâyetlerde Hz. Peygamber'in (s.a.v.) ifadesiyle sûre isminin belirlendiği tespit edilmiştir. Ayrıca sûre isimlerini içtihâdî yaklaşımlarla elde edilen bilgilere dayandırmanın doğru bir yaklaşım olmadığı, aksine sûre isimlerinin tevkîfi olduğu ifade edilmiştir.

Tâhâ, Vâkıa ve Şuarâ sûreleri peşpeşe nâzil olmuştur. Vâkıa Sûresi'nin nüzûl dönemi hakkında Hz. Ömer'in (r.a.) kız kardeşi Fâtıma (r.a.) ile yaşanan olaya değinilmiştir. Bu olaydan elde ettiğimiz bilgilere dayanarak sûrenin, risâletin beşinci yılında ya da daha öncesinde nâzil olduğunu söyleyebiliriz. Vâkıa Sûresi, Mekkî bir sûredir. Sûrenin içinde hiçbir Medenî âyet yoktur.

Vâkıa Sûresi, diğer mekkî sûreler gibi inanç esaslarını konu almaktadır. Bu bağlamda sûre, kıyâmetin kopuşunu, kıyâmet sahnelerini, dirilişi ve âhiret gününde insanların gruplara ayrılacağını belirterek, insanların amellerine göre sınıflandırılacağından bahsetmiştir.

Âhiret gününde yapılacak bu sınıflandırmada insanlar, üç grup halinde toplanacakları belirtilmiştir. Bunlar, iyilikte önde olanlar, sağdakiler ve soldakiler olmak üzere üç gruba ayrılacaklardır. Bununla birlikte her grubun âhiret gününde hangi mükâfat ve cezayla karşılaşacağı ayrıca belirtilmiştir.

İyilikte önde olanların dünya hayatında yaptıkları ameller neticesinde Allah'a yakın kimseler olacakları, âhiret gününde de yukarı derecedeki cennetle mükâfatlandırılacakları söylenmiştir. Saklı inci misali hurilerin mükâfat olduğu ifade edilmiş, çirkin sözlerin aksine esenlik dolu sözlerle karşılaşacakları ifade edilmiştir.

Sağdakiler, dünya hayatında iyi amelleri bulunan kimselerdir. Bu iyi amellere karşılık olarak onların, ağaçların gölgesi altında, çağlayarak akan suların yanında ve yüksek döşeklerde bitmek tükenmek bilmeyen meyvelerle mükâfatlandırılacağı haber verilmiştir.

Soldakiler, dünya hayatında kötü amelleri bulunan inkârcılardır. Onların, amellerine karşılık olarak kaynar suların olduğu ve kapkara dumanla kaplı cehennemle cezalandırılacakları anlatılmıştır.

İnkârcıların ortaya attığı iddianın doğru olmadığını kanıtlamak üzere sûrede, muhtelif örnekler getirilerek diriliş konusunun akli delillerle ispatlandığı görülmüştür. Bu bağlamda yaratılışa delalet eden nesillerin sürdürülmesi için rahme meninin atılması, toprağa tohumun saçılması, gökten yağmurların yağdırılması ve ağacın tutuşturulması örnekleri verilmiştir. Birinci örnekten insanların, ikinci örnekten hayvanların, üçüncü örnekten meleklerin ve dördüncü örnekten cinlerin diriltileceği işârî tefsir anlayışıyla ifade edilmiştir.

İlk Çağ filozofları tarafından hava, toprak, su ve ateş ilk ilke olarak kabul edilmiş ve tüm varlığın kökenini oluşturan temel unsurlar olarak kabul edilmiştir. Bu unsurlar felsefenin yanı sıra birçok alanda sözü edilen bir konu olarak karşımıza çıkmıştır. Evrenin sürekli bir değişim-dönüşüm içerisinde olduğu ve kurucu öge sanılan ateşten kaynaklandığına inanılmıştır. Ancak onların iddialarının aksine bu elementler Allah'ın yarattığı birer mahluktur. Sûrede toprak, su ve ateşin, dirilişin ispat edilmesi sadedinde ifade edildiği görülmüştür. Ayrıca bu örneklerde ifade edilen toprak ve suyun değişim-dönüşümünden bahsedilirken ateş hakkında bir değişimden söz edilmemiştir.

İnsan yaşamı hakkında verilen örnekte yaşam döngüsüne, toprakla ilgili verilen örnekte üretim döngüsüne, suyla verilen örnekte hidrolojik döngüye işaret ettiği görülmüştür.

Yıldızların mevkileri anlatılarak Kur'ân'ın parça parça indirildiğine dikkat çekilmiştir. Yıldızların bir araya gelerek gezegenleri, gezegenlerin güneş sistemini ve bu sistemler de kâinatın bir parçası olan galaksiyi oluşturduğu bilinmektedir. Bakıldığında birbirinden ayrı gözükten yıldızlar ve gezegenler, aslında birbirine bağlı bir sistem içerisinde. Bu bağlamda harflerin âyetleri, âyetlerin sûreleri ve sûrelerin de bir araya gelerek oluşturduğu ilâhî sözlerin, muhkem, birbirine bağlı, uyumlu ve ahenk içinde olduğu ifade edilmiştir. Hayat nizamıyla ilgili ilâhî kanunları tebliğ eden bu kitabın emir ve kanunları, birbiriyle uyum içinde olmalarıyla birlikte ayrı mahal ve farklı mevkilerde nâzil olmuştur. Bundan dolayı müfessirler “yıldızların mevkilerini”, âyetlerin parça parça nâzil oluşu şeklinde yorumlamıştır.

لا يمسه, âyeti haber cümlesi olarak değerlendirilmiştir. Âyette geçen “لا” harfi ile ilgili farklı görüşlerin bulunduğu ifade edilmiştir. Bazıları nefiy edatı olduğunu belirtirken bazıları da nehye delalet ettiğini ileri sürmüştür. Ayrı görüşlerin ortaya çıkmasındaki sebep, “يمسه” kelimesinde bulunan zamirden kaynaklanmıştır. Söz konusu fiildeki bulunan zamirin “kitab’a” döndüğünü söyleyenler, Levh-i Mahfuz’u kastederek mutahhar olanların tertemiz ve günahlardan arındırılmış melekler olduğunu ifade etmiştir. Bu bağlamda “لا” harfinin nehye delalet ettiği ifade edilemez. Çünkü siyâk-sibâk açısından baktığımızda burada ifade edilen hususun hüküm beyan etmek yerine Kur'ân'ın özelliğini ifade ettiği görülmüştür.

Söz konusu ifadedeki zamirin Kur'ân'a döndüğü görüşünde olanların maksadı, temizlenmiş olan insanlardır. Bu temizlik manevi anlamda olan şirk ve nifaktan temizlenmek olabileceği gibi hadesten ve necasetten temizlenmek de olabilir. Bu durumda “kitab”tan maksat, ellerimizde bulunan mushaf olarak değerlendirilmiştir. Bu durumda “لا” harfi nefiy değil nehiy anlamında olup ifadenin inşa manası taşıdığı söylenmiştir. Bu bağlamda âyet hüküm ifade ederken, Kur'ân'ın özelliğini beyan etmemiş olur.

Birçok müfessire göre bu âyet haber cümlesi olarak değerlendirilmiştir. Buna bağlı olarak, önceki âyette Kur'ân'ın özelliği zikredildiği gibi sonraki âyette de bu durum ifade edilmiştir. Ayrıca bu durum, cümlelerin münasebeti açısından düşünüldüğünde anlam bütünlüğünü sağladığı da görülmüştür. Sûrenin Mekkî bir sûre

olması bu görüşü güçlendiren bir başka etken olarak ifade edilmiştir. Ayrıca bu âyetleri sahabilerin, o dönemde bulabildikleri muhtelif malzeme üzerine yazarak muhafaza ettikleri görülmüştür. Dolayısıyla o dönemin şartlarının da bu görüşü teyit ettiği düşünülmüştür. Kur'ân'a el sürme hakkında verilen hükümlerin Hz. Peygamber'in (s.a.v.) rivâyetlerine dayandırılarak verildiğini belirtmek daha uygun görülmüştür.

Çalışmamızda dikkatimizi çeken hususları ifade etmek gerekirse, Vâkıa Sûresi'nin diğer sûrelere nazaran kıyâmet sahnelerini ve sonraki aşamalarda farklı grupların hallerini eşsiz bir ifadeyle ortaya koyduğu görülmüştür. İslam inanç esaslarından olan ölümden sonra diriliş inancı ifade edilmiş ve bu inanca dair ortaya konulan akli delillerin peş peşe getirilmesi suretiyle konunun önemine dikkat çekilmiştir. İnananların amelleri doğrultusunda mükâfat alacakları gibi inanmayanların da cezaya çarptırılacağı açıkça ifade edilmiştir.

KAYNAKÇA

- Abdulhay Faramâvî, **el-Bidâye fi't-Tefsîri'l-Mevzû'î**, Mektebetu Cumhuriyyeti Mısr, Kâhire, 1977.
- Abdussettâr Fethullah Said, **el-Medhal ile't-Tefsîri'l-Mevzû'î**, Dâru't-Tevzî ve'n-Neşri'l-İslamiyye, Kâhire, 1991.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî, (ö. 241/855), **el-Müsned**, thk. Şuayb el-Arnaût, Âdil Murşid, Heysem Abdulgafur, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1999, Dâru's-Selâm, Riyad, 2013.
- el-Âlûsî, Ebü's-Senâ Şihâbüddîn Mahmûd b. Abdillâh b. Mahmûd el-Hüseynî, (ö. 1270/1854), **Rûhu'l-Meânî**, thk. es-Seyyid Mahmud Şükrî el-Âlûsî el-Bağdâdî, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabiyye, Beyrut, t.y.
- Ateş, Süleyman, **Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri**, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, 1988.
- el-Begavî, Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ', (ö. 516/1122), **Meâlimu't-Tenzîl**, thk. Muhammed Abdullah en-Nemr, Osman Cuma' Süleyman Müslim, Dâru Taybe, Riyad, 1991.
- el-Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî, (ö. 458/1066), **Menâkıbu's-Şâfiî**, thk. Seyyid Ahmed Sakr, Dâr'un-Neşr lit-Tibaa, Kâhire, 1970,
- el-Bikâî, Ebü'l-Hasen Burhânüddîn İbrâhîm b. Ömer b. Hasen er-Rubât el-Hırbevî, (ö. 885/1480), **Nazmü'd-Dürer fi Tenâsübi'l-Ây ve's-Süver**, Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, Kâhire, t.y.
- el-Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fi, (ö. 256/870), **el-Câmiu's-Sahîh**, thk. Mustafa Dîb Bugâ, Dâru İbn Kesîr, Dimaşk, 1993.
- Cerrahoğlu, İsmail, **Tefsir Usûlü**, TDV Yayınları, Ankara, 2019.

- el-Cürcânî, Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Alî es-Seyyid eş-Şerîf el-Cürcânî el-Hanefî, (ö. 816/1413), **et-Ta'rifât**, thk. Muhammed Sıddîk el-Minşavî, Dâru'l-Fazîle, Kâhire, 2004.
- ed-Dâni, Ebü Amr Osmân b. Saîd b. Osmân, (ö. 444/1053), **el-Beyân fî Addi Âyi-l Kur'ân**, thk. Gânim Kadura'l-Hamd, Merkezü'l-Mahtûtât ve't-Turâs ve'l-Vesaik, Kuveyt, 1994.
- Deliser, B. “*Tefsir Tarihine Konulu Yönelişler ve Konulu Tefsir -Eleştirel Yaklaşım-*“, **Universal Journal of Theology**, 2018.
- Demirci, Muhsin, **Konulu Tefsire Giriş**, İFAV, İstanbul, 2017.
- Demirci, Muhsin, **Tefsir Usûlü**, İFAV, İstanbul, 2019.
- ed-Deylemî, Ebü Mansûr Şehredâr b. Şîrûye b. Şehredâr, (ö. 558/1163), **Firdevsü'l-Ahbâr bi-Me'sûri'l-Hitâb**, thk. Saîd b. Beysûnî Zaglûl, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1986.
- Ebü Hayyân el-Endelüsî, Ebü Hayyân Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf, (ö. 745/1344) **el-Bahru'l-Muhît**, thk. Sıdkî Muhammed Cemîl, Dâru'l-Fikr li't-Tibâa ve'n-Neşr ve't-Tevzî', Beyrut, Lübnan, 2010.
- Ebü Nuaym el-İsfahânî, Ahmed b. Abdillâh b. İshâk, (ö. 430/1038), **Hilyetü'l-Evliyâ**, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1996.
- Ebussuûd Efendî, (ö. 982/1574), **İrşâdu'l-Akli's-Selîm ilâ Mezâya'l-Kitâbi'l-Kerîm**, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabiyye, Beyrut, t.y.
- Ebü'l-Leys es-Semerkandî, İmâmü'l-hüdâ Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm, (ö. 373/983), **Bahru'l-Ulûm**, thk. Alî Muhammed, Âdil Ahmed Abdulmevcûd, v.d., Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1993.
- Ebü'l-Muzaffer Sem'ânî, Mansûr b. Muhammed b. Abdilcebbâr et-Temîmî el-Mervezî, (ö. 489/1096), **Tefsîru'l-Kur'ân**, thk. Ebî Bilâl Guneym b. Abbâs b. Guneym, Dâru'l-Vatan, Riyad, 1997.
- el-Elbânî, (ö. 1999), **Sahîhu'l-Câmi'**, el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrut, 1988.
- el-Elbânî, (ö. 1999), **Silsiletü'l-Ehâdîsi's-Sahîha**, Mektebetü'l-Meârif li'l-Neşri ve't-Tevzî', Riyad, t.y.
- Elmalılı Muhammed Hamdî Yazır, (ö. 1942), **Hak Dini Kur'ân Dili**, sad. İsmail Karaçam, Emin Işık, Nusrettein Bolelli, v.d., Umut Matbaası, İstanbul, t.y.

- Fahredden er-Râzî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî et-Taberistânî, (ö. 606/1210), **et-Tefsîru'l-Kebîr**, Dâru'l-Fikr li't-Tibâa ve'n-Neşr ve't-Tevzî', Beyrut, 1981.
- Fehd b. Abdurrahman b. Süleyman er- Rûmi, **Buhûs fî Usûli't-Tefsîr ve Menâhicih**, Mektebetü't-Tevbe, Riyad, 1999.
- Fesevî, Ebû Yûsuf Ya'kûb b. Süfyân b. Cüvvân, (ö. 277/890), **Meşyeha Ya'kûb b. Süfyân el-Fesevî**, thk. Muhammed b. Abdullah es-Serî', Dâru'l-Âsimeh, Riyad, 2010.
- el-Fîrûzâbâdî. Ebü't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed, (ö. 817/1415), **el-Kâmûsu'l-Muhît**, thk. Yusuf Muhammed, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 2008.
- el-Gazzâlî, Hüccetü'l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed et-Tûsî, (ö. 505/1111), **İhyâü Ulûmi'd-Dîn**, Dâru İbn Hazm, Beyrut, 2005.
- Hasan Habenneke el-Meydânî, (ö. 1978), **Meâricü't-Tefekkür ve Dekâiku't-Tedebbür**, Dâru'l-Kalem, Dımaşk, 2002.
- Hassan Şihâta, Zeyneb el-Neccâr, **Mu'cemu'l- Mustalahâti't-Terbeviyye ve'n-Nefsiyye**, ed-Dâru'l-Misriyyetu'l-Lubnâniyye, Kâhire, 2003.
- el-Hatib eş-Şîrbînî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Kâhirî, (ö. 977/1570) **es-Sirâcü'l-Munîr**, y.y., t.y.
- el-Hâzin, Ebü'l-Hasen Alâüddîn Alî b. Muhammed b. İbrâhîm el-Bağdâdî, (ö. 741/1341), **Lübâbu't-Te'vîl fî Meâni't-Tenzîl**, thk. Abdusselâm Muhammed Alî Şâhîn, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2004.
- el-Heysemî, Ebü'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Süleymân, (ö. 807/1405), **Mecmau'z-Zevâ'id ve Menbau'l-Fevâ'id**, thk. Hüsâmeddîn el-Kudsî, Mektebetu'l-Kudsî, Kâhire, 1994.
- H. Bekir Karlığa, "Anâsır-ı Erbaa" **DİA**, İstanbul, 1991.
- İbn Âdil, Ebû Hafz Sirâcüddîn Ömer b. Nûriddîn Alî b. Âdil en-Nu'mânî ed-Dımaşkî, (ö. 880/1475), **el-Lübâb fî Ulûmi'l-Kitâb**, thk. Âdil Ahmed Abdulmevcûd, Ali Muhammed, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1998.

- İbn Âşûr, Muhammed et-Tâhir b. Muhammed b. Muhammed et-Tâhir et-Tûnisî, (ö. 1393/1973), **et-Tahrîr ve't-Tenvîr**, ed-Dâru't-Tunusiyye lil-Neşr, Tunus, 1984.
- İbn Atıyye, Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib b. Abdirrahmân b. Gâlib el-Muhâribî el-Gırnâtî el-Endelüsî, (ö. 541/1147), **el-Muharreru'l-Vecîz fi Tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz**, thk. Abdusselam Abduşşâfi Muhammed, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2001.
- İbn Cüzey, Ebü'l-Kâsım Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kelbî el-Gırnâtî, (ö. 741/1340), **et-Teshîl li-ULûmi't-Tenzîl**, thk. Muhammed Sâlim Hâşim, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1995.
- İbn Ebû Hâtım, İbn Ebû Hâtım, Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs er-Râzî, (ö. 327/938), **Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm**, thk. Es'ad Muhammed et-Tayyib, Mektebetu Nizar, Riyad, 1997.
- İbn Ebû Zemenîn, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Îsâ el-Mürrî el-Kurtubî, (ö. 399/1008), **Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîz**, thk. Ebî Abdillah Hüseyin b. Ukkâşa, Muhammed b. Mustafa el-Kenz, el-Farûk, Kâhire, 2002.
- İbn Fâris, Ebü'l-Hüseyin Ahmed b. Fâris b. Zekerıyyâ b. Muhammed er-Râzî el-Kazvîni el-Hemedânî, (ö. 395/1004), **Mu'cemu Mekâyisi'l-Luga**, thk. Abdusselam Harun, Dâru'l-Fıkr, 1979.
- İbn Hişam, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyûb el-Himyerî el-Meâfirî el-Basrî el-Mısrî, (ö. 218/833), **es-Sîretu'n-Nebeviyye**, thk. Ömer Abdusselam Tedmurî, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabi, Beyrut, 1990.
- el-Kannevcî, Siddîk b. Hasan b. Alî el-Huseyn el-Buhârî, (ö. 1889), **Fethu'l-Beyân fi Mekâsidi'l-Kur'ân**, thk. Abdullah b. İbrâhîm el-Ensârî, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut, 1992.
- İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb ez-Zürâî ed-Dımaşkî el-Hanbelî, (ö. 751/1350), **Hâdi'l-Ervâh**, thk. Zâid b. Ahmed en-Nüşeyrî, Mecmau'l-Fıkhî'l-İslâmî, Cidde, 2007.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâil b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dımaşkî eş-Şâfiî, (ö. 774/1373), **Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm**, thk. Hikmet b. Beşir, Dâr İbn'il-Cevzî, Dammam, 2010.

- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe ed-Dîneverî, (ö. 276/889), **Garîbu'l-Kur'ân**, thk. Seyyid Ahmed Sakr, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1978.
- İbn Manzûr .Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrerem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî, (ö. 711/1311), **Lisânü'l-Arab**, thk. Emin Muhammed Abdulvahhab, Muhammed Sâdık, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabiyye, Beyrut, 1999.
- İbn Mücâhid, Ebû Bekr Ahmed b. Mûsâ b. el-Abbâs b. Mücâhid et-Temîmî, (ö. 324/936), **Kitâbu's-Seb'a fi'l-Kırâ'ât**, Dâru'l-Meârif, Mısır, 1980.
- İbnü'l-Arabî, Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Meâfirî, (ö. 543/1148), **Ahkâmu'l-Kur'ân**, thk. Muhammed Abdulkâdir 'Atâ, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2003.
- İbnü'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî, (ö. 597/1201), **Fünûnu'l-Efnân fi Uyûni Ulûmi'l-Ḳur'ân**, thk. Hasan Ziyâuddîn Itr, Dâru'l-Beşâiri'l-İslamiyye, Beyrut, 1987.
- İbnü'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî, (ö. 597/1201), **Zâdü'l-Mesîr fi İlmi't-Tefsîr**, thk. Zuheyr eş-Şâviş, Dâru İbn Hazm, Beyrut, 2002.
- İbnü'z-Zübeyr es-Sekafî, Ebû Ca'fer Ahmed b. İbrâhîm b. el-Gırnâtî el-Endelüsî, (ö. 708/1308), **el-Burhân fi Tenâsübi Süveri'l-Kur'ân**, thk. Muhammed Şa'bânî, Dâr İbni'l-Cevzî, Dammam, 2008.
- İbrahim b. Salih el-Humeydî, **el-Medhal ile't-Tefsîri'l-Mevzû'î**, Dâr İbn'il-Cevzî, Demmam, 2020.
- İsmâil Hakkı Bursevî, (ö. 1137/1725), **Rûhu'l-Beyân**, Matbaa-i Osmâniye, İstanbul, 1926.
- İzzeddin b. Abdüsselâm, Ebû Muhammed İzzüddîn Abdülazîz b. Abdisselâm b. Ebi'l-Kâsım es-Sülemî ed-Dımaşkî, (ö. 660/1262), **İhtisâru Tefsîri'n-Nüket ve'l-Uyûn**, thk. Abdullah b. İbrâhîm b. Abdillâh el-Vüheybî, Mektebetü'l-Melik Fahd el-Vataniyye, Riyad, 1996.
- el-Kâsimî, Muhammed Cemâluddîn (ö. 1914), **Mehâsinu't-Te'vîl**, y.y., 1957.
- el-Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh, (ö. 671/1273), **el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân**, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-

- Turkî, Kâmil Muhammed el- Harrât, Muhammed Mu'tez Kerîmuddîn, Müessesetü'r-Risale, Beyrut, 2006.
- el-Kuşeyrî, Ebü'l-Kâsım Zeynülsîlâm Abdülkerîm b. Hevâzin b. Abdilmelik, (ö. 465/1072), **Letâifu'l-İşârât**, thk. Abdullatif Hasan Abdurrahman, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2007.
- Mahmud Beysûnî Fûde, **et-Tefsîru'l-Mevzû'î Neş'etuhû ve Etvâruhû ve Meâlimuh**, Mecelletu Külliyyeti's-Şerî'a ve Usûli'd-Dîn, 1983.
- Mâlik b. Enes, Ebû Abdillâh b. Mâlik b. Ebî Âmir el-Asbahî el-Yemenî, (ö. 179/795), **el-Muvatta'**, thk. Beşşar Avâd Ma'rûf, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut, 1997.
- el-Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd el-Mâtürîdî es-Semerkandî, (ö. 333/944), **Te'vîlâtü'l-Kur'ân**, thk. Mecdî Baslûm, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2005.
- el-Mâverdî, Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî, (ö. 450/1058), **Tefsîru'l-Mâverdî**, thk. es-Seyyid b. Abdilmaksud b. Abdirrahim, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, t.y.
- el-Mazharî, Kâdî Senâullah Panipatî, (ö. 1810), **Tefsîru'l-Mazharî**, thk. Ahmed İzzu İnâye, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabiyye, Beyrut, 2004.
- el-Me'mûn Hammûş, **et-Tefsîru'l-Me'mûn**, y.y., Dımaşk, 2006.
- el-Merâgî, Ahmed Mustafa, (ö. 1952), **Tefsîru'l-Merâgî**, Şirketü Mektebeti ve Matbaati Mustafa el-Bâbî el-Halebî, Mısır, 1946.
- el-Mevdûdî, Ebü'l-A'lâ, (ö. 1399/1979), **Tefhimu'l Kur'ân**, çev. Muhammed Han Kayani, Yusuf Karaca, Nazife Şişman, vd. İnsan Yayınları, İstanbul, 2005.
- Muhammed Fuâd Abdalbâki, (ö. 1967), **el-Mucemu'l-Müfehres li-Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm**, "kym" md., Dâru'l-Hadîs, Kâhire, 2001.
- Muhammed Muhammed Ebu Şehba, **el-Medhal li Dirâsâti'l-Kur'âni'l-Kerîm**, Dârü'l-Liva, Riyad, 1987.
- el-Mukâtil b. Süleymân, Ebü'l-Hasen Mukâtil b. Süleymân b. Beşîr el-Ezdî el-Belhî (ö. 150/767), **Tefsîr Mukâtil b. Süleymân**, thk. Abdullah Mahmud Şihâne, Müessesetü't-Tarihi'l-Arabi, Beyrut, 2002.

- el-Mukrî, Ebü'l-Kâsım Hibetullah b. Selâme b. Nasr b. Alî el-Bağdâdî, (ö. 410/1019), **en-Nâsih ve'l-Mensûh**, thk. Zuheyr eş-Şâvîş, el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrut, 1984.
- Mustafa Müslim, İ'yade el-Kubeysî, Ahmed el-Bedevisî, v.d., **et-Tefsîru'l-Mevzû'î li Süveri'l-Kur'ânî'l-Kerîm**, Câmi'a Şârîka, 2010.
- Mustafa Müslim, **Mebâhis fi't-Tefsîri'l-Mevzû'î**, Dâru'l-Kalem, Dımaşk, 2000.
- el-Münzirî, Ebû Muhammed Zekiyüddîn Abdülazîm b. Abdilkavî b. Abdillâh, (ö. 656/1258), **et-Tergîb ve't-Terhîb**, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2003.
- Müslim b. Haccâc, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî, (ö. 261/875), **el-Câmi'u's-sahîh**, thk. Muhammed Fuâd Abdalbâki, Mektebetu İsa el-Bâbî el-Halebî, Kâhire, 1955.
- Özel, Mustafa, ‘Şeyhülislâm Esad Efendi'nin Âyetü'l-Kürsî Tefsiri’ **İslam Araştırmaları Dergisi**, 2003.
- er-Râğıb el-İsfahânî, Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal, (ö. 425/1033) **el-Müfredât**, thk. Sefvân Adnân Dâvûdî, Dâru'l-Kalem, Dımaşk, 2009.
- Remzi Seyyid Şa'bân, Mustafa Şerîf, İbrahim Seyyid Suveyrkî, v.d., (مجمع البحوث الإسلامية بالأزهر), **et-Tefsîru'l-Vasît li'l-Kur'ân'il-Kerîm**, Matbaatü'l-Mushafi's-Şerif, Mısır, 1992.
- es-Sâbûnî, Muhammed Ali, (ö. 2021), **Safvetu't-Tefâsîr**, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1999.
- Saîd b. Mansûr, Ebû Osmân Saîd b. Mansûr b. Şu'be el-Horasânî, (ö. 227/842), **es-Sünen**, thk. Sad b. Abdullah, Dâru's-Sami'î, Riyad, 1997.
- Saîd Havvâ, (ö. 1989), **el-Esâs fi't-Tefsîr**, Dâru's-Selâm li't-Tibâa ve'n-Neşr ve't-Tevzî', Kâhire, 1985.
- es-Sa'lebî, Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm en-Nîsâbûrî, (ö. 427/1035), **el-Keşfu ve'l-Beyân an Tefsîri'l-Kur'ân**, thk. Salah Baosman, Hasan el-Gazâlî, Zeyd Mehariş, v.d., Dâru't-Tefsir, Cidde, 2015.
- Seyyid Kutub, İbn İbrâhîm b. Hüseyin eş-Şâzilî, (ö. 1966), **Fî Zılâli'l-Kur'ân**, Dâru's-Şurûk, Kâhire, 1972.

- es-Suyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî eş-Şâfî, (ö. 911/1505), **ed-Dürü'l-Mensûr**, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin Turki, Merkez Hicr li'l-Buhûs ve'd-Dirâsâti'l-Arabiyye ve'l-İslâmiyye, Kâhire, 2003.
- es-Suyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî eş-Şâfî, (ö. 911/1505), **el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân**, thk. Şuayb el-Arnaût, Mustafa Mustafa, Müessesetü'r-Risale, Beyrut, 2008.
- eş-Şevkânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed eş-Şevkânî es-San'ânî el-Yemenî, (ö. 1250/1834), **el-Fevâidu'l-Mecmûa**, thk. Abdurrahman b. Yahya el-Muallimî el-Yemânî, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1995.
- eş-Şevkânî, **Fethu'l-Kadîr**, Dâru'n-Nevâdir, Kuveyt, 2010.
- eş-Şirâzi, Ebû İshâk Cemâlüddîn İbrâhîm b. Alî b. Yûsuf, (ö. 476/1083) **el-Maû'netu fil-Cedel**, thk. Ali b. Abdulazîz el-Umeyrîni, Menşûrât Merkezi'l-Mahtûtât ve't-Turâs, Kuveyt, 1987.
- et-Taberânî, Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb, (ö. 360/971), **el-Mu'cemu'l-Evsat**, thk. Târik b. İ'vazi'l-lah b. Muhammed, Abdulmuhsin b. İbrahim el-Huseynî, Dâru'l-Harameyn, Kâhire, 1995.
- et-Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî el-Bağdâdî, (ö. 310/923), **Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân**, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Turkî, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1994.
- Tâcüddîn es-Sübki, Ebû Nasr Tâcüddîn Abdülvehhâb b. Alî b. Abdilkâfi, (ö. 771/1370), **Tabakâtü's-Şâfi'iyeti'l-Kübrâ**, thk. Mahmud Muhammed et-Tinâhî, Abdulfettah Muhammed el-Hilvu, Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, Kâhire, t.y.
- et-Tîbî, Ebû Muhammed Şerefüddîn Hüseyin b. Abdillâh b. Muhammed, (ö. 743/1343), **Fütûhu'l-Gayb fi'l-Keşf an Kınâi'r-Reyb**, thk. Lütfî b. Muhammed ez-Zugayr, Yûsuf Abdullah el-Cevârne, Câizetu Dubay ed-Devliyye, Dubai, 2013.
- et-Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre, (ö. 279/892), **el-Câmiu's-Sahîh**, thk. Beşşar Avâd Marûf, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut, 1996.

- el-Vâhidî, Ebü'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed en-Nîsâbüri, (ö. 468/1076), **el-Vecîz fî Tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz**, thk. Safvân Adnân Dâvûdî, Dâru'l-Kalem, Dîmaşk, 1995.
- el-Vâhidî, Ebü'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed en-Nîsâbüri, (ö. 468/1076), **el-Vasît fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecîd**, thk. Âdil Ahmed Abdulmevcûd, Ali Muhammed, Ahmed Muhammed Seyra, v.d., Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1994.
- el-Vâhidî, **Esbâbü'n-Nüzûl**, thk. Kemâl Beysûnî Zaglûl, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2001.
- Yazıcı, İshak, "Bahrü'l-Ulûm", **DİA**, İstanbul, 1991.
- Yılmaz, Mehmet Faik, "Münâsebâtü'l-Âyât ve's-Süver", **DİA**, Ankara, 2020.
- ez-Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî, (ö. 538/1144), **el-Keşşâf**, thk. Halîl Ma'mûn Şîhâ, Dâru'l-Marife, Beyrut, 2009.
- ez-Zerkeşî, Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdillâh et-Türkî el-Mısrî el-Minhâcî eş-Şâfî, (ö. 794/1392), **el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân**, thk. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim, Dâru'n-Nevâdir, Kuveyt, 2010.
- Zeynüddin Irâkî, Ebü'l-Fazl Zeynüddîn Abdürrahîm b. el-Hüseyn b. Abdirrahmân, (ö. 806/1404), **el-Mugnî an Hamli'l-Esfâr fî'l-Esfâr fî Tahrîci mâ fî'l-İhyâ' i mine'l-Ahbâr**, Dâru İbn Hazm, Beyrut, 2005.
- ez-Zürkânî, Muhammed Abdülazîm, (ö. 1367/1948), **Menâhilu'l-İrfân fî Ulûmi'l-Kur'ân**, Mektebetu İsa el-Bâbî el-Halebî, Mısır, t.y.